

**Қазақстан Республикасы
Ішкі істер министрлігі
Бәрімбек Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясы**

**Заң институты
Мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасы**

**Бекітемін
Академия бастығының
оқу ісі жөніндегі орынбасары
з.ғ.д., профессор
полиция полковнигі**

_____ **З.С. Тоқыбаев**
2016ж. «__» _____

5B030300 «Құқық қорғау қызметі» мамандығына арналған

TGP1201 Мемлекет және құқық теориясы

**пәні бойынша жұмыс оқу бағдарламасы
(SYLLABUS)**

Оқыту нысаны: күндізгі
Курс: 1
Семестр: 1
Кредит саны: 2
Дәріс: 15
Семинар: 15
КООЖ: 15
КӨЖ: 45
Курстық жұмыс: 1 семестр
Емтихан: 1 семестр

Қарағанды 2016

5B030300 «Құқық қорғау қызметі» мамандығына арналған «Мемлекет және құқық теориясы» пәні бойынша жұмыс оқу бағдарламасы (SYLLABUS), 137 б.

Құрастырған: мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы полиция подполковнигі Түсіпбеков Серғазы Сейтқазыұлы

Кафедра отырысында қарастырылды
2016ж. «__»_____ №__ хаттама

Мемлекеттік-құқықтық пәндер
кафедрасының бастығы
полиция майоры

Р.Қ. Джиембаев

Академияның ОӘК отырысында бекітілді
2016ж. «__»_____ №__ хаттама

© Қазақстан Республикасы ІІМ Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, 2016ж.

3.1. Негізгі ақпарат

1. Шифр және мамандық атауы	5B030300 «Құқық қорғау қызметі» мамандығы
2. Курс, семестр	1-курс 1-семестр
3. Пән циклі	негізгі құрауыш
4. Кредиттер саны	2 кредит
5. Сабақ өткізу орны	Оқу аудиториясы
6. Лектор	Түсіпбеков Серғазы Сейтқазыұлы мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі (Ермеков көшесі 124), байланыс телефон – 30-34-16, ішкі тел. 211, 312
7. Сабақ беруші оқытушы	Түсіпбеков Серғазы Сейтқазыұлы мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі (Ермеков көшесі 124), байланыс телефон – 30-34-16, ішкі тел. 211, 312

3.2. Пререквизит:

Аталмыш курстың материалын игеруден бұрын курсантқа белгіленген оқу жұмысы жоспар көлемінде алатын тиісті құқықтық теориялық білім қажет. Ол білімді келесі пәндер барысында игеруге міндетті: Қазақстан тарихы, Әлеуметтану, Құқық негіздері, Адам және қоғам.

3.3. Постреквизит:

Белгіленген курс бойынша оқыту көлемі курсанттардың білім, іскерлік, ғылыми зерттеулер барысында арнайы ғылыми ілімдерді пайдалануда ұсынымдар мен дағдыларды пайдалану мақсатында жұмсалып керек. Келесі пәндерде: ҚР Мемлекет және құқық тарихы, ҚР Конституциялық құқығы, ҚР Әкімшілік құқығы, ҚР Қылмыстық құқығы, ҚР халықаралық және азаматтық құқықтары.

3.4. Пәннің қысқаша сипаты

Пәннің мақсаттары мен міндеттері:

- курсанттардың қазіргі құқық жүйесінің дамуындағы жаңа құбылыстар мен жетекші тенденциялар, сондай-ақ, құқықты дамытудағы негізгі заңдылықтарын айқындау туралы ғылыми көзқарастарды қалыптастыру;
- отандық жаңа құқықтық материалдарына талдау жасай білу.

Құқықтану - мәдениеттің жоғары күшіне талпыныс береді, заңгерлік ойлау қабілетіне белсенді ықпал жасайды, заңгерге (курсантқа) қажетті білім береді.

Пәнді зерделеу міндеттері:

Бұл пәнде мемлекет пен құқық теориясының мейлінше маңызды мәселелерін және мәселелі жақтары қарастырылған. Әсіресе, мемлекеттің пайда болу туралы мәселеге көзқарастардың әр қилылығы, қоғамның саяси жүйесінің даму генезисі, мемлекет нысанын зерделеудің әдістемелік проблемалары, құқықты түсіну проблемалары, құқық теориясының жалпы сипаттамасы, құқық нормасы мен нормативтік актілер мәтінінің өзара байланысуының теориялық проблемаларына көп көңіл бөлінген.

«Мемлекет және құқық теориясы» курсының негізгі міндеттері: курсанттардың салыстырмалы құқықтану санаттары мен түсінігін меңгеру; елдердің түрлі құқықтық жүйесіндегі қолданыстағы мемлекеттік-құқықтық заңнамаларына дұрыс бағдарлауға, елдердің қазіргі құқықтық жүйесіндегі нормативтік-құқықтық актілерді түсіну және талқылау дағдылары мен іскерленуге оқыту.

Пәнді зерделеу нәтижесінде курсант білуі керек:

- қазіргі құқық жүйесі және ілім;
- құқықтағы (құқық әдістерінің теориясы) әдістемелік мәселелері.

Үйренуі керек:

- Қазақстан Республикасының заңнамаларында құқыққолданудың қазіргі құқық жүйесіндегі нормативтік-құқықтық актілер мазмұнын тәжірибеде пайдалану;

- «құқықтану» әдісін құқықтық құбылыстарды зерделеудің бірден-бір маңызды құралы ретінде тәжірибеде пайдалану;

- қазіргі құқық жүйесінің жалпы, ерекше және жалғыздылығын айқындау үшін салыстырмалы әдісті қолдану.

Курсанттардың сабақ уақытын бөлу					
Барлығы (көлемі) 2 кредит 90 сағат	Аудиторлық сағат				
	Дәріс	Семинар. сабақ	Практик. сабақ	КОӨЖ (аудитор.)	КӨЖ
	50/15 мин/саб.	50\15 мин/саб.	- мин/саб.	50/15 мин/саб.	50/45
15 сабақ	15 сабақ	- сабақ	15 сабақ	45 сабақ	

3.5. Пән бойынша тапсырмаларды орындау және тапсыру кестесі

№	Жұмыс түрлері	Мазмұны және мақсаты	Ұсынылған әдебиеттерге сілтеме	Бақылау нысаны (рейтинг шкалаға сәйкес)	Балл (рейтинг шкалаға сәйкес)	Есеп беру нысаны	Тапсыру мерзімі
1	семинар	жоспарға сәйкес	әдебиет тізімге сәйкес	ағымдағы	15-30	ауызша	семинар сабағында
2	КОӨЖ	жоспарға сәйкес	әдебиет тізімге сәйкес	ағымдағы		ауызша, жазбаша	15 аптаға дейін
3	КӨЖ	жоспарға сәйкес	әдебиет тізімге сәйкес	межелік бақылау	15-30	ауызша, жазбаша тест	жоспар бойынша
4	емтихан	жоспарға сәйкес	әдебиет тізімге сәйкес	қорытынды	20-40	тест	кесте бойынша

А.б. Бүрөксайраттың мұраты талаптар: бойынша тапсырмаларды орындау, семинар сабақтарына жүйелі түрдеу дайындалу;

≡ сабақтарда бөліссенділік таныту; тапсырмаларды орындау кезінде, құрғыны жөкейлері тақырыптарын зерделеуде бастамашылық таныту.

Ж.б. Бетішевтің және К.С. Қарашының талаптары: сабақтарында оқытушына және жолдастарына бөтен сұрақтар қойып, әңгімелесіп, алаңдату;

К.С. Қарашының талаптары: жолдастарына дөресілік, тұрпайылық көрсету; өзіміз КОӨЖ және КӨЖ бойынша тапсырмаларды орындау үшін, мерзімі және кестесі магистранттар үшін оқу-әдістемелік кешенінде көрсетілген.

Баға қою саясаты: берілген барлық материалды қамтып, тест түріндегі емтиханмен аяқталады. Емтиханға рұқсатнама алу үшін міндетті талап бағдарламада қарастырылған барлық тапсырмалардың орындалуы болып табылады. Дәріс курсының тақырыптары бойынша жоспарланған: жазба жұмыстары, КОӨЖ аясында құқық қорғау органының ең өзекті мәселелері бойынша пікірталас.

Қорытынды бағаны қою барысында балл қою ағымдағы бақылаудың нәтижелері бойынша есептеледі.

Межелік бақылау №1 (ағымдағы бақылау өнеді) – 30 % 7 аптада өтеді. Ағымдық және межелік бақылаудың қорытындысы жинау қағидасы бойынша ведомспен ұсынылады және емтиханға рұқсатнамаға негіз болып табылады.

Егер курсант межелік бақылауды тапсыру қорытындысы бойынша пән бойынша (60 %) бағаның жартысын ғана алса, емтиханға жіберілмейді.

Пән бойынша емтихан бағасы аралық аттестация және межелік бақылау бойынша үлгерім көрсеткішінің сомасы ретінде анықталады – 40 % және 100 % құрайды.

Курсанттардың білімін бағалау жүйесі

Емтихандық баға пән бойынша ең жоғарғы максималдық межелік бақылау бағаларымен анықталады – 60% және аралық аттестация (емтиханға) - 40% ал 100% құрайды, осылай қорытынды баға мына формуламен анықталады:

$$И\% = P_1 + P_2 / 2 \times 0,4 + Э \times 0,6$$

Бұл жерде:

P1 – бірінші рейтинг бойынша бағалардың пайыздық құрамы.

P2 – екінші рейтинг бойынша бағалардың пайыздық құрамы

Э – емтихандық бағалардың пайыздық құрамы

Сондықтан, нақты есеппен қорытынды бағаларды курсанттардың білімімен бағалау қажет межелік бақылауда (рейтингте) және емтихандағы қорытынды пайызбен 0-ден 100%-ге дейін.

Курсанттардың білімі, дайындығы және іскерлігі келесі жүйе бойынша бағаланады:

Әріптік жүйе бойынша бағалау	Баллдардың сандық эквиваленті	Пайыздық мағынасы	Дәстүрлі жүйе бойынша бағасы
A	4,0	95-100	өте жақсы
A-	3,67	90-94	
B+	3,33	85-89	жақсы
B	3,0	80-84	
B-	2,67	75-79	қанағаттанарлық
C+	2,33	70-74	
C	2,0	65-69	
C-	1,67	60-64	
D-	1,33	55-59	
D	1,0	50-54	
F	0	0-49	қанағаттанарлықсыз

3.7. Әдебиеттер тізімінің мазмұны

№№	Автор, атауы	Жылы, басылым орны
1. Негізгі әдебиеттер:		
1.	Ағдарбеков Т. Мемлекет және құқық теориясы: оқулық.	Алматы, 2008.
2.	Ағдарбеков Т. Мемлекет және құқық теориясының негізгі мәселелері: оқу құралы	Алматы: Заң әдебиеті, 2009.
3.	Байжанова Г.Т., Әділбекова Қ.Қ. Мемлекет және құқық теориясы пәні бойынша мемлекет бөліміне арналған дәрістер жинағы	Қарағанды, 2003.
4.	Байжанова Г.Т. Құқық теориясы	Қарағанды, 2004.
5.	Байжанова Г.Т. Мемлекет және құқық теориясы	Қарағанды: Болашақ-Баспа, 2006.
6.	Бейсенова А.У. Мемлекет және құқық теориясы: оқулық.	Алматы: Ата мұра, 2007.

7.	Биекенов Н.А. Мемлекет және құқық теориясы: оқу құралы	Қарағанды, 2006.
8.	Булгакова Д.А. Мемлекет және құқық теориясы: оқу құралы	Алматы: Заң әдебиеті, 2007.
9.	Дархамбаева А. Д. Мемлекет және құқық теориясы: оқу құралы: негізгі терминдер мен ұғымдарды қысқаша түсіндіру/ А. Д. Дархамбаева.	Алматы: Айдана, 2003.
10.	Жоламан Қ.Д, Мұқтарова А.К., Тәуекелев А.Н. Мемлекет және құқық теориясы	Алматы: Фолиант, 2001.
11.	Жоламан Қ.Д. Мемлекет және құқық теориясы	Алматы: 2007.
12.	Ибраева А.С., Ибраев Н.С. Мемлекет және құқық теориясы. Оқулық	Астана: Фолиант, 2007.
13.	Какимова М. Ш. Мемлекет және құқық теориясы негіздері: бастауыш және орта кәсіби білім беруге арналған оқулық	Астана: Фолиант, 2007.
14.	Мемлекет және құқық теориясы: оқулық / Қ. Д. Жоламан	Алматы, 2005.
15.	Өзбекұлы С., Қопабаев Ө. Мемлекет және құқық теориясы: оқулық.	Алматы, Жеті жарғы, 2006
16.	Өзбекұлы С. Мемлекет және құқық теориясы: оқулық	Алматы: Жеті Жарғы, 2009.
17.	Сапарғалиев Ғ., Ибраева А.С. Мемлекет және құқық теориясы Оқулық.	Астана: Фолиант, 2007.
18.	Сапарғалиев Ғ., Ибраева А.С. Мемлекет және құқық теориясы: оқулық. 2-басылым.	Алматы: Заң әдебиеті, 2011.
19.	Салкебаев Т.С., Тусупбеков С.С. Мемлекет және құқық теориясы: дәрістер курсы.	Қарағанды 2011ж.
20.	Табанов С.А. Салыстырмалы құқықтану негіздері.	Алматы: 2009.
21.	Шапахқызы У., Салкебаев Т. Мемлекет және құқық теориясы	Астана, 2009.
2. Нормативтік-құқықтық актілер:		
22.	Қазақстан Республикасы Конституциясы	Алматы: 2012.
23.	ҚР Қылмыстық кодексі.	Алматы, 2015
24.	ҚР Азаматтық кодексі	Алматы, 2015.
25.	Қазақ КСР-ның мемлекеттік егеменділік туралы Декларациясы	//www.zakon.kz
26.	Қазақстан Республикасы конституциялық заңы «Қазақстан Республикасы мемлекеттік тәуелсіздігі туралы»	// www.zakon.kz
27.	«Қазақстан Республикасының Президенті туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 26 желтоқсандағы №2733 Конституциялық Заңы (өзгерістер мен толықтыруларымен)	// www.zakon.kz
28.	«Қазақстан Республикасының Парламенті және оның депутаттарының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 16 қазандағы № 2529 Конституциялық заңы (өзгерістер мен толықтыруларымен қоса)	// www.zakon.kz
29.	«Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 25 желтоқсандағы №132-II Конституциялық Заңы (өзгерістер мен	// www.zakon.kz

	толықтыруларымен)	
30.	«Қазақстан Республикасының Үкіметі туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 18 желтоқсандағы №2688 Конституциялық заңы (өзгерістер мен толықтыруларымен қоса)	// www.zakon.kz
31.	«Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 29 желтоқсандағы №2737 конституциялық заңы	// www.zakon.kz
32.	Қазақстан Республикасы заңы «Прокуратура туралы» 29 желтоқсан 1995 N 2709	// en.government.kz
33.	Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы Қазақстан Республикасының 1998ж. 26 06 N 233 Заңы	// www.e.gov.kz
34.	Қазақстан Республикасының заңы «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару туралы» 23 қаңтар 2001 жыл №148 заңы	// zakon.kz
35.	«Нормативтік құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 24 наурыздағы №213 Заңы (өзгерістер мен толықтыруларымен)	// zakon.kz
36.	Қазақстан Республикасы «Діни сенім бостандығы және діни бірлестіктер туралы» 1992 жылғы 15 қаңтардағы N 1128-ХІІ Заңы	// www.zakon.kz
37.	Қазақстан Республикасы «Саяси партиялар туралы» заңы. 2002 жылғы 15 шілде N 344-ІІ	// www.akorda.kz
38.	«Қоғамдық бірлестіктер туралы» Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 31 мамырдағы N 3-І Заңы	// www.akorda.kz
39.	«Мемлекеттік қызмет туралы» Қазақстан Республикасының 1999жылғы 23 шілдедегі № 453-1 Заңы	// zakon.kz
40.	Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы Жарлығы	// www.akorda.kz
41.	ҚР Президенті өкімі «Қазақстан Республикасының мемлекеттік сәйкестілікті қалыптастыру тұғырнамасы» 23 мамыр 1996	// Саясат. -1996. - №9.
3. Қосымша әдебиеттер:		
42.	Абельдинов А.К. Қазақстанда нормашығармашылықтың дамуы	Алматы: Жеті Жарғы, 1998.
43.	Алауов Е. Қылмысқа тосқауыл	Алматы, 1997.
44.	Алексеев А.С. К учению о юридической природе государства и государственной власти	Москва, 1995.
45.	Алимжан К. Әдет-ғұрыптық құқық теориясы мәселелері	Алматы, 2003.
46.	Атаманчук Г.В. Новое государство: поиски, иллюзии, возможности	М., 1996.
47.	Ашитов З.О., Ашитов Б.З. Тәуелсіз Қазақстанның құқығы	Алматы: Жеті Жарғы, 1997.
48.	Ахметова Н.С. ХҮІІІ-ХІХ ғас. қазақтардың әдет-ғұрып заңдары	Қарағанды, 1997.
49.	Баймаханов М.Т. Становление правового государства и конституционный процесс в Республике Казахстан.	Алматы: КазГЮА, 2001.
50.	Баймаханов М.Т. Избранные труды по теории	Алматы: Адилет, 2004.

	государства и права	
51.	Берман Г. Западная традиция права: эпоха формирования	М., 1994.
52.	Богдановская И. Ю. Прецедентное право	Москва, 1993.
53.	Венгеров А.Б. Теория государства и права. - 8-е изд., стер.	Москва: Омега - Л, 2011.
54.	Власенко Н.А. Язык права.	Иркутск, 1997.
55.	Гаврилов О.А. Стратегия правотворчества и социального прогнозирования	Москва, 1993.
56.	Габитов Г.Х. Философия права: учебное пособие для юрид. вузов/ Г. Х. Габитов.	Алматы: NURPRESS, 2010.
57.	Давид Р. Основные правовые системы современности	Москва: Прогресс, 2008
58.	Денисов Ю.А. Общая теория правонарушения и ответственности (социологический и юридический аспекты).	Л., 1985.
59.	Журсимбаев С. Права человека в международно-правовых актах и Конституции Казахстана	Астана, 2008.
60.	Завадская Л. Н. Механизм реализации права.	М., 1992.
61.	Зивс С. Л. Источники права	М., 1981.
62.	Зиманов С.З. Древний мир права казахов	Алм-ы: Жеті Жарғы 2001
63.	Ибраева А.С. Правовая культура Казахстана: проблемы формирования, факторы развития	Алматы, 2004.
64.	Искакова Г.К. Қазақстан Республикасындағы адам құқығы: оқу құралы	Алматы, 2008.
65.	Историческое и логическое в познании государства и права	Л., 1988.
66.	Кашанина Т.В. Происхождение государства и права: современные трактовки и новые подходы.	Москва, 2011.
67.	Кенжалиев З. Ж. Көшпелі қазақ қоғамындағы дәстүрлі құқықтық мәдениет: теориялық мәселелері, тарихи тағылымы	Алматы: Жеті жарғы, 1997.
68.	Керимов Д.А. Культура и техника законотворчества	Москва, 1991.
69.	Керимов Д.А. Методология права: Предмет, функции, проблемы философии права.	Москва, 2000
70.	Комаров С.А., Малько А.В. Теория государства и права	Москва, 2011
71.	«Қазақстан – 2030. Барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы» атты Қазақстан халқына Жолдау	Алматы, 2009.
72.	Қазақтың ата заңдары.	Алматы: 2007
73.	Лейст О. Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права	Москва, 2002.
74.	Малиново И.П. Философия правотворчества.	Екатеринбург, 1996.
75.	Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве. Теоретико-информационный аспект.	Саратов, 1994.
76.	Марченко М.Н. Теория государства и права. 2-е изд. доп.	Москва, 2011.
77.	Марача В.Г., Матюхин А.А. Гражданское общество и государство в Казахстане: основные понятия и особенности становления	Алматы, 1999
78.	Матюхин А.А. Государство в сфере права.	Алматы, 2000
79.	Назарбаев Н.Ә. Ғасырлар тоғысында	Алматы, 2000.
80.	Нәрікбаев М.С. Ақиқаттың ақ жолы	Астана, 2000.

81.	Нормы права. Проблемы теории (под ред. Байтина М.И.)	Саратов, 1987.
82.	Нурпеисов Е.К., Котов А.К. Қазақстан мемлекеті: хан билігінен президенттік республикаға дейін.	Алматы: Жеты жарғы, 2001.
83.	Общая теория государства и права. Академический курс в трех томах. / Т.1. Государство. Т.2. Право. Т.3 Государство, право, общество.	Москва, 2010.
84.	Өзбекұлы С. Абай және адам құқы: ғылыми басылым	Алматы: 1995
85.	Парламент және Қазақстанның заң шығару билігі. (жауапты ред. А.Таранов.)	Алматы: Жеты Жарғы, 1995.
86.	Радько Т.Н., Толстик В.А. Функции права.	Москва, 1995.
87.	Рахметов С.М., Бапанов Т.А. Қылмыс құрамы	А., 1998.
88.	Рыбаков В.А. Рецепция права: общетеоретические вопросы: монография.	Омск: Изд-во Ом. гос. ун-та, 2009.
89.	Сартаев С.С. ҚР билікті бөлу және оларды жүзеге асыру принциптерінің қалыптасуы	Алматы: Жеті Жарғы, 2002.
90.	Семитко А. П. Развитие правовой культуры как правовой прогресс.	Екатеринбург, 1996.
91.	Современное государство: вопросы теории: монография / А.Д.Керимов.	Москва, 2011.
92.	Социальная структура общества и право: учебное пособие / А.М.Яковлев.	Москва, 2011.
93.	Социальная основания права: монография. / Г.В.Мальцев.	Москва, 2011.
94.	Табанов С.А. Құқықты жүйелендіру	Алматы, 1998.
95.	Табанов С.А. Құқық теориясы мен сот жүйесінің конституциялық негіздері	Алматы, 2001.
96.	Тихонравов Ю. В. Основы философии права.	М., 1997.
97.	Тихомиров Ю.А. Действие закона.	Москва: Известия, 1992.
98.	Теория государства и права: Учебник / Под редакцией Ф.М. Раянова.	Уфа, РИЦ БашГУ, 2012.
99.	Формальные источники права: монография / С.А. Дробышевский, Т.Н. Данцева.	Москва, 2011
100.	Хабибуллин А.Г. Научные основы типологии государства: вопросы теории и практики	Москва, 1997.
101.	Человек, право, цивилизация: ценностно-нормативное измерение: монография / Е.А.Лукашева	Москва, 2011.
102.	Черданцев А. Ф. Логико-языковые феномены в праве, юридической науке и практике	Екатеринбург, 1993.
103.	Энгельс Ф. Семьяның, жеке меншіктің және мемлекеттің пайда болуы.	Алматы, 1982
104.	Юридическая техника: учебник./ Т.В.Кашанина. 2-е изд	Москва, 2011.
105.	Юридическая техника в сфере частного права / корпоративное и договорное нормотворчество: учебное пособие. Т.В.Кашанина.	Москва, 2009.
4. Мерзімді басылымдар:		
106.	Алауханов Е. Қылмыс құрамы	// Заң. - 2007. - №2.
107.	Абдрахимова Л. Д. Нормативно-правовой акт в системе действующего права // Материалы Республиканской научно-практ. конф. «Правовая система РК: проблемы и перспективы»	Караганда. - 2009. - С. 209-214.
108.	Ахметова Н.С. Кордас И.А. Формы систематизации	Караганда. -2011. - №2

	законодательства // Вестник КарГУ. - Серия право	(62). - С.27-33.
109.	Ахметова Н.С. Галы Ж.О., Абдраимова Д.С. Мұсылмандық-құқықтық мәдениеттің Қазақстандағы болашағы // Развитие правовой и политической системы в суверенном Казахстане. Сборник научных трудов.	Қарағанда: ЖШС «Гласир», 2011.- С.21-25.
110.	Байжанова Г.Т., Шапахқызы У. Құқықтүсінушіліктің негізгі типтері // ҚР мемлекеттік-құқықтық жүйені дамытудың болашақ көріністері	Қарағанды, 2004. . – Б.166-171.
111.	Байжанова К.Т., Турдыгулова Г.Д. Құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғам қалыптастырудың кейбір мәселелері //Қазіргі Қазақстандағы құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам институттарының дамуы: Ғылыми еңбектер жинағы	Қарағанды: ЖШС «ГЛАСИР», 2010. - Б.92-97.
112.	Байжанова Г.Т. Алтаева М.У. Мемлекеттің пайда болуының шығыстық жолы // Егеменді Қазақстанда құқықтық және саяси жүйенің дамуы: Ғылыми еңбектер жинағы.	Қарағанды: ҚарМУ, 2011. - Б.72-78.
113.	Бирманова А.И. Қазақстан Республикасындағы алқа билер сотын құрудың құқықтық және әлеуметтік мәселелері. // Қарағанды университетінің хабаршысы.	Қарағанды -Құқық сериясы, 2011. -№2(62).- Б.48-54.
114.	Грибанов Д. В. Теоретико-правовое осмысление инновационного развития общества / Д. В. Грибанов	Государство и право 2011. - №5. - С. 104-107.
115.	Дауленов М. Президент Республики Казахстан как субъект права законодательной инициативы в свете доктрины и практики зарубежных стран / М. Дауленов //	Заңгер. -2009. - №5. - С. 37-42.
116.	Джамалдинов С.А. Совершенствование механизма принятия и официального обнародования актов в рамках нормотворческой деятельности СНГ / С. А. Джамалдинов	Заңгер. - 2009. - №12. - С. 52-55.
117.	Джоусе-Иванина М. К вопросу о классификации нормативно-правовых актов / М. Джоусе-Иванина	Вестник МГУ: Серия 11. Право. 2010. №2. С.86-97
118.	Жанузакова Л. Т. Влияние норм международного права на национальное конституционное законодательство в области личных (гражданских) прав и свобод человека и гражданина: опыт Казахстана и других стран Центральной Азии / Л. Т. Жанузакова	ҚР ҰҒА хабарлары=Известия НАН РК: Серия общественных наук. - 2009. - №4
119.	Жуков В. Н. Философское познание государства и права / В. Н. Жуков	Государство и право. - 2010. - №6. - С. 31-40.
120.	Ибраева А.С. Құқықтық мемлекеттегі адамның құқықтары мен бостандықтарының абсолюттігі	Тураби. - 2004. - №6. – Б.17-22.
121.	Какимова М.Ш. Рахманкулова Д.Д. Понятие правовой системы Развитие правовой и политической системы в суверенном Казахстане: Сборник научных трудов.	Қарағанда: ЖШС «ГЛАСИР», 2011.-С.14-21.
122.	Кемалов М. Конституциялық Кеңес: мәртебесі мен күзіреті	Заң. - 2009. - №6.
123.	Книпер, Р. Интерпретация, аналогия и развитие права: деликатное разграничение судебной и законодательной властей	Юрист. - 2009. - №7. - С. 27-31.
124.	Кожакметов Г.З. Шамиев Н.С. Развитие правовой и политической системы в суверенном Казахстане:	Қарағанда, 2011.

	Сборник научных трудов.	
125.	Кошиков А.Б. Мемлекетті тектендіру.	Қарағанды. - 2000.
126.	Қалиев Н. Қазақстанның партиялық жүйесі: қазіргі ақуал және даму келешегі	Саясат. - 2002. - №11.
127.	Қыдырәлі Қ. Қазақстан оппозициясы: кеше және бүгін	Ақиқат. - 2000. - №3.
128.	Малько А. В. О роли сравнительного правоведения в современной правовой жизни / А. В. Малько, А. Ю. Саломатин	Правоведение. - 2009. - № 2. - С. 125-133
129.	Мақұлбеков Б. Жергілікті мемлекеттік басқарудың құқықтық негіздері	Ақиқат. - 2001. - №3.
130.	Мень И. В. О соотношении правового и социального механизмов в государстве / И. В. Мень	Государство и право. - 2010. - №12. - С. 78-81.
131.	Мемлекеттік қызмет туралы.	Алматы, 2003.
132.	Наймантаев С. Мемлекеттік басқарудың кейбір өзекті мәселелері	Заң. - 2000. - №5-6.
133.	Нұсқабаев О., Әлиев Д. Құқық социологиясы: мәні, құрылымы және қызметі	Заң. - 2009. - №8.
134.	Нукенов А.Н. Билікті бөліну теориясы: қазақстандық тәжірибе мәселелері	Саясат. - 2007. - №6.
135.	Орақбаев Б. Толағай тарихтың жүгін көтерген желтоқсан оқиғасы	Заң және заман. – 2011. - №08 (128) . – Б.48-52
136.	Пищулин А.В. Современный юридический позитивизм в англосаксонской правовой семье	Вестник Московского Университета - Серия 11. Право. - 2010. - №4.
137.	Ралько В.В. Трансформация правовых систем: основные научные подходы, перспективы процесса	Государство и право. - 2010. - №1. - С. 111-115
138.	Сапарғалиев Г. С. О предмете теории права / Г. С. Сапарғалиев, Е. З. Бекбаев	ҚР ҰҒА хабарлары Известия НАН РК: Серия общественных наук. 2009. - №4. - С. 3-9
139.	Сапарғалиев Г. С. Концепция правовой политики на 2010-2020 годы и проблемы законотворчества в Республике Казахстан / Г. С. Сапарғалиев	ҚР ҰҒА хабарлары Известия НАН РК: Серия общественных наук. 2009. - №6. - С. 3-8
140.	Сартаев С.С. ҚР билікті бөлу және оларды жүзеге асыру принциптерінің қалыптасуы	Алматы: Жеті Жарғы, 2002.
141.	Сейтасқаров М.А. Қазақстанда саяси жүйенің жаңғыруы жағдайындағы саяси әлеуметтену ерекшеліктері. - Алматы, 2000. Суслопарова Ю. В. Английские юристы XIII-XVIII вв. о природе английского права [Текст] / Ю. В. Суслопарова	Правоведение. - 2009. - № 2. - С. 173-181
142.	Укин С. К вопросу о соотношении системы права и системы законодательства Республики Казахстан / С. Укин	Тураби. - 2008. - №1. - С. 53-55 б.
143.	Шаймердинов Е. Постфундаментальные догматы концепции правового государства / Е. Шаймердинов	Юрист. - 2008. - № 10. - С.74-84.
144.	Шамаева Н. «Медиация туралы» заң қолданыста	Заң және заман. – 2011. - №08 (128) . – Б.68-71
145.	Шәкірова А.Б. Қазақстандағы азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекеттің өзара байланысы	ҚарМУ хабаршысы: Тарих, философия, құқық сериясы. - 2006. –

		№4. - Б. 113-118.
146.	Юсупов Р. Конституциямыз озық нормалар мен қағидалардан тұрады	Заң және заман. – 2011. - №08 (128) . – Б.12-15
5. Электронды қайнар көздер:		
147.	Актуальные проблемы теории государства и права. 2-е издание. Электрон. учеб. пособие	CD/pdf.2011.
148.	Булгакова Д. А. ҚР мемлекет және құқық теориясы [Электронды ресурс] : әдістемелік құрал / Булгакова, Д.А. - Электронды мәтіндік ақпарат. (895Кб).	Алматы : Данекер, Б. г. - 60 с. - Б. ц.
149.	Мемлекет және құқық теориясы [Электронный ресурс]: оқулық / Қ. Д. Жоламан. - Электронды мәтіндік ақпарат.(29.1Мб).	Алматы : Нұр-Пресс, 2005.
150.	Марченко М. Н. Теория государства и права в вопросах и ответах : курс лекций: аудио-книга mp3 / М. Н. Марченко. - М. : КНОРУС, 2010. -	1 эл. опт. диск (CD-DA)
151.	«Мемлекет және құқық теориясы мәселелері» пәні бойынша электронды лекциялар жинағы. Байжанова Г.Т.	Қарағанды: ҚарМУ, 2010.
152.	«Мемлекет және құқық теориясы» пәнінің жұмыс оқу бағдарламасы" [Электронды ресурс] / Байжанова Г.Т. - Электронды мәтіндік ақпарат. (147Кб)	Қарағанды: ҚарМУ, 2010
153.	Основы государства и права [Электронный ресурс]: электронный учебник / под ред. А. В. Малько.	Электрон. дан.; 684 Мб. - М. : КНОРУС, 2010. - 1 эл. опт. диск (CD-ROM) :
154.	Теория государства и права [Электронный ресурс]: электронный учебник / под ред. А. В. Малько.	Электрон. дан. (695 Мб). - М. : КНОРУС, 2010. - 1 эл. опт. диск (CD-ROM)
155.	Турлаев А. В. Курс лекций по дисциплине "Теория государства и права"	Қарагандинский гос.ун-т. - Электрон. текстовые дан.(216Кб). - Караганда : [б. и.], 2010. –
6. Интернет-қайнар көздер:		
156.	www.akorda.kz	
157.	www.zakon.kz	
158.	www.alleng.ru/d/jur/jur752.htm Cached	
159.	www.twirpx.com/file/627801/ Cached	
160.	www.gubkin.ru/faculty/.../subject2.php Cached	
161.	www.jur.tstu.ru/education/elib/pdf/2008/kosov	
162.	uristlib.ru > Учебная литератураCached - Similar	
163.	referat.ru/referats/view/26879	
164.	vse-uchebniki.com/.../problemyi-teorii-gosudarstv..	
165.	www.gumer.info/bibliotek_Buks/.../index.php	
166.	www.kursach.com	
167.	http://www.parlam.kz/	
168.	http://www.procuror.kz/	

3.8. «Мемлекет және құқық теориясы» пәні бойынша тақырыптық жоспар

Тақ. №	Тақырыптың атауы	Барлығы	Дәріс	Семина.	КООЖ	КӨЖ
I-тарау. Мемлекет және құқық теориясына кіріспе						
1.	Мемлекет және құқық теориясы пәні	6	1	1	1	3
II-тарау. Мемлекет пен құқықтың пайда болуы және даму кезеңдері. Мемлекет туралы ілімнің негіздері						
2.	Мемлекеттің шығу тегі. Мемлекет ұғымы және оның белгілері	6	1	1	1	3
3.	Мемлекет нысаны (құрылымы)	6	1	1	1	3
4.	Мемлекет функциясы және механизмі (апараты)	6	1	1	1	3
5.	Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам. Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекет.	6	1	1	1	3
III-тарау. Құқық туралы ілімнің негіздері						
6.	Құқық түсінігі және мәні. Құқық нормасы	6	1	1	1	3
7.	Құқық нысандары (қайнар көздері)	6	1	1	1	3
8.	Нормативтік-құқықтық актілерді жүйелендіру және құқық шығармашылық.	6	1	1	1	3
9.	Құқық жүйесі және заңнама жүйесі	6	1	1	1	3
10.	Қазіргі құқық жүйесінің негізі және тұрпаты	6	1	1	1	3
11.	Құқықтық қатынастар	6	1	1	1	3
12.	Құқықты жүзеге асыру	6	1	1	1	3
13.	Құқық нормаларына түсінік беру	6	1	1	1	3
14.	Құқықтық сана, құқықтық мәдениет және құқықтық нигилизм	6	1	1	1	3
15.	Құқықтық мінез-құлық және құқық бұзушылық. Заңды жауаптылық.	6	1	1	1	3
	БАРЛЫҒЫ:	90	15	15	15	45

3.9. Сабақ жоспары

I-тарау.

Мемлекет және құқық теориясына кіріспе

1-тақырып. Мемлекет және құқық теориясы пәні

Сабақ мақсаты: Мемлекет және құқық теориясын зерделеу, заң пәндерінің салаларын жақсы меңгеруге септігін тигізеді. Оның әлеуметтік және заң ғылымдары арасындағы алатын орнын жете түсіндіру, ПО қызметкерлерін дайындаудағы МҚТ пәнінің маңызын жеткізе білу бұл дәрістің мақсаты болмақ.

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Мемлекет және құқық теориясы пәнінің ұғымы, ерекшеліктері, функциялары мен әдістері.
2. Мемлекет және құқық теориясының қоғамдық және заң ғылымдары жүйесіндегі орны.

Дәріс тезисі:

Кез келген ғылымның өз пәні, өзі зерттейтін заңдылықтарының анықталған шеңбері болады. Заңдылықтар дегеніміз – белгілі бір құбылыстардың маңызын білдіретін шынайы тұрақты қатынастар. Мемлекет пен құқық теориясының пәнін мемлекеттік-құқықтық құбылыстардың өмір сүруі мен дамуының жалпы заңдылықтары құрайды. Атап айтатын болсақ, олардың қатарына: мемлекет пен құқықтың пайда болуы; олардың тарихи типтерінің ауысуы; мемлекет пен құқық мәнінің дамуы; мемлекет пен құқық нысандарының эволюциясы; мемлекет органдары жүйесі мен құқық жүйесінің құрылуы; мемлекет пен құқық қызметін жүзеге асыру; жеке тұлға құқығы және оны қорғау; демократия, заңдылық және құқықтық тәртіп қағидаларын нығайту; азаматтардың, лауазымды тұлғалардың, қоғамның құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін дамыту және т.б. жатады.

Мемлекет және құқық теориясы өз міндеті ретінде мемлекет пен құқықтың қызмет етуінің барлық емес, тек аса маңызды жалпы заңдылықтарын зерттеуді алады. Басқа заң ғылымдарынан айырмашылығы мемлекет пен құқық теориясы бір елдің мемлекеттік-құқықтық құбылыстарын емес, мемлекет пен құқықтың жалпы даму заңдылықтарын зерттейді.

Мемлекет және құқық теориясы – қоғамның жалпы заңдылықтарын, құқықтық өмірді ұйымдастырудың принциптерін және теориясын анықтайтын, болжайтын белгілі бір жүйедегі қоғамтану ғылымы.

Оның негізгі белгілері:

а) мемлекет және құқық теориясы қоғамдық ғылым, себебі ол қоғамдық өмірдің анықталған бөлігі – мемлекет пен құқықтың объективті даму заңдылықтарын, өзара байланысын және қолдану аймағын зерттейді;

ә) мемлекет және құқық теориясы заңдық ғылым, тікелей мемлекеттік-құқықтық құбылыстарды зерттейді;

б) барлық заңдық ғылымдарға қатысты жалпы мәселелерді зерттейтіндіктен, жалпы теориялық заңдық ғылым;

в) тереңдетілген байланыстар мен қатынастарды ашудың негізінде басты қорытындыларды жасайтындықтан, негіз салушы (іргелі) ғылым;

г) салалық заң ғылымдарымен өзара байланыста бағыт беруші, әдістемелік мәндегі ғылым;

д) заңдық ғылым курсына кіріспе ғылым, себебі ол мемлекеттік-құқықтық құбылыстарға біртұтас сипаттама беру кезіндегі заңдық түсініктердің негізгі жүйесін қалыптастырады.

Философия мемлекеттік-құқықтық қондырманың қоғам дамуындағы орнын анықтауды мақсат тұтады. Ол қоғамдық ғылымдарға, сонымен бірге барлық заңдық ғылымдарға теоретикалық негіз және әдістемелік бағдарлаушы қызмет көрсетеді. Құқықтық өмірді философиялық тұрғыда мазмұндау заң ғылымының шығармашылық жолмен дамуының, қолданыстағы заңнаманы әрі қарай жетілдірудің, заңдылықты нығайтудың алғы шарты болып табылады.

Саясаттану - саясат деп аталатын әлемнің сан алуан жақтарын зерттеумен айналысатын ғылым. Саясат мемлекет пен құқық өмірімен тығыз байланысты. Мемлекет пен құқық теориясы саяси белгілерді пайдалана отырып мемлекеттік-құқықтық құбылыстарды олардың ішкі құрылымы, нысаны, мәні және мазмұны тұрғысынан ғана емес, сондай-ақ олардың саяси сипаттағы басқа институттар мен мекемелер жүйесінде алатын орны мен ролі тұрғысынан қарастырады.

Мемлекет пен құқық теориясының әлеуметтанумен тұрақты байланысы саяси-практикалық мәнге ие болады. Әлеуметтану - қоғамды біртұтас жүйе ретінде қарастыратын және оның жеке құрамдас бөліктері мен институттарын, әртүрлі әлеуметтік топтарды зерттеумен айналысатын гуманитарлық ғылымдардың бірі. Мемлекет пен құқық теориясы мен әлеуметтану қондырмалық құбылыстарға қоғам мүшелерінің көзқарастарын, қарым-қатынастарын анықтауға байланысты әрекеттеседі.

Тарих - адамзат қоғамының өткен дәуірлерін барлық қырынан жан-жақты зерттеп, көптеген тәжірибелер жинақтайды. Мемлекет пен құқықтың пайда болуы, дамуы және қоғамды басқару заңдылықтары, сондай-ақ мемлекет пен құқықтың негізгі тұжырымдары тарихи материалдар негізінде жасалады.

Мемлекет пен құқық теориясы экономикалық ғылымдармен тығыз байланыста болады. Экономикалық теория - қоғамның экономикалық базисін, өндірістік қатынастарды, өндіруші күштерді, меншік түрлерін зерттеп, олардың қоғам дамуындағы маңызын жан-жақты анықтап отырады. Экономикалық теорияда базис экономикалық қатынастар ретінде қарастырылса, мемлекет пен құқық теориясында базиске сәйкес туындайтын мемлекеттік заңдар жүйесі қарастырылады.

Адамдардың құқық туралы немесе құқыққа сай және құқыққа қарсы әрекет механизмі туралы көзқарастарын зерттеуде психологияның көмегі қажет. Сонымен, мемлекет және құқық теориясының басқа қоғамдық ғылымдармен байланысы екі түрлі сипатқа ие болады. Бір жағынан, мемлекет пен құқық теориясы қоғамдық ғылымдардың жетістіктерін пайдаланса, екінші жағынан, қоғамдық ғылымдар мемлекет пен құқық теориясының тұжырымдарына сүйенеді. Бұндай қорытынды ғылыми білімнің бірлігі мен

өзара байланысы қағидасынан шығады. Мемлекет пен құқық тәріздес объектілердің күрделілігі олардың көптеген заңдық ғылымдармен зерттелу қажеттілігіне әкеледі. Заңдық ғылымдар мемлекеттік-құқықтық шындықтың белгілі бір жағын, белгілі бір деңгейде арнайы зерттеумен шұғылданады.

Барлық заңдық ғылымдарды пәндерінің ерекшеліктеріне байланысты бірнеше топқа жіктеуге болады:

- іргелі тарихи-теоретикалық заңдық ғылымдар;
- салалық заңдық ғылымдар;
- қолданбалы заңдық ғылымдар.

Тарихи-теоретикалық заңдық ғылымдар мемлекеттік-құқықтық құбылыстардың аса маңызды жалпы сұрақтарын, мемлекеттік-құқықтық мекемелердің, саяси және құқықтық ілімдердің даму барысын қарастырады. Олардың қатарына мемлекет және құқық теориясы, мемлекет пен құқықтың жалпы тарихы, саяси- құқықтық ілімдер тарихы, отандық мемлекет пен құқық тарихы жатады.

Салалық заңдық ғылымдар (конституциялық, қылмыстық, азаматтық, әкімшілік, еңбек және т.б.) нақты заңдық мекемелер мен нұсқауларды және тиісінше заңдық практиканы зерттейді.

Қолданбалы заңдық ғылымдар (криминалистика, сот медицинасы, сот психиатриясы және т.б.) табиғат тану және техникалық ғылымдардың жетістіктерін заңдық мәселелерді шешу үшін қолданылады.

Заңдық ғылымдар жүйесінде мемлекет және құқық теориясының алатын орны ерекше. Мемлекет және құқық теориясы мен тарихи-заңдық ғылымдардың ұқсастығы олардың мемлекет пен құқықты тұтас қарайтындығына байланысты, айырмашылығы тарихи-заңдық ғылымдар зерттеу барысында мемлекеттік-құқықтық нысандарды даму үрдісінде хронологиялық тәртіппен, тарихи әдістерді қолдана отырып зерттесе, теория осы құбылыстарды тұжырымдап, олардың дамуының жалпы заңдылықтарын анықтауға тырысады, логикалық әдісті қолданады.

Салалық және қолданбалы заңдық ғылымдарға қатысты мемлекет және құқық теориясы тұжырымдаушы роль атқарады. Ол мемлекет пен құқықтың дамуы мен қызмет етуінің барынша жалпы заңдылықтарын зерттеп қорытындылайды, барлық салалық заң ғылымдарына ортақ мәселелерді қарастырады, әдістемелік, бағыттаушы роль атқарады. Сонымен қатар, өзі де салалық заң ғылымдарының жетістіктерінен нәр алады, яғни ондағы фактілі материалдарды өңдеп, қажетіне жаратады.

Әрбір ғылымның зерттеу пәнімен қатар зерттеу әдістері де болады. Ғылым әдісі дегеніміз – білім алу үшін ғылымда қолданылатын амал-тәсілдер, ережелер және қағидалар жиынтығы. Әдістер жиынтығы ғылымның әдістемесін құрайды.

Мемлекет және құқық теориясының зерттеу әдістері:

- жалпы әдістер
- жалпы ғылымдық әдістер
- жеке ғылымдық әдістер болып жіктелінеді.

Жалпы зерттеу әдістері – ойлаудың барынша әмбебап қағидаларын көрсететін философиялық, дүниетанымдық көзқарастар. Ол ғылымның барлық салаларында қолданылатын, барлығына ортақ қағидалар. Жалпы әдістер екі топқа жіктеледі: метафизика және диалектика. Метафизика мемлекет пен құқықты мәңгі және тұрақты құбылыстар ретінде қарайды, олар бір-бірімен және өзге қоғамдық құбылыстармен терең байланыста болмайды деп есептейді.

Диалектика – табиғат, қоғам және адам ойы дамуының жалпы заңдылықтары туралы ғылым. Диалектика материалистік және идеалистік (объективті және субъективті) болып бөлінеді. Материалистік диалектика негізінде мемлекет пен құқық – қоғам өмірінің экономикалық, саяси, әлеуметтік жағдайларымен, адам табиғатымен тығыз байланыста өмір сүретін, тұрақты дамуда болатын шынайы, объективті құбылыстар.

Жалпы ғылымдық әдістер - ғылыми танымның барлық көлемін қамти алмайтын, оның нақты бір кезеңдерінде қолданылатын әдіс-тәсілдер. Жалпы ғылымдық әдістерге талдау, синтез, жүйелік және функционалдық әдістер, әлеуметтік эксперимент жатады.

Талдау – теориялық және тәжірибелік зерттеу процесінде күрделі объектілерді талдау, құрамды бөліктерден жіктеп ажырату болса, синтез – сол талданған бөліктерді жинақтап қосу арқылы белгілі бір объектіні, затты құрастыру болып табылады. Синтез құбылыстың жеке бөліктерін шартты біріктіру арқылы зерттеуді білдіреді. Талдау мен синтез бірлікте қолданылады.

Жүйелік көзқарас объектінің тұтастығын, ондағы жан-жақты қатынастардың өзара байланысын ашуға бағытталады. Жүйелік тәсіл мемлекеттік-құқықтық құбылыстарды жүйеге, салаға топтастырып зерттейді. Ол мемлекеттік аппаратты, құқықтық жүйені, құқық нормасын және т.б. жүйелік құрылымдар ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Функционалдық тәсіл әлеуметтік құбылыстардың өзгелеріне әсер ету нысандарын анықтауға бағытталады. Ол қоғамдағы заңдық құбылыстарды әлеуметтік бағытына, маңызына, қызметіне қарай жіктеп, зерттеу жүргізуді білдіреді. Оның көмегімен мемлекет және оның органдарының функциясын, құқық функциясын және т.б. анықтауға болады.

Әлеуметтік эксперимент құқықтық реттеу барысында қабылданған қандай да болмасын шешім жобасын келтірілуі мүмкін зиянның алдын алу мақсатында тексеруді білдіреді.

Жеке ғылыми зерттеу әдістері – нақты техникалық, табиғаттану және қоғамдық ғылымдардың ғылыми жетістіктерін игеру салдары ретінде көрінетін ережелер, тәсілдер, әдістер. Олар зерттеу процессінің деңгейі мен бағытына байланысты көптүрлі болады: нақты-әлеуметтік, статистикалық, кибернетикалық, математикалық, формальды-заңдық, салыстырмалы-құқықтық және т.б.

Нақты-әлеуметтік тәсілдер негізінен ғылыми ақпарат жинау кезінде қолданылады. Оларға жататындар: бағдарлау – мемлекет пен құқық теориясында бағдарлау объектілеріне заңдық практика мен мемлекеттік мекемелер жатады. Сұрау, анкета жүргізу, сұхбаттасу, сараптама және т.б.

әдістер арқылы субъектілердің мемлекеттік-құқықтық аймақтағы нақты әрекеті туралы мәлімет жинауға болады.

Статистикалық әдіс – заңды құбылыстардың санды деректеріне, фактілеріне сүйене отырып зерттеу жүргізуді білдіреді. Онда көп қайталанатын мемлекеттік-құқықтық құбылыстардың сандық көрсеткіші анықталынады. Кибернетикалық әдіс – кибернетика түсініктерін, заңдарын және техникалық құралдарын қолдана отырып мемлекеттік-құқықтық құбылыстарды тануға мүмкіндік береді.

Жеке ғылымдық әдістердің арасында формальды-заңдық әдіс пен салыстырмалы-құқықтық әдіс таза заңдық әдістер болып табылады. Формальды-заңдық әдіс заңдық түсініктерді, олардың белгілерін, түрлерін анықтауға мүмкіндік береді, құқықтық нұсқауларды түсіндіреді.

Салыстырмалы-құқықтық әдіс әртүрлі құқықтық жүйелерді немесе олардың құрамдас бөлшектерін, олардың жалпы және ерекше қасиеттерін анықтау мақсатында салыстыра зерттеу жүргізуді білдіреді.

Мемлекет және құқық теориясы мемлекеттік-құқықтық шындық туралы жалпылама білім беретін біртұтас ғылым. Ол екі үлкен бөлімге бөлініп қарастырылады: мемлекет теориясы және құқық теориясы. Мемлекет теориясында мемлекет түсінігі мен белгілері, мемлекеттіліктің пайда болуы және тарихи дамуының жалпы мәселелері, мемлекет мәні, мемлекет типтері мен нысаны, мемлекеттің және мемлекеттік аппараттың функциясы, қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекеттің алатын орны, құқықтық мемлекет мәселелері қарастырылады. Ал, құқық теориясында құқық түсінігі, құқықтың пайда болуы және тарихи дамуы, құқық нормалары және жүйесі, құқық нысаны, құқықшығармашылық, құқықтық қатынас, құқықты жүзеге асыру нысандары, құқықтық сана және құқықтық мәдениет, Құқық бұзушылық пен заңдық жауапкершілік, заңдылық және тағы да басқа көкейтесті мәселелер қарастырылады.

Мемлекет және құқық теориясы функциясы ғылымның алдына қойған міндеттерін шешуге қажетті әрекетінің негізгі бағыттарын білдіреді. Ғылым функциясы оның қоғам өмірін прогрессивті дамытуға тигізетін теориялық және практикалық маңыздылығын сипаттайды. Мемлекет және құқық теориясының онтологиялық, танымдық, эвристикалық, болжамдық, әдістемелік, идеологиялық және ұйымдастырушылық-қолданбалы функциялары ажыратылады.

Онтологиялық функция көмегімен мемлекет және құқық теориясы мемлекеттік-құқықтық құбылыстардың мәнін анықтайды. Мемлекет пен құқық деген не, қалай және не себепті пайда болады, өмір сүреді деген сұрақтарға жауап береді.

Мемлекет және құқық теориясының танымдық функциясы ғылыми концепциялар, доктриналар, құқықтық түсініктер мен категорияларды қалыптастыру және мемлекет пен құқықты ғылыми тануды мүмкін ететін әдіс-тәсілдер жасаудан құралады.

Эвристикалық функция көмегімен мемлекет және құқық теориясы мемлекеттік-құқықтық институттар дамуындағы жаңа заңдылықтарды ашады. Аталмыш функция қазіргі кезеңде жаңа нарықтық реформалар дәуірінде аса маңызды қызмет түрі болып табылады.

Мемлекет және құқық теориясының болжамдық функциясы мемлекеттік-құқықтық шындықтың қандай да болмасын өзгерісін болжаудан, мемлекеттік-құқықтық өмірдің даму бағыттарын анықтаудан, олардың болашағы туралы ой түйуден көрінеді.

Мемлекет және құқық теориясы іргелі ғылым болғандықтан, өзге заң ғылымдарында қолданылатын түсініктер мен категориялар жүйесін қалыптастыру арқылы әдістемелік қызмет атқарады.

Мемлекет және құқық теориясы мемлекет пен құқық туралы идеяларды жүйеге келтіре отырып, әртүрлі құқық субъектілерінің құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін қалыптастыруға, әлеуметтік өмірге ықпал етуге мүмкіндік алады. Бұл оның идеология саласында атқаратын қызметін бағамдайды.

Ұйымдастырушылық-қолданбалы функция мемлекеттік-құқықтық өмірді өзгерту, реформалау барысында, мемлекеттік-құқықтық құрылымның маңызды мәселелерін шешуге байланысты ұсыныстар дайындаудан, мемлекеттік басқару мен құқықтық реттеудің ғылымилығын қамтамасыз етуден көрінеді.

Әдебиеттер: 1-20; 64; 68; 101; 118; 137; 138; 147-155; 156-168.

1-тақырып. Мемлекет және құқық теориясы пәні

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Мемлекет және құқық теориясы пәнінің ұғымы, ерекшеліктері, функциялары мен әдістері.

2. Мемлекет және құқық теориясының қоғамдық және заң ғылымдары жүйесіндегі орны.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақ бойынша курсанттарға мемлекет және құқық теориясының анықтамасы, ерекшеліктері және функцияларын схема тақта арқылы түсіндіріп, конспектілеуге назар салу қажет.

Екінші сұрақ бойынша қоғамдық және заң ғылымдары жүйесіндегі мемлекет және құқық теориясының орны мен рөлін тереңдей ашып, салыстырмалы түрде көрсету керек.

Семинар сабағына дайындалу барысында авторлардың өзіндік көзқарастарымен ерекшеленетін бірнеше еңбекті қатар қолданған жөн. Әр түрлі авторлардың көзқарастарын талдау негізінде мемлекеттің шығу тегін және оны әртүрлі тұрғыда сипаттайтын теорияларды өз бетінше анықтау қажет.

Әдебиеттер: 1-20; 64; 68; 101; 118; 137; 138; 147-155; 156-168.

1-тақырып. Мемлекет және құқық теориясы пәні

КОӨЖ – 1 сағат

Тапсырма:

1. Мемлекет және құқық теориясының қоғамдық пен заң ғылымдары жүйесіндегі орны.

2. Қазақстан Республикасы ІІО қызметкерлерін дайындауда мемлекет және құқық теориясының маңызы

КОӨЖ өткізу нысаны: ауызша

Әдістемелік нұсқаулық:

Кредиттік технологияға сай оқу процессіндегі негізгі салмақ тәлімгерлерге жүктеледі. Дегенмен де, пәннің 1 курста қарастырылатынын ескере отырып, оларға оқытушылар тарапынан кеңес беру жеткілікті жолға қойылуға тиісті. Курсанттар берілген әдебиеттермен танысқаннан кейін, тақырып көлемінде түсініксіз мәселелер бойынша сұрақтар қойып, бірлесе талдауға қатысуы қажет. Бұл нұсқау КОӨЖ барлық көлеміне қатысты. МҚТ әдістерін қарастыру қажеттілігі оларды құқықтық білім алу барысында қолдана білу машығын қалыптастырумен түсіндіріледі.

Әдебиеттер: 1-20; 64; 68; 101; 118; 137; 138; 147-155; 156-168.

1-тақырып. Мемлекет және құқық теориясы пәні

КӨЖ – 3 сағат

Тапсырма:

1. Терминологиялық сөздік жазу керек: мемлекет және құқық теориясы пәні; ғылымның пәні, әдістері және мемлекет құқық теориясының әдістері.

2. Мемлекет және құқық теориясы әдістерін топтастыру және мемлекет құқық теориясы мен шет мемлекеттер құқығының тарихы арасындағы айырмашылықтар және олардың өзара байланысын анықтап жазу керек.

3. Оқу пәні ретінде мемлекет және құқық теориясын жазып түсіну қажет.

Өзіндік бақылау материалдары:

1. Мемлекет және құқықтың жалпы теориясы заң ғылымдарының қай түріне жатады?

- салалық ғылымдарына;
- сала аралық ғылымдарына;
- шет елдердің мемлекеттері мен құқықтарын зерттейін ғылымдарға;
- тарихи-теориялық ғылымдарына;
- қолданбалы заң ғылымдарына.

2. Мына құбылыстардың қайсысы тікелей мемлекеттік-құқықтық құбылыстарға жатады?

- әдет-ғұрып, мораль (өнеге), дін;
- саяси сана және саяси мәдениет;
- салт-дәстүр, ізгілік, мәдениет;
- заңдылық, нормативтік-құқықтық актілер, құқықтық сана, құқықтық қатынас, мемлекеттік аппарат;

- экономика, өндіргіш күштер, өндіріс тәсілі, қаржы, салықтар.

3. «Әдістер жүйесі, зерттеу әдісі мен тәсілдер жиынтығы, олар туралы ілім» анықтамасы қандай түсінікке жатады?

- концепция;
- теорема;
- аксиома;
- методология;
- презумпция.

4. Мемлекет және құқық тәріздес күрделі әлеуметтік құбылыстардың құрамдық бөліктері мен элементтері араларындағы байланыстарды, сондай-ақ өзара ықпалдасуларын анықтап-айқындау арқылы олардың құрылымын білуге мына тәсілдердің қайсысы көмек бере алады?

- жүйелілік;
- нақты социологиялық;
- салыстырмалылық;
- тарихи;
- функционалдық.

5. Төменде көрсетілген сипаттамалардың қайсысы заң ғылым жүйесіне мемлекет және құқықтық жалпы теориясында маңызды рөлге ие?

- жалпы сипаттама;
- методологиялық;
- интеграциялық;
- идеологиялық;
- көрсетілген барлық сипаттамалар.

II-тарау.

Мемлекет пен құқықтың пайда болуы және даму кезеңдері.

Мемлекет туралы ілімнің негіздері

2-тақырып. Мемлекеттің шығу тегі.

Мемлекет ұғымы және оның белгілері

Сабақ мақсаты: Мемлекетке дейінгі кезеңдегі әлеуметтік билік және мемлекеттің пайда болуының негізгі теориялар сипаттамасы, мемлекет ұғымы, негізгі белгілері және оның мәні, мемлекеттік билік әлеуметтік биліктің ерекше түрі ретінде, мемлекет типологиясына негізгі ойлардың маңызын жеткізе білу.

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Мемлекетке дейінгі кезеңдегі әлеуметтік билік және мемлекеттің пайда болуының негізгі теориялар сипаттамасы.
2. Мемлекет ұғымы, негізгі белгілері және оның мәні.
3. Мемлекет типологиясына негізгі ойлар.

Дәріс тезісі:

Алғашқы қауымдық қоғамның экономикасы ортақ меншікке негізделген және онда екі түрлі қағида жүзеге асырылған: 1) рецепроқтылық - барлық табылған өнім ортаға жинақталған, 2) редистрибуция – ортақ табыс барлығына бірдей тең негізде бөлінген. Алғашқы қауымдық құрылыстың әлеуметтік негізі – ру, яғни туыстық байланыстардың дәнекер болуына және шаруашылықты бірлесіп жүргізуіне негізделген адамдардың тарихи қалыптасқан бірлестігі болды. тайпа көсемін сайлаған. Бұлардың билігі әлеуметтік биліктің негізін құраған. Оның негізгі белгілері: а) әлеуметтік билік тек ру шеңберінде таралып, оның еркін білдіреді және қандас туыстыққа негізделеді; ә) ол тікелей қоғамдық болып, алғашқы қауымдық демократия, өзін-өзі басқару бастамасында құрылады; б) алғашқы қауымдық қоғамның барлық маңызды мәселелерін шешу кезінде билік органдары ретінде ру жиналыстары, көсемдер және әскери басшылар танылады.

Әлеуметтік нормалар - адамдардың күнделікті тұрмыс-тіршіліктерін, қоғамдық қатынастарды реттейтін, әлеуметтік-экономикалық негізде айқындалған, сана-сезім еркімен қалыптастырылған адамдардың мінез-құлық ережесі. Мемлекет пайда болғанға дейінгі кезеңде өмір сүрген нормалардың белгілері: а) алғашқы қауымдық қоғамдағы қатынастар - әдет -ғұрыптармен, яғни тарихи қалыптасқан, бір ұрпақтан екінші ұрпаққа беріліп, дәстүрге айналған әрекет тәртібі нормаларымен реттеліп отырған; ә) жазбаша түрде бекітілмесе де, адамдар әрекеті мен санасында өмір сүрген; б) негізінен дәстүрге айналу күшімен, сондай-ақ сендіру және мәжбүрлеу (рудан аластау) шараларымен қамтамасыз етіліп отырған; в) барлық ру және тайпа мүшелерінің мүдделерін білдірген. Мемлекет ерте таптық қоғамның саяси, құрылымдық, аумақтық ұйымы ретінде. Мемлекеттің әлеуметтік маңызындағы дуализм: мемлекет қоғамды басқару құралы және таптық қайшылықтарды шешу құралы ретінде. Қандай да болмасын қоғамның өмір сүруінің басты шарты оның мүшелерінің арасындағы қатынастарды реттеу қажеттілігі болып табылады. Әлеуметтік реттеу екі нысанда кездеседі: нормативті реттеу және жеке реттеу. өзара тығыз байланысты әлеуметтік реттеу нысандары адамзат дамуының ежелгі кезеңдерінен бастау алады. Алғашқы қауымдық құрылыста қоғамдық қатынастарды реттеуші басты құрал әдет-ғұрып болса, мемлекеттік құрылымға ауысқан кезеңде бұл қызметті құқық нормалары атқара бастайды. Мемлекет пен құқық егіз ұғымдар. Олардың жеке дара әрекет етіп, қолданылуы мүмкін емес. Мемлекет пен құқықтың пайда болуы, дамуы қатар жүретін құбылыстар. Құқықтың пайда болуының екі түрлі жолы танылады:

1. Алғашқы қауымдық құрылыстағы әлеуметтік нормалар мәжбүр ету күшімен толықтырылып, құқықтық сипат алады.

2. Құқық мемлекеттік органдардың құқықшығармашылық әрекетінің нәтижесінде пайда болады.

Ерте құқық – мемлекетпен бекітілген және оның мәжбүр ету күшімен қамтамасыз етілетін, аса маңызды қоғамдық қатынастарды реттейтін, үстем таптың еркін білдіретін, ресми құжаттарда анықталған, жалпыға бірдей

міндетті нормалар жиынтығы. Құқықты алғашқы қауымдық қоғамдағы әлеуметтік нормалардан ажырататын мынандай белгілері болды: - әлеуметтік нормалар барлық қоғам мүшелерінің еркін білдірсе, құқық сол қоғамдағы экономикалық немесе саяси үстем таптың еркін білдіреді; - әлеуметтік нормалар саналы түрде өз қажетіне сәйкес орындалатын болса, құқық нормалары мәжбүр ету күшімен қамтамасыз етілді; - олар жалпыға бірдей міндетті болады; - құқық мемлекетпен тағайындалады және бекітіледі. Яғни, мемлекеттік аппарат нормативті актілер қабылдайды немесе әлеуметтік норманың міндеттілік күшін таниды.

Мемлекеттің шығуының негізгі теориялары: материалистік теория, табиғи-құқықтық теория, органикалық теория, күш көрсету теориясы, психологиялық теория, діни, технократиялық, патриархалды, келісімдік және өзгелер. Мемлекеттің шығу нысандары: шығыстық, афиндік, римдік, германдық және өзгелер. Әр түрлі халықтарда мемлекеттіліктің дамуының әртүрлілігі.

Мемлекет және құқықтың дамуының негізгі кезеңдері (типологиясы).

Мемлекет типологиясы – сан алуан мемлекеттердің өздеріне тиісті тұтастай алынған маңызды қасиеттері мен жақтарының жиынтығы және жалпылама ерекшеліктерінің жүйесі. Қазіргі кезеңде мемлекет типологиясына екі түрлі көзқарас орын алған: өркениеттік және формациялық.

Формациялық көзқараста негізгі өлшем ретінде әлеуметтік-экономикалық белгілер (қоғамдық-экономикалық формация) қолданылады. Аталған көзқарастың өкілдерінің ойынша, қоғамдық дамудың шешуші факторы базис болып табылады, ол қондырмалық құбылыстардың: мемлекет пен құқықтың да типін анықтайды. Мемлекеттің тарихи тектері дегеніміз белгілі бір экономикалық формацияға сәйкес пайда болған, олардың таптық мәнін көрсететін мемлекеттің негізгі қасиеттерінің жиынтығы. Экономикалық базис типіне сай мемлекеттер: құл иеленушілік, феодалдық, буржуазиялық, социалистік (соңғы кездері бұларға азиаттық өндіріс тәсіліне негізделген мемлекеттер мен прафеодализм қосыла қарастырылуда) болып бөлінеді.

Өркениеттік көзқарас бойынша жіктеудің негізгі өлшемі ретінде руханилық белгілер - мәдени, діни, ұлттық, психологиялық ерекшеліктер алынады. Қазіргі таңда өркениеттің әртүрлі түсінігі бар екенін ескерсе, осы тұрғыдан мемлекеттерді де сан түрге бөлуге болатынын көреміз. Мысалы, өркениеттік сипатына байланысты шығыстық, батыстық және аралас мемлекеттер болуы мүмкін. Тарихи кезеңдерге байланысты көне, ортағасырлық және қазіргі мемлекеттер деп бөлуге болады. Тарихи және мәдени даму сипатына байланысты шаруалық, өндірістік және ғылыми-техникалық болып бөлінеді. Экономикалық даму деңгейіне байланысты жоғары дамыған, орташа дамыған және дамушы мемлекеттер болып таралады.

Қазіргі кезеңде мемлекет типологиясына қатысты мәселе қарастырылғанда, көпшілік формациялық көзқарасқа жүгінетіндігіне қарамастан, оның да кем соғатын тұстары бар екенін ескеру қажет. Оған алдымен, шығыстық мемлекеттерді типтеу мәселесі жатады. Мемлекет типологиясындағы келелі мәселелердің бірі ретінде «өтпелі» мемлекет

түсінігінің де толық бағасын алмағанын атап кетуге болады. Бұндай мемлекеттер жалпы ұлттық мүддені: тәуелсіздік алу, ұлттық экономиканы, мәдениетті көтеру мақсатын көздейтін блоктардың жиынтығы ретінде қалыптасады да, өз мүддесін қанағаттандырғаннан кейін саяси аренадан кетеді.

Құқық типін анықтау қазіргі кезеңде екі түрлі нысанда жүзеге асырылады. Бірінші көзқарас бойынша құқық типі формациялық тұрғыдан анықталады. Оның басты өлшемі ретінде әлеуметтік-экономикалық белгілер алынады. Аталған көзқарас авторларының ойы бойынша базис (өндірістік қатынастардың типі) қоғам дамуының шешуші факторы болып табылады да, тиісінше қондырмалық құбылыстарды – мемлекет пен құқық типін анықтайды. Экономикалық базис типіне сай құл иеленуші, феодалдық, буржуазиялық және социалистік құқық типтері анықталған. Аталған көзқарастың ұтымды тұстарымен (құқықты әлеуметтік-экономикалық факторлардың негізінде бөлумен) қатар осал тұстары да бар. Ол құқықтың нақты тарихи, ұлттық-мәдени және арнаулы заңдық қасиеттерін ашып көрсетуге мүмкіндік бермейді.

Екінші көзқарас бойынша құқық нақты географиялық, ұлттық-тарихи, діни, арнаулы заңдық белгілеріне байланысты жіктеледі. Аталған өлшемдерге байланысты құқықтың мынандай типтері анықталған:

1. Ұлттық құқықтық жүйелер. Ол белгілі бір мемлекеттің нақты тарихи құқығының, заңдық тәжірибенің және үстем құқықтық идеологияның жиынтығы.

2. Құқықтық семьялар. Бұл қайнар көздердің, құқық құрылымының және оның қалыптасуының тарихи жолдары ұқсастығы негізінде ерекшеленген құқықтық жүйелердің жиынтығы. Құқықтық семьялардың мынандай түрлері танылған: жалпы құқық, романо-германдық құқық, славяндық құқық, мұсылмандық құқық, индустық құқық және тағы басқалар.

Бұл көзқарастың ұтымды жағы - онда құқықтың ұлттық-тарихи, нақты географиялық және техникалық-заңдық белгілері ажыратылған. Осал тұсы құқық табиғатындағы әлеуметтік-экономикалық факторлардың ролі толық бағаланбаған.

Романо-германдық құқықтық жүйенің ұзақ заңдық тарихы бар. Романо-германдық құқықтық отбасына Италия, Франция, Германия, Швейцария, Ресей, Қазақстан және т.б. құқықтық жүйелері жатады. Құқықтың негізгі қайнар көзі – заң. Романо-германдық құқықтық отбасына кіретін мемлекеттердің барлығында нормалары жоғары заңдық күшке ие жазба конституциялар болады. Романо-германдық заңдық доктринада және практикада заңның үш түрі танылған: кодекстер, арнаулы заңдар (ағымдағы заңнама) және жинақтар. Көптеген континенталды елдерде азаматтық, қылмыстық, азаматтық іс жүргізу, қылмыстық іс жүргізу және өзге де кодекстер қолданылады. Ағымдағы заңнама жүйесі де күрделі, заңдар қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларын реттейді.

Англосаксондық жалпы құқық өзіндік ерекшелігі бар құқықтық отбасы. Онда заңдық реттеу жалпы айтқанда заңдық практикаға, «сот құқығына», нақтырақ айтсақ, прецеденттерге негізделеді. Прецедент – соттың белгілі бір мәселе бойынша қабылдаған шешімін осыған ұқсас өзге істерді қарағанда

міндетті түрде қолдану. Англосаксондық құқықтық отбасында үрдістік-іс жүргізушілік ережелерге басым назар аударылады. Ол заңдық маңызды мәселелерді шешу әдістерінің ашық жүйесін сипаттайды. Англосаксондық құқықтық отбасына Англия, АҚШ, Канада, Австралия, Жаңа Зеландия тәріздес 36 ұлттық-құқықтық жүйе кіреді.

Социалистік құқықтық отбасы - кезінде идеологиялық белгісі бойынша ажыратылған жүйе. Оған романо-германдық құқықтық отбасының көптеген белгілері тән. Онда құқық нормасы жалпы әрекет тәртібі ретінде қарастырылады, рим құқығынан бастау алатын құқық жүйесі мен заңдық ғылым терминологиясы сақталады. Континенталды құқыққа ұқсастығымен қатар, социализмнің құқықтық жүйелері таптық сипатымен негізделген мәндік ерекшеліктерге ие. Құқықтың бірден-бір және негізгі қайнар көзі Нормативтік-құқықтық акт болып табылады. Онда бастапқы кезде еңбекшілер еркі көрініс тапса, кейіннен коммунистік партияның басшылығымен бүкілхалықтық ерік-мүдде көзделген. Социалистік құқықтық жүйеде құқықтың тар ауқымдағы нормативтік түсінігі басымдылыққа ие болды. Жеке құқық танылмады, көпшілік құқығы үстемділікке ие болды. Құқық императивті сипатта бола отырып, мемлекеттік саясатпен тығыз байланыста болды және оның бір аспектісі тәріздес еді. Партиялық билікпен және құқыққорғау органдарының мәжбүр ету күшімен қамтамасыз етілді. Сот тәуелсіздігі және олардың тек заңға бағынуы конституциялық деңгейде бекітілсе де, сот органдары үстем топтың мүддесін қорғау қызметін атқарды. Соттың заң шығару және атқару билігін бақылау мүмкіндігі болмады. КСРО-да заңдардың конституциялығын қадағалау жүзеге асырылмады.

Европа, Азия, Латын Америкасындағы социалистік құқықтық жүйелерге кеңестік құқықтық жүйенің тигізген ықпалы зор болды. Қазіргі Қытай, Куба, Солтүстік Кореяның ұлттық құқықтық жүйелері кеңестік құқықтың түрлері болып табылады.

Азия мен Африканың көптеген елдерінің құқықтық жүйелері біркелкі емес. Олардың құқықтың реттеу қабілетіне қатысты көзқарасы екі түрлі:

- құқық құндылығы танылады, бірақ оның түсінігі батыстағыға қарағанда өзгеше, құқық пен діннің ұштасуы орын алады;
- қоғамдық қатынастар құқықтан өзге жолдармен реттелінуге тиісті деп санайды.

Бірінші көзқарастағы мемлекеттерге мұсылман, индусс, иудей құқықтары жатады. Екінші топқа Қиыр Шығыс, Африка және Мадагаскар жатады.

Мұсылман құқығы – исламға негізделген, діни үлгіде көрініс табатын нормалар жиынтығы. Құқық Алланың құдіретімен, Мұхаммед пайғамбар арқылы тараған. Мұсылман құқығының қайнар көзін: 1) құран – исламның қасиетті кітабы; 2) сүннет – Мұхаммед пайғамбардың өсиеттері; 3) иджма – ортақ келісім; 4) қияс - аналогия бойынша талдау құрайды. Мұсылман құқығындағы шариғаттың орны ерекше. Онда мұсылмандардың әрекет тәртібі анықталынады. Шариғат міндеттілік идеясына негізделеді, онда адам құқықтарынан гөрі, міндеттері басым көрініс табады. Мұсылман құқығына

кейбір институттарының көнелігі, казуистік және жүйесіздік тән. Дегенмен де, қазіргі кезде де көптеген мемлекеттерде (Иран, Сауд Аравиясы және т.б.) қолданылады.

Индуистік құқық өз қолдаушыларын белгілі бір діни догмаларға сенумен қатар, өзіндік дүниетанымға міндеттейді. Адамдар тумысынан өзіндік құқықтары мен міндеттері болатын әлеуметтік топтарға жіктеледі және олардың арасында сатылық жүйе орнайды. Қоғамның касталық жүйесін ақтау – индуизмнің философиялық, діни және әлеуметтік жүйесін құрайды. Индуистік құқық Индия, Пакистан, Бирма, Сингапур, Малайзия, Уганда, Кения тәріздес елдерде тұратын қауымдарда қолданылады. Құқықтың негізгі қайнар көзі әдет-ғұрып болып табылады. Үкіметтің заң шығару құқығы болады, бірақ соттар заң болған күннің өзінде, оны қатаң түрде қолдануға міндетті емес. Сот істі әділеттілік пен билікті келістіре отырып шешуге тиісті.

Жалпы, діни-ғұрыптық құқықтық жүйеге мынандай белгілер тән болады: құқық қалыптастырушы – құдай болғандықтан, оның нұсқауларына сену және міндетті түрде орындау қажет; құқық нысаны діни-ғұрыптық нормалар мен құндылықтар болады; құқық жеке және көпшілік құқығына жіктелмейді; нормативті актілер екіншілік сипатта болады; кейбір институттарының көнелігі белгілі.

Мемлекет мәні. Мемлекет - қоғамдағы аса маңызды таптық қатынастарды және өзге де жалпы адамзаттық мәселелерді шешуді және орындауды қамтамасыз ететін, тарихи қалыптасқан қоғамды ұйымдастыратын бірден-бір жан-жақты әмбебап саяси ұйым.

Мемлекетті алғашқы қауымдық қоғамдағы әлеуметтік өкіметтен ажырататын мынадай негізгі белгілері:

1. Қоғамнан ажыратылған ерекше көпшілік (жария) биліктің болуы. Мемлекеттік биліктің ерекше белгісі - оның жалпылық және әмбебаптық сипатында.

2. Тұрғындардың аумақтық ұйымдастырылуы

3. Тұрғындардан салықтарды жинау

4. Мемлекетте арнаулы мәжбүр ету аппараты болады

5. Жалпыға міндетті нормативтік актілердің болуы

Мемлекеттің келесі негізгі ерекшелігі – егеменділігінің болуына байланысты. Мемлекет егемендігі - мемлекеттік биліктің саяси-құқықтық ерекшелігі, оның ішкі басқа биліктен және шет мемлекеттерден тәуелсіз өз мақсаттарын шешуге құқығы және еріктілігі.

Мемлекет мәні – оның мазмұнын, мақсатын, қызмет етуін, яғни билік және оның тиесілік мәселелерін анықтайтын басты ерекшелік. Мемлекет мәнін қарастыру барысында оның екі жағына назар аудару қажет. Біріншіден, әрбір мемлекет саяси билікті ұйымдастырушы болып табылады. Бұл мемлекет мәнінің формалды жағы көрсетеді. Екіншіден, бұл ұйым кімнің мүддесіне қызмет ететіндігін анықтау қажет, бұл оның мәндік жағын білдіреді.

Мемлекет теориясында аталған екі негізгі: таптық және жалпы әлеуметтік көзқараспен қатар, мемлекет мәнін анықтаудың діни, ұлттық және нәсілдік көзқарастары да танылған. Басқаша айтқанда, мемлекет мәні көпжақты.

Мемлекет мәнін анықтайтын теориялар: элита теориясы; технократиялық теория; плюралистік демократия теориясы.

Әдебиеттер: 1-20; 43; 45; 46; 45,50,56,65,69-71, 90; 91;99; 100;102; 108; 111; 124;127;135;141; 147-155; 156-168

2-тақырып. Мемлекеттің шығу тегі. Мемлекет ұғымы және оның белгілері

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Мемлекетке дейінгі кезеңдегі әлеуметтік билік және мемлекеттің пайда болуының негізгі теориялар сипаттамасы.
2. Мемлекет ұғымы, негізгі белгілері және оның мәні.
3. Мемлекет типологиясына негізгі ойлар.

Тапсырмалар:

1. Ф.Энгельстің «Семьяның, жеке меншіктің және мемлекеттің шығу тегі» еңбегін конспектілеу
2. Мемлекеттің шығу тегін түсіндіретін теориялар бойынша мәлімдемелер дайындау.
3. Семинар сұрақтары бойынша лекциялық материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалана отырып дайындалу.

Әдістемелік ұсыныс:

Сабаққа дайындалу кезінде тәжірибе жұмыс барысында алынған тақырып бойынша дәріс білім материалдарын қолдану қажет. Курсанттарға қажетті ұғындыратын жайт, ол біріншіден алғашқы қауымдық, құрылыстың ыдырап кетуіне және мемлекет пен құқықтың пайда болуына қандай себептер түрткі болғандығын анықтау болса, екіншіден мемлекетті, рулық құрылыстың қоғамдық билігінен, ұйымнан айыратын негізгі белгілерін ашу. Мемлекеттің пайда болуының негізгі теорияларының мазмұнын ашып, сол теориялардың қоғамның даму деңгейімен жағдайлануын көрсетіп, олар жөнінде өз пікірін айту. Тиянақты негізделіп, дәлелденген мемлекет пен құқықтың пайда болуының әлеуметтік-экономикалық теориясына баса назар аударылуы керек. Бірінші сұрақты курсантға мемлекеттің пайда болуының негізгі теорияларының мазмұнын ашып, сол теориялардың қоғамның даму деңгейімен жағдайлануын көрсетіп және ол жөнінде өз пікірінде айту қажет. Тиянақты негізделіп, дәлелденген мемлекет және құқықтың пайда болуының әлеуметтік-экономикалық теориясына баса назар аударылуы тиіс. Сонымен қатар мемлекетті, алғашқы қауымдық құрылысты болған қоғамдық биліктен, ұйымнан айыратын негізгі белгілерін тереңнен ұғыну қажет. Мемлекеттің әрбір белгісінің мазмұнын ашу. Мемлекетті, алғашқы қауымдық құрылыста болған, қоғамдық биліктен, ұйымнан айыратын негізгі белгілерін тереңнен ұғындыру

қажет. Сонымен қатар мемлекеттің әрбір белгісінің мазмұнын ашу абзал. Мемлекет мәнін қарастыруда, оның екі аспектілеріне толығырақ, салыстырмалы мәлімет берген жөн. Мемлекет мәніне қатысты негізгі бағыттармен қатар, шеңберінде діни, ұлттық нәсілдік мүдделер нақты мемлекет саясатына үстемшілік жасайтын, аталмыш діни, ұлттық, нәсілдік және басқа да бағыттарды бөліп көрсетуге болады.

Екінші сұрақтың мәнін ашу барысында курсант мемлекеттік билікке сипаттама бермес бұрын әлеуметтік билікке анықтама беріп алу қажет. Әлеуметтік билік кез-келген ұйымдасқан, белгілі бір дәрежеде тұрақты адамдар тобына – руға, тайпаға, отбасына, қоғамдық ұйымға, партияға, мемлекетке, қоғамға және т.б. тән екендігі қарастырылып, мемлекеттік биліктің үстемділігі туралы анықтама беру керек. Мемлекет мәніне қатысты негізгі бағыттармен қатар, шеңберінде діни, ұлттық нәсілдік мүдделер нақты мемлекет саясатына үстемшілік жасайтын, аталмыш діни, ұлттық, нәсілдік және басқа да бағыттарды бөліп көрсетуге болады. Басқаша айтқанда мемлекет мәні көп аспектілі. Ол тек таптық жән жалпы әлеуметтік бастамаларға келіп тірелмейді. Сондықтан да тарихи жағдайларына байланысты мемлекет мәнісін, жоғарыда аталған бастамалардың қандай да болмасын біреуі құрауы мүмкін.

Үшінші сұрақ бойынша мемлекет типінің түсінігі мемлекет және құқық теориясының аса маңызды санатына жатады. Мемлекет типологиясы - формациялық және өркениеттік көзқарастар көмегімен жүргізілетін, оның өзіндік саралануы. Осы уақытқа дейін жалғыз ғылыми көзқарас ретінде формациялық танылуы, оның басты өлшемдері әлеуметтік-экономикалық белгілеріне назар аудару қажет. Мемлекет типологиясының тағы бір көңіл аударарлық жағы өркениеттік көзқарас бойынша жіктеудің негізгі өлшемі ретінде рухани белгілеріне мысалдар келтіру керек. Әсіресе, ағылшын тарихшысы А.Тойнбидің пікіріне көңіл бөлген жөн. Мұның маңыздысы, мәдениет факторлары мәнді ретінде анықталған болса, осал тұсы, әлеуметтік-экономикалық факторлар дұрыс бағаланбағандығына көз жеткізу абзал.

Әдебиеттер: 1-20; 43; 45; 46; 45,50,56,65,69-71, 90; 91;99; 100;102; 108; 111; 124;127;135;141; 147-155; 156-168

**2-тақырып. Мемлекеттің шығу тегі.
Мемлекет ұғымы және оның белгілері**

КОӨЖ – 1 сағат

Тапсырма: кесте толтыру:

Мемлекет пайда болуының негізгі теориялар атауы.	Теория мазмұны	Өзіндік көзқарас

КОӨЖ өткізу нысаны: жазбаша

Әдістемелік ұсыныс:

ҚОӨЖ жұмыс барысында қажетті ұғынатын жайт, біріншіден алғашқы қауымдық, құрылыстың ыдырап кетуіне және мемлекет пен құқықтың пайда болуына қандай себептер түрткі болғандығын анықтау болса, екіншіден мемлекетті рулық құрылыстың қоғамдық билігінен, ұйымнан айыратын негізгі белгілерін ашу.

Аталмыш сұрақты оқып қарастыру бастамасына мемлекеттің шығу тегінің әлеуметтік-экономикалық теориясы негізделетін Ф.Энгельстің “Жанұяның жеке меншік пен мемлекеттің пайда болуы” – атты еңбегін пайдаланған жөн.

Әдебиеттер: 1-20; 43; 45; 46; 45,50,56,65,69-71, 90; 91;99; 100;102; 108; 111; 124;127;135;141; 147-155; 156-168

2-тақырып. Мемлекеттің шығу тегі. Мемлекет ұғымы және оның белгілері

ҚОЖ – 3 сағат

Тапсырма:

1. Терминологиялық сөздік жазу керек: мемлекет және құқық теориясы пәні; мемлекеттік егемендік; ғылыми көзқарастар. Ф.Энгельстің «Отбасы, жеке меншік және мемлекеттің пайда болуы» атты еңбегін оқу қажет.

2. Кесте толтыру қажет. Мемлекет түрпаты.

Мемлекеттің пайда болу теориялары	Теорияның қағидалары	Сіздің бағаңыз

Өз бетінше заң оқулықтарын оқып, сабаққа рефераттар дайындау қажет тақырыптары:

1. Класстық және жалпы әлеуметтік мемлекет типтері.
2. Қазіргі кездегі мемлекет типтері.

Өзіндік тексеру материалдары:

1. Алғашқы қауым қоғамында адамдардың мінез-құлық, мінез-құлықтарын қандай әлеуметтік нормалар реттеп отырған?

- заң нормалары;
- саяси нормалар;
- қауым әдет-ғұрыптары (мононормалар);
- техникалық нормалар;
- діни нормалар.

2. ”Отбасы, жекеменшік және мемлекеттің пайда болуы” деген ғылыми еңбектің авторы кім?

- Ф.Энгель;
- К.Маркс;
- В.И.Ленин;
- Гуго Гроций;
- Жан-Жак Руссо.

3. Мемлекеттің патриархалдық теория бойынша туындауының ең басты идеясы неде?

- мемлекет отбасынан, оның өсіп-дамуынан пайда болады;
- мемлекет бір тайпалардың басқа тайпаларды күш жұмсап жаулап, басып алуының нәтижесінде пайда болады;
- мемлекет теңсіздік, жеке меншік, таптар пайда болғанда және олардың араларында күрес өрбуінен туындайды;
- мемлекет адамзатпен бір мезгілде пайда болған;
- мемлекеттің туындауы адам психологиясының ерекшелігімен байланысты, күштіге бағынышты, оған тәуелді болуы себепті пайда болды.

4. Мемлекеттің пайда болуы келісім (шарт) теориясының басты идеясы?

- мемлекет - қоғамды үстеме өнімнің жекеменшіктің, таптардың пайда болуына байланысты туындайтын ымыраға келмейтін қарама-қайшылықтардың нәтижесі;

- мемлекет – адамдардың ортақтасып, бірлесіп тұру үшін өз ықтияларымен келісіп жасасқан мәмілелерінің нәтижесі;

- мемлекет құдай тағаланың-ең жоғарғы ақыл-парасаттың ерік-ықтиярымен пайда болады;

- мемлекет – жер шарындағы әлемдік климаттық өзгерістердің салдарынан пайда болады;

- мемлекет қашан да болған, ол адамзатпен бір мезгілде пайда болған.

5. Мемлекеттің пайда болуының теологиялық теориясының негізгі қағидаларын атаңыз?

- мемлекет қоғамның объективті дамуы нәтижесінде болған еңбектің жіктелуі, артық өнімнің шығуы, жеке меншіктің, таптардың туындауы негізінде пайда болуы;

- мемлекет матриархаттың патриархатпен алмасуының нәтижесінде, діннің шығуы негізінде пайда болды;

- мемлекет құдай тағаланың ерік-ықтиярларымен жасасқан келісімдерінің нәтижесі;

- мемлекет адамдардың еркін келісімдерінің нәтижесінде пайда болған;

- мемлекет әрқашанда да болған, ол жер бетінде адамзат қоғамымен бір мезгілде пайда болған.

3-тақырып. Мемлекет нысаны (құрылымы)

Сабақ мақсаты: Мемлекет нысанының ұғымы, мемлекеттік басқару нысаны және оның түрлері, мемлекет нысанының құрылымы және оның әртүрлілігі және мемлекеттік саяси тәртіп және оның түрлерінің маңызын жеткізе білу.

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Мемлекет нысаны ұғымы және оның элементтері.
2. Мемлекетті басқару нысаны және оның түрлері.
3. Мемлекет нысанының құрылымы және оның әр түрлілігі.
4. Мемлекеттік (саяси) тәртіп және оның түрлері.

Дәріс тезісі:

Мемлекет нысаны. Мемлекет нысаны түсінігі мемлекеттану сипаттарының ішіндегі негізгілерінің бірі болып табылады. Қазіргі уақытта мемлекет нысаны ретінде мемлекеттік билік пен оның құрылымдарының ұйымдастырылуы түсіндіріледі. Мемлекет нысаны мемлекет мазмұнымен тығыз байланыста сипатталады. Егер мемлекет мазмұны мемлекеттік билікті кімнің жүзеге асырып жатқанына жауап берсе, ал мемлекет нысаны мемлекетте билік қалай ұйымдастырылып, қандай органдармен жүзеге асырылады, олардың құрылу тәртібі және өкілеттік мерзімдері жайында, сондай-ақ жалпы мемлекеттік биліктің жүзеге асырылу тәсілдері туралы сұрақтарды қарастырады. Мемлекет нысаны – басқару нысанынан, мемлекеттік құрылым нысанынан және саяси режимнен құралатын мемлекеттің ерекшелігі.

Мемлекет нысаны мемлекеттік биліктің құрылымы мәндік жағынан әртүрлі сипаттармен анықталады: мемлекеттік билік пен басқару органдарының құрылу және ұйымдастырылу тәртібі; мемлекеттің аумақтық құрылымының тәртібі, орталық, аймақтық және жергілікті биліктің өзара қатынасының белгілі тәртібі; – мемлекеттік билікті жүзеге асырудың әдістері мен тәсілдерінің жиынтығы. Сонымен, мемлекет нысаны үш негізгі элементтен құралады: - басқару нысаны; - мемлекеттік құрылым нысаны; - саяси режим. Басқару нысаны – жоғарғы мемлекеттік билікті ұйымдастыру, оның жоғарғы және орталық органдардың ерекшеліктері, олардың құрылымы, күзіреті, ұйымдастырылу тәртібі, өкілеттілігінің деңгейі, халықпен өзара қатынасы және олардың оны қалыптастыруға қатысу дәрежесі. Жоғарғы мемлекеттік билікті жүзеге асыру бір адаммен немесе сайланбалы алқалы органмен жүзеге асырылатындығына байланысты мемлекетті басқару монархия және республика деп ажыратылады.

Монархия – жоғарғы мемлекеттік биліктің бір әулетке мұрагерлік жолымен немесе өмір бақиға сайланып берілуін білдіретін басқару нысанының бір түрі. Оның мынандай белгілері бар: - жоғарғы билік мұрагерлік жолмен беріледі; - шексіз мерзімде жүзеге асырылады; - сайлаушылар еркінен тыс жүзеге асырылады.

Монархия екіге бөлінеді: абсолютті монархия (Сауд Аравиясы, Бруней) және конституциялық монархия. Конституциялық монархия екіге бөлінеді: дуалистік монархия және парламенттік монархия.

Республика – басқару органдары белгілі бір мерзімге сайланатын, шешім алқалы түрде қабылданатын басқару нысанының бір түрі. Онда биліктің жалғыз қайнар көзі халық болып табылады. Жалпы белгілері: - бір немесе алқалы түрдегі мемлекет басшысының болуы; - мемлекет басшысы және басқа да жоғарғы мемлекеттік билік органдарының белгілі мерзімге сайланатындығы; - мемлекет басшысының заңмен қарастырылған жағдайлардағы заңдық жауапкершілігі; - жоғарғы мемлекеттік билік шешімдерінің барлық басқа мемлекеттік органдарға міндеттілігі; - мемлекет азаматтары мүдделерінің басым түрде қорғалуы, тұлға мен мемлекеттің өзара жауаптылығы.

Республиканың екі негізгі түрі бар: парламенттік республика және президенттік республика.

Мемлекеттік құрылым нысаны – тұтастай мемлекет пен оның бөлшектерінің белгілі түрдегі құқықтық қатынастарын сипаттайтын мемлекеттің аумақтық ұйымдастырылуы. Мемлекет пен құқық теориясы мемлекеттің аумақтық құрылымының бірнеше түрін көрсетеді: - біртұтас мемлекет; - федерация; - конфедерация.

Мемлекет нысанының соңғы элементі – саяси режим. Ол басқару және мемлекеттік құрылым нысандары сияқты мемлекеттің мәндік-мазмұндық жағы көрінетін, мемлекет құрылымын және оның басқа да сыртқы жағын сипаттайтын жиынтық түсінік ретіндегі мемлекет нысанының бір компоненті болып табылады. Мемлекеттің билік ету әдістерін зерттей отырып, жеке тұлғаның нақты мәртебесі туралы және мемлекеттегі басқа субъектілердің қарым-қатынасы, олардың құқықтары мен бостандықтарының кепілдік және қамтамасыз етілушілік деңгейі туралы түсінік алуымызға болады.

Тар ауқымдағы анықтамасы: мемлекеттік билікті жүзеге асыру тәсілдері мен әдістерінің жиынтығы, оның мазмұндық қасиеті. Кең ауқымдағы анықтамасы: демократиялық, құқықтық мемлекетте жеке тұлғаның саяси бостандықтарының кепілдік дәрежесі, ресми конституциялық және құқықтық үлгілерінің саяси жағдайларға сәйкес келу дәрежесі, билік органдарының мемлекет және қоғамдық өмірдің құқықтық негіздеріне қатынасының сипаты. Саяси режим демократиялық және демократияға қарсы болып екі түрге бөлінеді. Демократиялық режим – халықтың басқаруға қатысуына, барлық адамдардың теңдігі мен бостандығы қағидасын тануға негізделген либералдық режимнің бір түрі. Демократияға қарсы режим авторитарлық және тоталитарлық режимдерге бөлінеді. Авторитарлық режим – халықтың аздаған мөлшерде қатысуымен бір адамның бақылаусыз толық билік жүргізуін білдіретін қоғамның мемлекеттік-саяси құрылымы.

Әдебиеттер: 1-20; 21; 147-155; 156-168

3-тақырып. Мемлекет нысаны (құрылымы)

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Мемлекет нысаны ұғымы және оның элементтері.
2. Мемлекетті басқару нысаны және оның түрлері.

Тапсырма:

Мына төмендегідей мәні бар ұғымдарға:

1. Қоғамның экономикалық даму деңгейіне;
2. Таптық күш ара қатынасы;
3. Ұлттық және мәдениетті салт-дәстүріне;
4. Халықаралық жағдайларға және т.б. мысал келтіру.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақ бойынша курсанттардың қажетті ұғынатын жайт, қоғамды басқару, мемлекеттік құрылым және саяси режим нысандарынан құралған, елдегі мемлекеттік билікті ұйымдастырудың түрі мемлекет нысанына баса назар аударылуы керек. Оның элементтерінің ара жігін ажыратып, маңызы мен орнын білу қажет.

Екінші сұрақ бойынша мұнда жоғарғы мемлекеттік органдардың құрылуы мен ұйымдасуының тәртібі, олардың бір-бірімен және тұрғындармен ара қатынасы сипаттау керек. Басқару нысаны ерекшеліктеріне таптық күштердің, билікте отырған әлеуметтік өкілдердің қарым-қатынасы, тұрғындардың ұлттық құрамы, мәдениет және салт дәстүр деңгейі қалай әсерін тигізетінін айту қажет. Мемлекет нысанының ерекшелігіне байланысты монархиялық және республикалық бөліну себептерін талдау абзал.

Әдебиеттер: 1-20; 21; 147-155; 156-168

3-тақырып. Мемлекет нысаны (құрылымы)

КОӨЖ – 1 сағат

Тапсырма:

1. Мемлекет нысанының құрылымы және оның әр түрлілігі.
2. Мемлекеттік (саяси) тәртіп және оның түрлері.

КОӨЖ өткізу нысаны: ауызша

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақ бойынша мұнда мемлекеттің аумақтық құрылымы, оның құрамдас бөліктерінің және осы бөліктердің әрбірінің мемлекетпен қарым-қатынасының сипатын анықтау керек. Барлық мемлекеттер өздерінің мемлекеттік құрылымы бойынша жай немесе біртұтас (унитарлы) мемлекет – бұл өз ішінде бөлінбейтін тұтас мемлекет, оның өз ішінде дербес мемлекеттік құрылымдар болмайды, бұл мемлекетте жоғары органдардың біртұтас жүйесі, заңнаманың ортақ жүйесі, ортақ сот жүйесі, ортақ азаматтығы мен салықтардың бірыңғай жүйесі, ал, күрделі мемлекет – бұл белгілі бір дәрежедегі дербестікке ие жекелеген мемлекеттік құрылымдардан құралған мемлекет: империялар, федерациялар, конфедерациялар, достастықтар және одақтастықтардың мән-мағынасы мен айырмашылықтарын көрсету қажет.

Екінші сұрақ бойынша мұнда мемлекеттік билікті жүзеге асыруға жәрдемдесетін тәсілдер мен әдістер жиынтығына қарай екі түрлі демократиялық режим (барлық биліктік органдар халықтың мандатына ие болып, әрбір органға тиесілі биліктің көлемінің шектері заңмен анықталады, барлық азаматтар сотпен қорғалатын ажырамас құқықтар мен бостандық-тарға қол жеткізсе, антидемократиялық режимде мемлекет қоғам өмірінің барлық саласына бақылау жасайды, адамды саяси билікке және үстемдік етуші идеологияға бағындыратынын білу қажет. Мына төмендегідей мәні бар ұғымдарға:

Әдебиеттер: 1-20; 21; 147-155; 156-168

3-тақырып. Мемлекет нысаны (құрылымы)

КӨЖ – 3 сағат

Тапсырма: кесте толтыру қажет

Мемлекет атауы	Басқару нысаны	Мемлекеттік құрылыс нысаны	Саяси режим
Қазақстан			
Россия			
АҚШ			
Франция			
Япония			

Өзіндік тексеру материалдары:

1. Мемлекет нысанын қалай түсінесіз?

- бұл заңшығарушы, атқарушы және сот биліктерінің жиынтығы;
- бұл басқару нысанының, мемлекеттік құрылыс нысанының және саяси режимнің жиынтығы;
- бұл басқару нысанының, мемлекеттік құрылыстың жән саяси биліктің жиынтығы;
- дұрыс жауабы жоқ;
- бұл мемлекет нысаны.

2. Басқару нысанын қалай түсінесіз?

- саяси биліктің ұйымдастырылуы және оның жүзеге асырылуына халықтың қатысу дәрежесі деген ұғымды білдіреді;
- мемлекеттік органдар арасындағы және бұқара арасындағы өзара қарым-қатынастар;
- жоғарғы мемлекеттік биліктің ұйымдастырылуы, оның органдарының құрылу тәртібі және олардың халықпен өзара қарым-қатынасы;
- лауазымды мемлекеттік биліктің ұйымдастырылуы, оның органдарының құрылу тәртібі және олардың халықпен өзара ымыра байланысы;
- құқық қорғау органдары арасындағы және бұқара арасындағы өзара қарым-қатынастар.

3. Мемлекеттік құрылыстың негізгі нысандарын атаңыз?

- біртұтас мемлекеттер, федерациялар, конфедерациялар;
- федерациялар, конфедерациялар және империялар;
- біртұтас мемлекеттер, федерациялар және монархиялар;
- біртұтас мемлекеттер, федерациялар, конфедерациялар және республикалар;
- көптұтас мемлекеттер, федерациялар, конфедерациялар.

4. Саяси (мемлекеттік) режимді қалай түсінесіз?

- саяси режим дегеніміз мемлекеттік билікті жүзеге асырудағы әдістер мен нысандар жиынтығы;
- саяси режим дегеніміз мемлекеттегі саяси биліктің ұйымдастырылуы;
- саяси режим дегеніміз мемлекеттің дәрежесі;

- дұрыс жауабы жоқ;
 - мемлекеттік билікті жүзеге асыру түрі.
5. Қазақстан – мемлекет нысаны ретінде -
- республика, біртұтас мемлекет, президенттік басқару нысаны;
 - президенттік республика, біртұтас мемлекет, демократиялық режим;
 - парламенттік республика, демократиялық режимі бар федерация;
 - конституциялық монархия, біртұтас мемлекет, демократиялық режим;
 - дұрыс жауап жоқ.

4-тақырып. Мемлекет функциясы және механизмі

Сабақ мақсаты: Мемлекет міндеттері мен функциялары ұғымы, мемлекет функцияларының топталуы, мемлекет функцияларын жүзеге асырудың нысандары, ҚР ПО мемлекет функцияларын жүзеге асырудағы рөлінің маңызын жеткізе білу. мемлекет механизмі ұғымы және құрылымы, мемлекеттік аппарат мәні және олардың қызметтерін ұйымдастыру қағидалары, мемлекет органдарының түсінігі және олардың түрлері, Қазақстан Республикасы ПО-ның мемлекет аппаратындағы алатын орны.

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Мемлекет міндеттері, функциялары және оларды жүзеге асыру нысандары.
2. Мемлекет механизмі ұғымы және құрылымы.
3. Мемлекеттік аппарат мәні және олардың қызметтерін ұйымдастыру қағидалары.
4. Мемлекет органдарының түсінігі және олардың түрлері.

Дәріс тезисі:

Мемлекет қызметі (функциясы).

Мемлекет функциясы – қоғам дамуының белгілі бір кезеңіндегі мемлекеттің әлеуметтік мәні мен маңызын, рөлін көрсететін оның әрекетінің басты бағыттары. Мемлекет функциясы әр түрлі негіздер бойынша жіктеледі. Кеңестік ғылымда мемлекет функциясын ішкі және сыртқы қызмет деп бөле қарастырған. Ішкі қызмет елдің өз ішінде жүзеге асырылады және саяси билікті іске асырумен байланысты; сыртқы қызмет - мемлекеттің өзге елдермен қарым-қатынасын қамтиды. Бұл жерде айта кететін мәселе, мемлекет функциясын ішкі және сыртқы деп бөлудің шарттылығы. Қазіргі кезеңде кез келген мемлекетпен жүзеге асырылатын мемлекет функциясын төрт топқа жіктеу танылған:

- мемлекеттің экономикалық функциясы. Оған экономиканың дұрыс қызмет етуін және дамуын әртүрлі шаралардың (елдегі меншік нысандарын қорғау, сыртқы экономикалық байланыстарды ұйымдастыру және нығайту...) көмегімен қамтамасыз ету жатады.

- саяси қызмет. Бұған мемлекеттік және қоғамдық қауіпсіздікті, сондай-ақ әлеуметтік және ұлттық келісімді қамтамасыз ету, өзара күресуші әлеуметтік күштердің қарсылығын басу, ел егемендігін ішкі және сыртқы күштердің қол сұғушылығынан қорғау мәселелерін шешу жатады.

- мемлекеттің әлеуметтік функциясы. Мемлекет тұрғындарының құқықтары мен бостандықтарын қорғау, азаматтардың әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандыру шараларын іске асыру, тұрғындардың қажетті өмір сүру деңгейін қолдау, еңбек жағдайын, оның ақысын, тіршілік деңгейін қамтамасыз ету мәселелерін шешеді.

- идеологиялық қызмет. Мемлекеттің аталған функциясыне елдегі басым идеологияны қолдау, білім беруді ұйымдастыру, ғылымға, мәдениетке қолдау көрсету тәріздес жұмыстар жатады.

Мемлекет функциясын жүзеге асыру нысандары құқықтық және ұйымдастырушылық болып екіге бөлінеді. Құқықтық нысандарға құқық шығармашылық (нормативті актілерді дайындау және қабылдау), құқыққолдану (нормативті актілерді іске асыру) және құқық қорғау (адам және азамат құқықтары мен бостандықтарын қорғау, құқық бұзушылықтың алдын алу және кінәлі жанды заңды жауапкершілікке тарту) әрекеттері жатады. Ұйымдастырушылық нысандар арасынан экономикалық (несиелеу, мемлекеттік тапсырыстар, бағаны реттеу және т.б.), саяси (әртүрлі саяси ағымдарды ортақ келісімге келтіру, халықаралық келісімдер және т.б.), идеологиялық (халыққа үндеу, күнделікті тәрбиелеу жұмыстары, үгіт-насихат және т.б.) және тікелей ұйымдастырушылық (жоспарлау, бағдарлау, тексеру және т.б.) әрекеттерді бөліп көрсетуге болады.

Мемлекет функциясын жүзеге асыру әдіс-тәсілдерінің қатарынан сендіру немесе мәжбүрлеу, көтермелеу немесе жазалауды көруге болады.

Мемлекет механизмі (аппарат). Мемлекет механизмі – мемлекет әрекетінің негізгі бағыттарын жүзеге асыратын, қоғамды басқаруды жүргізетін, белгілі түрде ұйымдастырылған, ішкі тұтастығымен және өзара байланыстылығымен сипатталатын мемлекет органдарының жүйесі.

Мемлекет механизмі шынайы ұйымдастырушылық және материалдық күш, мемлекет оны қолдана отырып, билікті жүзеге асырады және белгілі бір саясатты жүргізеді. Заң ғылымында «мемлекет механизмі» және «мемлекеттік аппарат» түсініктері синонимдер ретінде қолданылады. Дегенмен де, мемлекеттік аппарат – басқару әрекетін тікелей жүзеге асыратын, арнайы биліктік өкілеттіліктерге ие органдар жүйесі, ал «мемлекет механизмі» түсінігіне мемлекеттік аппаратпен қатар, мемлекеттік мекемелер мен ұйымдар, сондай-ақ мемлекеттік аппараттың соларға сүйене отырып, өз әрекетін жүзеге асыратын «материалдық қосымшалары» (қарулы күштер, милиция, түзеу мекемелері және т.б.) жататындығын ескеру керек. Сондай-ақ, мемлекет аппараты ретінде тұрақтылықта (статика) алынған мемлекеттің барлық органдарын, ал мемлекет механизмі ретінде осы органдарды қозғалыста (динамикада) қарастырған ғылыми көзқарастар да бар. Мемлекет аппаратын зерттеу барысында белгілі бір мемлекеттік органның маңызы, құрылу тәртібі, құзіреттілігі туралы мәселелер көтеріледі, ал мемлекет механизмін зерттеу барысында мемлекеттік органдардың әрекеті, олардың мемлекеттің белгілі бір қызметін жүзеге асыру үрдісіндегі өзара байланысы қарастырылады. Мемлекет механизмінің маңызды белгілеріне мыналар жатады:

- ол өзара байланысты мемлекеттік органдардың тәртіптелінген жиынтығын, яғни жүйесін көрсетеді. Мемлекет механизміне заң шығару органдары (парламент), өз әкімшілігімен қоса президент, атқару органдары (үкімет, министрліктер, ведомстволар, мемлекеттік комитеттер, әкімияттар), сот органдары, прокурорлық және өзге де қадағалау органдары, милиция, салық полициясы, қарулы күштер және тағы басқалар кіреді. Олар жиынтығында билік құрудың біртұтас жүйесін құрайды;

- оның біртұтастығы ортақ мақсаттар мен міндеттер арқылы қамтамасыз етіледі. Мақсат пен міндеттер жоғарыда көрсетілген сан алуан мемлекеттік құрылымдарды тұтас ағзаға айналдырады, ортақ мәселелерді шешуге бағыттайды;

- мемлекет механизмінің негізгі элементі ретінде биліктік өкілеттіліктерге ие мемлекеттік органдар танылады;

- мемлекеттік билікті жүзеге асырудың, нақты нәтижелерге жетудің ұйымдастырушылық және материалдық күші, құралы болып табылады.

Мемлекет механизмінің құрылымы деп оның ішкі құрылысын, оның аралық элементтерінің орналасу тәртібін, олардың өзара бағыныштылығын, қатынасын және байланысын айтамыз. Мемлекет механизмінің құрылымы мынандай элементтерден тұрады:

1) мемлекеттік органдар, олар өздерінің тікелей биліктік функцияларын атқару барысында тығыз өзара байланыста және бағыныштылықта болады. Мемлекеттік органдардың ерекшелігі сонда, олар мемлекеттік-биліктік өкілеттіліктерге, яғни мемлекет күшімен, жалпыға міндетті басқармашылық шешімдер қабылдаумен байланысты құралдарға, ресурстарға және мүмкіншіліктерге ие болады. Оларға парламент, президент, үкімет, министрліктер, ведомстволар, мемлекеттік комитеттер, әкімияттар жатады;

2) мемлекеттік ұйымдар, оны басқаша, мемлекет механизмінің «материалдық қосымшалары» деуге де болады, олар мемлекеттің қорғау әрекетін жүзеге асыруға арналған. Қатарына қарулы күштерді, милицияны, салық полициясын және т.б. жатқызуға болады;

3) мемлекеттік мекемелер – мемлекет механизмінің биліктік өкілеттіліктері болмайтын (олардың әкімшілігін есепке алмағанда), әлеуметтік, мәдени, тәрбиелеу-білім беру, ғылыми аймақтардағы мемлекет қызметін атқару бойынша практикалық әрекетті тікелей жүзеге асыратын бөлігі. Оның қатарынан кітапханаларды, ауруханаларды, пошта, телеграф, ғылыми-зерттеу институттарын, мектеп, балабақша, жоғарғы оқу орындарын, театрларды және т.б. көруге болады;

4) мемлекеттік кәсіпорындар – бұлар да әкімшілігін есепке алмағанда биліктік өкілеттіліктері болмайтын, шаруашылық-экономикалық әрекетті жүзеге асыратын, өнім шығаратын немесе өндірісті қамтамасыз ететін, әртүрлі жұмыстар атқаратын және қоғам қажеттілігін қанағаттандыру, пайда табу үшін көптеген қызмет көрсететін мемлекет механизмінің құрамдас бөліктері. Оларға қазыналық зауыт, фабрикалар және т.б. жатады;

5) мемлекеттік қызметкерлер – басқарумен арнаулы түрде айналысатын мамандар;

б) ұйымдастырушылық және қаржылық құралдар, мемлекет аппаратының әрекетін қамтамасыз ету үшін қажетті мәжбүрлеу күштері.

Мемлекет органы – мемлекет қызметін жүзеге асыруға көмектесетін, мемлекет механизмінің құрылымдық бөлігі болып табылатын, биліктік өкілеттіліктерін жүзеге асыруы мемлекеттік мәжбүрлеу күшімен қамтамасыз етілетін мекемелер мен жеке лауазымды тұлғалар.

Мемлекет органының өзіне тән ерекше белгілері болады:

- мемлекеттік органдар мемлекет механизмінің дербес элементі, біртұтас мемлекеттік ағзаның өзіндік арнаулы орнымен сипатталатын ажырағысыз бөлігі;

- мемлекет атынан және оның өкілеттілігімен әрекет етеді;

- мемлекеттік органдар Нормативтік-құқықтық актілер (конституция, заңдар және заңға бағынышты актілер) негізінде құрылған және әрекет етеді;

- әрбір мемлекеттік орган тек өзіне тән міндеттер мен функцияларды атқарады және сол үшін тиісті нысандар мен әдістерді қолданады (биліктік өкілеттіліктерді иемденген, соның ішінде қажетті жағдайда мемлекеттік мәжбүр ету шараларын қолдану да қарастырылған);

- мақсат ортақтығымен сипатталатын мемлекеттік қызметкерлер мен тиісті құрылымдардан (бөлім, басқарма, аппарат, кеңсе және өзгелерден) тұрады;

- органдардың мақсаты мен міндеттерін жүзеге асыру үшін қажетті материалдық база (құрылым, көлік, ұйымдастырушылық техникалары және т.б.) мен қаржылық құралдар (банктегі есеп шоты, қажетті қаржы қорлары т.б.) берілген;

- мемлекеттік органдар белгілі бір құқықтық мәртебеге ие болады, онда берілген мемлекеттік органның жағдайы және оның нақты әлеуметтік мазмұны көрініс табады;

- мемлекеттік органдардың өзіне тиісті құзіреті болады. Құзірет - ұйымның заңмен бекітілген құқықтары мен міндеттерінің жиынтығы. Ол нақты органға немесе лауазымды тұлғаға мемлекеттік, яки қоғамға маңызды міндеттер мен тиісті қызметтерді тиісті дәрежесінде жүзеге асыру мақсатында беріледі;

- мемлекеттік органдар өз құзіретін үш тәсілмен: а/нормативті актілер (жалпы сипаттағы нұсқаулар) қабылдау жолымен; ә/құқық қолдану актілерін (жеке сипаттағы нұсқаулар) қабылдау жолымен; б/нақты-ұйымдастырушылық әрекеттер жолымен жүзеге асырады;

- мүліктік құқықтарды жүзеге асыру барысында заңды тұлға ретінде көрінеді, яғни өз жауапкершілігі бойынша оған сеніп тапсырылған мүлікпен жауап береді, сондай-ақ өз атынан мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтарды иемдене және жүзеге асыра алады, міндеттерді атқарады, сотта талапкер және жауапкер бола алады;

- мемлекеттік органдар белгілі бір аумақта әрекет етеді.

Мемлекеттік органдар көп түрлі. Олар әр түрлі негіздер бойынша жіктеледі. Құрылу тәртібіне байланысты мемлекеттік органдар тікелей халықпен сайланатын органдар (ҚР Парламенті, ҚР Президенті, маслихаттар) және өзге мемлекеттік органдармен қалыптастырылатын органдар (ҚР Үкіметі, ҚР Конституциялық Кеңесі) болып бөлінеді. Мемлекет әрекетін жүзеге асыру нысандарына байланысты заң шығарушы, атқарушы-жарлық етуші, сот және бақылау - қадағалау органдары ретінде айырылады. Заң шығару органдары мысалы, Қазақстан Республикасының Парламенті, заңдарда қоғам еркін және мүддесін көрсетуге лайықталған арнаулы органдар; атқарушы – жарлық етуші органдар (ҚР Үкіметі, министрліктер, ведомстволар, мемлекеттік комитеттер, әкімияттар) қабылданған заңдар мен заңға бағынышты актілердің жүзеге асырылуын қамтамасыз етуге арналған; сот органдары (конституциялық, жалпы құзіреттегі, әскери, өзге де арнаулы соттар) әділсотты іске асыруға, жеке және заңды тұлғалардың мүліктік дауларын қарастыруға, адам және азамат құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз етуге арналған; бақылау - қадағалау органдары (прокуратура, өндірістік бақылау органдары, радиациялық қауіпсіздікті бақылау органдары) мемлекеттік басқару органдарының, кәсіпорындардың, мекемелердің, қоғамдық ұйымдар мен лауазымды тұлғалардың және азаматтардың заңдарды дәлме-дәл және біркелкі орындауын қадағалайды.

Мемлекеттік органдар билікті бөлу қағидасына сәйкес заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына жіктеледі. Мемлекеттік органдар орналасу иерархиясына сүйене отырып, республикалық (мемлекеттік биліктің жоғарғы органдары) және жергілікті болып екіге бөлінеді. Бағыныштылық сипатына байланысты «вертикалды» бағыныштылықтағы органдар (прокуратура, сот т.б.) және екі жақты «вертикалды – горизонталды» бағыныштылықтағы органдар (милиция, мемлекеттік банктер т.б.) болып бөлінеді. өкілеттілік мерзіміне байланысты тұрақты, яғни әрекет ету мерзімі шектелместен құрылатын органдар (оларға прокуратура, милиция, сот т.б. органдар жатады) және уақытша, белгілі бір міндетті шешу үшін құрылатын органдар түрінде беріледі. Шешім қабылдау тәсіліне байланысты мемлекеттік органдар алқалы және жеке органдар ретінде көрінеді.

Әрекет етуінің құқықтық нысандарына сүйене отырып, мемлекеттік органдарды құқықшығармашылық (парламент, үкімет, мәслихат және т.б.), құқыққолданушы (сот, әділет басқармалары, әкімшіліктер және т.б.) және құқыққорғаушы (салық полициясы, кеден органдары және т.б.) органдар деп бөлуге болады. Құзіреттілігінің сипатына байланысты жалпы құзіретті органдар және арнаулы құзіретті органдар деп бөліп қарастырамыз.

Мемлекеттік аппарат - ұйымдастырылу мен әрекет етудің жалпы қағидаларымен өзара байланысқан мемлекеттік органдар жүйесі. Мемлекеттік аппараттың ұйымдастырылуы мен әрекет етуінің қағидалары: заңдылық қағидасы; адам және азамат құқықтары мен бостандықтарының басымдылығы қағидасы; демократизм қағидасы; билікті тәуелсіз тармақтарға бөлу қағидасы; жариялылық қағидасы; кәсібилік қағидасы; алқалылық пен жеке шешімдерді

тиімді ұштастыру қағидасы; сайланбалылық пен тағайындалмалықты ұштастыру қағидасы; сатылық /иерархиялық/ қағидасы.

Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдар жүйесі. Қазақстан Республикасы Президенті. Қазақстан Республикасы заң шығару билігі. ҚР Парламенті. Сенат. Мәжіліс. Қазақстан Республикасы атқару билігі. Үкімет. Премьер-Министр. Министрліктер. Мемлекеттік комитеттер. Конституциялық Кеңес.

Қазақстан Республикасы сот билігі. Қазақстан Республикасы Жоғарғы соты. ҚР жергілікті соттары.

Қазақстан Республикасы прокуратурасы. ҚР Ішкі істер органдары. ҚР Ұлттық Қауіпсіздік комитеті. Әскер.

Мемлекеттік басқару мен өзін-өзі басқарудың жергілікті органдары. Мәслихаттар. Әкімдер.

Әдебиеттер: 1-20; 21; 26; 27 -33; 38; 43; 45;79; 84; 88; 90;94; 112; 114; 121; 128; 130-131; 133; 139; 146-155; 156-168

4-тақырып. Мемлекет функциясы және механизмі

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Мемлекет міндеттері, функциялары және оларды жүзеге асыру нысандары.
2. Мемлекет механизмі ұғымы және құрылымы.
3. Мемлекет органдарының түсінігі және олардың түрлері.

Тапсырма:

1. Берілген нормативтік-құқықтық актілерді конспектілеп, ауызша коллоквиумға дайындалу қажет.
2. Семинар сұрақтары бойынша лекциялық материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалана отырып дайындалу

Әдістемелік нұсқаулар:

Мемлекеттік билік органдарының құрылу және әрекет ету тәртібін нақты анықтау үшін міндетті түрде жоғарыда көрсетілген Нормативтік-құқықтық актілермен танысу және оларды терең зерделеу қажеттілігі бар. Аталған актілерді білу Қазақстан Республикасы мемлекеттік билігінің жоғарғы органдарының өкілеттігін анықтауға мүмкіндік береді, бұл өз алдына студенттердің қоғамдық өмірде дұрыс бағыт алуына жол салады.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақ бойынша курсанттар мемлекет қызметінің негізгі бағыттарын, олардан мемлекеттің мәні мен мақсаты көрініс табатынын, мемлекеттің функциялары оның міндеттерімен тығыз байланыстылығын, олар мемлекеттің мәніне тәуелді болып келетінін және оның өзгеруіне қарай өздері де өзгертетінін, сондай-ақ, мемлекет функциялары – ауыспалы сипаттағы категория екендігін, сондықтан да олар мемлекет түрінің басқа түрге ауысу жағдайында да өзгертетінін ұғынуы керек. Мұнда мемлекеттің функцияларын жүзеге асыруға бағытталған оның органдарының біртектес қызметін екіге

құқықтық және ұйымдастырушылық нысандарды жекелей қарастыру қажет, Құқықтық нысандар: құқықшығармашылық, құқыққолданушы құқыққорғаушы нысандар деп бөлінсе, Ұйымдастырушылық нысандар: ұйымдас-тырушылық-реттеуші, ұйымдастырушылық-шаруашылық ұйымдастырушылық-идеологиялық нысандардың мағынасын білу керек. Мемлекеттің міндеттер мен функцияларды жүзеге асыруға бағытталған мемлекеттік органдардың жүйесі мемлекет механизмін ұғынып, ондағы шынайы материалды және ұйымдастырушылық күш, яғни осы арқылы мемлекет билікті жүзеге асыратынын, сондай-ақ кез-келген саясатты жүргізетінін, сонымен бірге мемлекет механизмінің құрылымын білу абзал.

Екінші сұрақ бойынша мұнда мемлекеттің басқарушылық қамтамасыз етушілік және қорғаушылық функцияларын іске асыру бойынша жұмыстарын жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың, мекемелер мен ұйымдардың біртұтас, иерархиялық жүйесі мемлекеттік аппараттың мәнін, яғни, бұл мемлекеттік органдарды құру мен олардың қызмет етуінің негізгі бағыттарын анықтайтын бастамашылық қағидаларды есте сақтау керектігін түсіндіру. Мемлекет аппаратының анықтамасын ұғынып, “мемлекет механизмі” және “мемлекет аппараты” түсінігінің ара қатынасын қарастыру, мемлекет аппаратын мемлекет функцияларынан туындалғанын анықтау қажет. Қазақстан Республикасы мемлекет аппаратының құрылымын Қазақстан Республикасы заңдар жиынтығын қолдана отырып қарастырған жөн. (1995 жылғы Қазақстан Республикасы Конституциясы (енгізілген толықтырулар мен өзгерістерді қоса); Қазақстан Республикасы Президентінің “Қазақстан Республикасы Ішкі істер органдары туралы” заң күші бар Жарлығы; Қазақстан Республикасы Президентінің “Үкімет құрылымы туралы” Жарлығы; және т.б.).

Келесі сұрақта мемлекеттік міндеттерді орындаушы және осы мақсатта билік өкілеттіктерін иеленген ұйым немесе мекеме ретіндегі мемлекеттік орган түсінігін білу. Әрбір мемлекеттік органға тиесілі: басқаруындағы мемлекеттік, қазыналық мүліктер; қаржы құралдары, банктегі есепшот, бюджеттен қаржыландыру көзі; өзіне тән ұйымдастырушылық құрылымы, онымен байланысты қызметтік тәртіп жүйесі; биліктік өкілеттіктердің қажетті көлемі, олардың негізінде лауазымдық тұлғалар мен алқалық органдар заңды міндетті әрекеттерді жүзеге асыратынына, сондай-ақ, мемлекеттік органдардың түрлеріне көңіл бөлу қажет.

Әдебиеттер: 1-20; 21; 26; 27 -33; 38; 43; 45;79; 84; 88; 90;94; 112; 114; 121; 128; 130-131; 133; 139; 146-155; 156-168

4-тақырып. Мемлекет функциясы және механизмі

КОӨЖ – 1 сағат

Тапсырма: кесте толтыру:

Мемлекет органдарының түрлері олардың функциясы	Құрылу тәртібі	Құзыреті

КОӨЖ өткізу нысаны: жазбаша

Әдістемелік ұсыныс:

Курсант, мемлекет аппаратының ұғымын, тағайындалуын және оның мемлекет міндеттері мен функцияларын шешудегі ролін, мемлекет органдарының ұғымының түсінігі, оның белгілері мен түрлерін ұғыну қажет. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы мемлекет аппараты іскерлігін және ұйымның қағидасын ұйымдастыру мен қызметінің қағидаларын анықтап және оған сипаттама беру қажет. Тәжірибелік жұмыс істеу барысында тиісті кесте құру қажет.

Әдебиеттер: 1-20; 21; 26; 27 -33; 38; 43; 45;79; 84; 88; 90;94; 112; 114; 121; 128; 130-131; 133; 139; 146-155; 156-168

4-тақырып. Мемлекет функциясы және механизмі

КОЖ – 3 сағат

Тапсырма:

1. Терминологиялық сөздік жазу керек: мемлекет және құқық теориясы пәні; мемлекеттік егемендік; ғылыми көзқарастар. мемлекеттік орган, мемлекеттік аппарат және мемлекеттік аппараттың ұйымдастыру принциптері.

2. Елбасының «Қазақстан–2050» Қазақстан халқына жолдауын конспектілеу.

3. Қазақстан Республикасы Президентінің 21.12.95ж. «ҚР ПО туралы» заң күші бар Жарлығына өзгерістер мен толықтыруларына шолу жасау.

4. «Мемлекеттік қызмет қағидалары» ҚР заңы екінші бабын оқу керек. «мемлекеттік қызмет туралы 23.07.99 жылг.

5. Реферат жазу «Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының мемлекет аппаратындағы орны»

Өзіндік тексеру материалдары:

1. Мемлекет қызметінің ұғымына анықтама беріңіз –

- мемлекет қызметі – бұл үстемшілік таптың мүддесін көздейтін қызметінің негізгі бағыттары;

- мемлекет қызметі – бұл үстемшілік таптың мақсатына жетуі үшін, оның таптық мәні мен қызметтік ролін көздейтін мемлекеттің мақсаты;

- мемлекет қызмет – бұл мемлекеттің белгілі бір сатыда дамуындағы әлеуметтік тұрғысын сипаттайтын қызметінің негізгі бағыттары;

- бұл мемлекеттің дамуы кезіндегі алдында тұрған ауқымды мәселелері;

- дұрыс жауап жоқ.

2. Мемлекеттік аппарат –

- бұл басқару нысандарының, мемлекеттік құрылыс және саяси режим нысандарының жиынтығы;

- заң шығарушы билік органдарының, мемлекеттік-биліктік құзырет берілген және мемлекеттің міндеттері мен функцияларын шешу үшін тағайындалған мемлекеттік басқару, сот, прокуратура, бақылау органдарының жиынтығы;

- ҚР-ның материалдың-техникалық базасын құру үшін тағайындалған мемлекет органдарының жиынтығы;

- дұрыс жауап жоқ;

- басқару органдарының жиынтығы.

3. ҚР-дағы атқарушы биліктің жоғарғы алқалы органы – бұл ...

- парламент;

- ішкі істер министрлігі;

- үкімет;

- конституциялық кеңес;

- мәжіліс.

4. Қазақстан Республикасында сот жүйесі қандай?

- Конституциялық Кеңес, Прокуратура, Жоғарғы сот;

- Конституциялық сот, Жоғарғы сот және жергілікті соттар;

- Жоғарғы сот және жергілікті соттар;

- Конституциялық сот, Жоғарғы сот, Жоғарғы Арбитраждық сот және жергілікті соттар;

- аталғандардың барлығы.

5. Мемлекеттік органдар қызметтерінің ұзақтық сипаты бойынша қандай түрлерге жіктелінеді?

- заң шығарушы, атқарушы және сот органдары;

- тұрақты және уақытша органдар;

- жоғарғы және жергілікті органдар;

- федеральдық органдар мен федерация субъектілерінің органдары;

- алқалы және дара басшылық органдары.

5-тақырып. Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам.

Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекет

Сабақ мақсаты: Құқықтық мемлекеттің түсінігі және қағидалары, азаматтық қоғамның ұғымы және құрылымы маңызын, сонымен қатар, қоғамның саяси жүйе ұғымы мен құрылымы, қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекет орны мен рөлінің маңызын жеткізе білу.

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық мемлекет түсінігі және қағидалары.

2. Азаматтық қоғамның ұғымы және құрылымы.

3. Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекет.

Дәріс тезісі:

Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам.

Құқықтық мемлекет - адам және азамат құқықтары мен бостандықтарын барынша толық қамтамасыз етуге жағдай жасайтын, мемлекеттік билікті құқық көмегімен шектейтін саяси билікті ұйымдастыру. Ол гуманистік бастауларды, әділеттілікті бекітуге арналған әлеуметтік құндылықтардың біреуі ғана емес, сонымен бірге жеке тұлға бостандығын, ар-ожданы мен намысын қамтамасыз етудің құралы, халықтық биліктің өмір сүруінің нысаны.

Құқықтық мемлекеттің жәй мемлекетке қарағанда айырмашылықтары болады: 1. Мемлекетте билік шексіздігімен сипатталса, құқықтық мемлекетте құқық үстемдігі танылады, 2. Мемлекет қоғамнан алшақ кетсе, құқықтық мемлекетте азаматтық қоғам мемлекет әрекетін бақылап отырады, 3. Мемлекет өз тарапынан азаматтарға бассыздық пен күштеуден қорғауға толық кепілдік бермесе, құқықтық мемлекетте адам құқықтары мен бостандықтары шынайы қорғалады.

Құқықтық мемлекет мәнінің екі жағын ажыратып көрсетуге болады:

1. Адам және азамат құқықтары мен бостандықтарын барынша толық қамтамасыз ету, жеке тұлға үшін құқықтық көтермелеу режимі қалыптастыру. Бұл құқықтық мемлекеттің әлеуметтік мазмұндық жағы.

2. Мемлекеттік билікті құқықтың көмегімен шектеу, мемлекеттік құрылымдар үшін шектеу құқықтық режимін қалыптастыру (формальді заңды жағы).

Құқықтық мемлекет функцияларын шартты түрде екіге бөліп қарастыруға болады. Оның ішкі функцияларына:

- азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, олардың тең құқылығын және заңдылық негізінде қоғам мүддесін қамтамасыз ету;
- меншіктің әр түрлі нысандарын тең қорғау;
- монополизмді жоққа шығаратын нарықтық экономиканың дамуын қамтамасыз ету;
- азаматтардың еңбек жағдайын жақсарту және еңбекті қорғау;
- азаматтардың мүддесіне сай рухани құндылықтарды қорғау және байыту.

Құқықтық мемлекеттің сыртқы функцияларына:

- бейбітшілік және бейбіт қатар өмір сүру үшін күрес функциясы;
- елді сыртқы басқыншылықтан қорғау;
- дүниежүзілік қауымдастық елдерімен экономикалық ынтымақтастық;
- басқа мемлекеттермен саяси ынтымақтастық;
- қоршаған ортаны қорғау мәселелері бойынша өзге елдермен өзара әрекеттестіктің әр түрлі нысандарын қалыптастыру шаралары жатады.

Аталған функциялардың негізінде азаматтық қоғамның еркі жатады, олар қатаң түрде қолданыстағы заңдарға және адам құқықтары бойынша халықаралық актілерге сай, тиісті органдарда жүзеге асырылады. Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарымен және олардың теңдігімен санасады.

Сонымен, құқықтық мемлекет – заң жоғарылығына негізделген, оның жалпыға міндетті еркін білдіретін және жүзеге асыратын, жалпыны қамтитын қоғам ұйымы.

Құқықтық мемлекеттің негізгі принциптерінің қатарына заң жоғарылығы қағидасы жатады. Аталған қағидаға сәйкес қандай да болмасын мемлекеттік орган, лауазымды тұлға, ұжым, мемлекеттік немесе қоғамдық ұйым не болмаса жеке тұлға заңға бағыну міндетінен босатылмайды. Құқықтық мемлекеттің негізгі белгілерінің бірі азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының толық кепілдендірілуі және ажырамастығы, сондай-ақ азамат пен мемлекеттің өзара жауапкершілігі қағидасын бекіту және үнемі қолдап отыру болып табылады.

Келесі бір негізгі қағида – мемлекеттік билікті тәуелсіз тармақтарға бөлу болып табылады. Мемлекеттің дұрыс қызмет ету процесін қамтамасыз ету үшін, онда бір-бірінен дербес, тәуелсіз билік тармақтары болуы қажет. Олардың қатарына заң шығару билігі, атқару билігі және тәуелсіз сот билігі жатады. Заң шығару билігі парламентке берілген, атқару билігі үкіметке, сот билігі соттарға беріледі.

Биліктердің теңділігі халық егеменділігіне негізделеді. Оған сәйкес, заң шығару билігі заңдар қабылдауға, атқару билігі олардың орындалуын ұйымдастыруға, ал сот билігі заң шығарушы органмен қабылданған заңдарды негізге ала отырып, құқық туралы дауларды шешуге тиісті.

Құқықтық мемлекеттің өзге де қағидалары: заңдылық қағидасы, мемлекеттік биліктің шектеулілігі, адам құқықтары мен бостандықтарының ажырағысыздығы, саяси, идеологиялық және экономикалық плюрализмнің болуы танылған.

Құқықтық мемлекет қалыптастыруды анықтаушы факторлар мен мәселелер төңірегінде сөз қозғағанда басым міндеттер қатарында материалдық және идеалдық сипаттағы алғы шарттарды қарастыру қажет. Материалдық сипаттағы қажетті алғы шарттарға әділ, тәуелсіз сот билігінің болуы, мемлекеттік билікті жіктеу, мемлекетте құқықтың (заңдардың) үстемдік құруы, адам және азамат құқықтары мен бостандықтарының шынайы кепілдендірілуі жатады.

Құқықтық мемлекет қалыптастырудың өзге алғы шарттарына тоқталатын болсақ, алдымен оның қоғам тұрақты демократиялық, құқықтық, саяси, мәдени дәстүрлерді ұстанатын жерлерде пайда болатынын атауға болады. Егер мәдениет, құқық, демократия, заңдылық әрбір жеке тұлғаның ішкі құндылығына айналмайтын болса, онда құқықтық мемлекет туралы ойлар да негізсіз болады.

Қоғамның саяси жүйесі. Азаматтық қоғам және саяси жүйе. Билік және оның көрінісі. Қоғам өзара әрекеттестікте болатын әр түрлі саяси, әлеуметтік, экономикалық, идеологиялық, құқықтық жүйелер жиынтығы ретінде. Қоғамның саяси жүйесі – құқық және өзге де әлеуметтік нормалар негізінде тәртіпке келтірілген, белгілі бір елдің саяси өмірін қамтамасыз ететін және саяси билікті жүзеге асыратын мекемелер мен ұйымдардың жиынтығы.

«Саяси жүйе» түсінігі саяси процесстердің қалай реттелетіндігін, саяси биліктің қалай қалыптасатындығын және қызмет ететіндігін көрсетеді. Бұл саяси әрекетті ұйымдастыру мен жүзеге асырудың механизмі. Билік және оған қатынас әртүрлі әлеуметтік институттардың саяси функциясын сипаттайды. Билік, егеменділік, тұлға бостандығы тәріздес қоғам өмірінің аймағы көптеген адамдардың мүддесін қозғайды да, саяси аймаққа айналады. Осы тұста кешенді алынған адамдардың үлкен тобының билікті, егемендікті, тұлға бостандығын қамтамасыз етуді, өзін-өзі басқаруды ұйымдастыруды жеңіп алу, ұстап тұру және пайдалану барысы бойынша қатынасы саяси сипатқа ауысады.

Қоғамның саяси жүйесі мынандай қызмет атқарады: 1) қоғам дамуының мақсатын, міндетін және жолдарын анықтау; 2) осы мақсат, міндеттерге жету үшін қажетті құралдар мен ресурстарды топтастыру; 3) қоғамды жақындастыру, оның құрылымының әртүрлі элементтерінің өзара әрекеттестігі үшін қажетті шарттарды жасау; 4) мемлекеттік билікті легитимдендіру, яғни шынайы саяси өмірді ресми саяси және құқықтық нормаларға сәйкестендірудің жоғарғы деңгейіне жеткізу; 5) қоғамдық-саяси әрекет режимдерін реттеу.

Саяси жүйелерді әр түрлі негізде топтастыруға болады. Оның пайда болуының әлеуметтік ортасына қарай тоталитарлық және либералды-демократиялық саяси жүйелер танылады, осы сипатына байланысты аралас (конвергенциялық) түрлері де кездеседі. өзара әрекеттестік сипатына байланысты ашық және жабық саяси жүйелер анықталған.

Қоғамның кез келген жүйесі, соның ішінде саяси жүйе өзара әрекеттестікте болатын көптеген элементтерден құралады. Құрамдас бөліктердің өзара бірлігі жаңа сапа тудырады. Саяси жүйенің құрылымы деп оның элементтері мен олардың арасындағы байланысты айтамыз. Саяси жүйенің келесі компоненттері танылған:

1) қоғамның саяси ұйымы, оған мемлекет, саяси партиялар және қозғалыстар, қоғамдық ұйымдар мен бірлестіктер, еңбек ұжымдары және т.б. жатады.

2) саяси сана, саяси билік саяси жүйенің психологиялық және идеологиялық жақтарын сипаттайды.

3) қоғамның саяси өмірін және саяси билікті іске асыру үрдісін реттейтін әлеуметтік-саяси және құқықтық нормалар.

4) саяси билікке қатысты жүйе элементтерінің арасында қалыптасатын саяси қатынастар.

5) саяси практика /тәжірибе/, ол саяси әрекет пен жинақталған саяси тәжірибеден құралады.

Осы жерде саяси жүйенің субъектілеріне де тоқтала кетуге болады. Оларды екі деңгейде ажыратып қарастырсақ, институционалдық деңгейде субъектілер құрамына парламент, президент, үкімет, кәсіподақтар және т.б. кіреді де, функционалдық деңгейде оның қатарына шіркеу, армия, оппозиция және т.б. жатады.

Саяси жүйенің құрамына тікелей немесе жанама түрде белгілі бір саяси функцияларды атқаратын немесе өзінің қоғамдық роліне байланысты қоғамның

әлеуметтік мақсаты мен идеалын қалыптастырушы әлеуметтік институттар кіреді. Саясатпен тікелей айналысатын әлеуметтік институттарға мемлекет пен саяси партиялар кіреді. Қоғамдық қозғалыстар, еңбек ұжымдары, кәсіподақтар, шығармашылық одақтар, жастар ұйымдары, спорттық ұйымдар және т.б. саясатпен жанама түрде айналысатын әлеуметтік институттарды құрайды.

«Мемлекет» және «қоғамның саяси жүйесі» түсініктері бөлшек пен тұтас категориялар ретінде арақатынаста болады. Мемлекет саяси өмір құбылыстарын «жалпы міндеттілік» өлшемі арқылы өткізіп, өз бойына саяси мүдделердің көпшілігін шоғырландырады. Міне осы тұрғыдан мемлекет саяси жүйеде ерекше роль атқарады, оған тұтастық пен тұрақтылық береді. Ол қоғам ресурстарын пайдалана және оның өмір сүруін ретке келтіре отырып, басқару бойынша әрекеттердің басым бөлігін атқарады.

Мемлекет қоғамның саяси жүйесінде орталық, жетекші орын алады. Себебі:

- мемлекет өзінің аумақтық шекарасы көлемінде азаматтық белгісі бойынша біріккен бүкіл халықтың бірден-бір ресми өкілі ретінде көрінеді.
- егеменділіктің бірден-бір иегері болып табылады.
- қоғамды басқаруға арналған арнаулы аппаратқа (көпшілік билігі) ие.
- «күштеу» құрылымдары болады (қарулы күштер, милиция-полиция, қауіпсіздік органдары және т.б.)
- көбінесе құқықшығармашылық монополиясына ие болады.
- материалдық құндылықтар жиынтығын иемдене алады (мемлекеттік меншік, бюджет, валюта және т.б.)

Саяси жүйеде қоғамның саяси өмірінің маңызды әлеуметтік институты саяси партиялар расында үлкен роль атқарады. Саяси партиялар - өздерінің негізгі мүдделерін жүзеге асыру үшін мемлекеттік билікті жеңіп алу, ұстап тұру және пайдалану мақсатын көздейтін идеологиялық және ұйымдық біріккен адамдардың ерікті қауымдастығы. Партияларды парламенттік - билікті демократиялық жолдармен, парламент жұмысына қатысу арқылы жеңіп алуды мақсат ететін және билікті күшпен басып алуды, қоғамдық құрылымды күштеп өзгерту міндетін қоятын партиялар деп ажыратуға болады. Мемлекет ісіне қатысуына байланысты парламенттік партиялармен қатар, басқарушы партияларды – билікті жеңіп алған және жүзеге асырып отырғандарды да атауға болады. Бағдарламалары мен әрекетінің әлеуметтік бағытталғандығына байланысты саяси партиялар социал-демократиялық, либералды-демократиялық, коммунистік, таптық, ұлттық, нәсілдік, фашистік, діни болып жіктеледі. Әрекетінің идеалдық негізіне байланысты доктриналдық (өз идеологиясын қорғауға бағытталған), прагматикалық және харизматикалық болып бөлінеді. Саяси спектрдегі орнына байланысты – солшыл, оңшыл және орталықшыл түрінде танылады.

Саяси жүйелер бірпартиялық және көппартиялық (плюралистік) болып та жіктеледі. Қазақстан Республикасы кеңестік дәуірдегі бірпартиялық жүйеден бас тартқалы бері, елімізде қабылданып жатқан Нормативтік-құқықтық актілерге сүйене отырып, әр түрлі саяси партиялар құрылып әрекет етуде. Оның

құқықтық базасын ҚР Конституциясы, ҚР заңы «Саяси партиялар туралы», ҚР «Қоғамдық бірлестіктер туралы» заңдары құрайды.

Қоғамдық саяси қозғалыстар – азаматтардың белгілі бір әлеуметтік тобының мүддесін көздеуге және маңызды саяси мақсатқа жетуге бағытталған қоғамның барынша белсенді тобы. Қоғамдық қозғалыстардың саяси партиялардан айырмашылығы: қозғалыстар тек бір саяси тұжырымды қолдайды және бір ірі мәселені шешуді мақсат етіп қояды (Семей полигонын жабу); қозғалыс билікке таласпайды, оған ықпал ету арқылы өз мәселесін шешуге бағыттайды; қоғамдық-саяси қозғалыста формальды ішкі иерархия, нақты анықталған тұрақты мүшелік және тиісті құжаттар (бағдарлама, жарғы) болмайды.

Қоғамдық - саяси қозғалыстарды да саяси партиялар тәрізді әр түрлі негіздер бойынша жіктеуге болады: әрекет ету аймағына байланысты – әлеуметтік-саяси, этносаяси, конфессионалдық, экономикалық, экологиялық, ғылыми және т.б.; қатысушыларының санына байланысты – бұқаралық, элитарлық; әрекет ету аумағына байланысты – жергілікті, аймақтық, республикалық, мемлекетаралық; әлеуметтік құрамына байланысты – кәсіби, әйелдер ұйымы, жастар одағы және т.б.; ұйымдасу тәсіліне байланысты – фронт, ассоциация, бірлестік, одақ, ұйым және т.б. деп бөлуге болады.

Саяси жүйелер тарихында мемлекет пен дін қатынасы туралы мәселе ерекше орнымен танылған. Тарих теократиялық (діни) және зиялы, жаугер-атеистік және конфессиялық-плюралистік мемлекеттермен, соған сәйкес саяси жүйелермен таныс. Жалпы айтқанда, діни ұйымдар көптеген қоғамда саяси жүйенің маңызды элементтерінің бірі ретінде (либералды-демократиялық саяси жүйелерде бұл жоққа шығарылса да) танылып отыр. Қазақстан Республикасы Конституциясының нормаларына, Қазақстан Республикасы «Діни сенім бостандығы және діни бірлестіктер туралы» 1992 жылдың 15 қаңтарында қабылданған заңына сәйкес еліміз зайырлы мемлекет ретінде танылып, ондағы діни ұйымдар мен мемлекеттің ара қатынасы анықталған.

Әдебиеттер: 1-20; 21; 23; 24; 35-39; 40; 48; 49; 58; 63; 66; 75-78; 81- 83; 88; 91; 110; 123; 129; 134; 143-155; 156-168

5-тақырып. Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам. Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекет.

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық мемлекет түсінігі және қағидалары.
2. Азаматтық қоғамның ұғымы және құрылымы.
3. Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекет.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақ бойынша курсанттар құқықтық мемлекетті - адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының толық түрде қамтамасыз етілуіне және құқық бұзушылықтарды болдырмау мақсатында мемлекеттік билікті құқықпен мейлінше байланыстыруға жағдай жасаушы саяси билік

ұйымы ретінде айқындау. Құқықтық мемлекетті қалыптастыру жолдары мен пробелмалары: мемлекеттік биліктің барлық жүйесі биліктердің бөліну принципіне сай құрылуы; сот реформасын жүргізу; адамның ең жоғары қазына ретіндегі құқықтары мен бастандықтары жүзеге асыру үшін қажетті жағдайлар жасау; мемлекеттің құқықтық жүйесін жетілдіру және дамыту; дамыған азаматтық қоғам құру; қоғамдағы құқықтық және саяси мәдениеттің деңгейін көтеру мәселелерін көрсету. Құқықтық мемлекеттің белгілері: құқықтың үстемдігі; биліктердің бөлінуі; тәуелсіз сот; адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау және қорғау; демократия маңызын анықтау.

Екінші сұрақ бойынша азаматтық қоғам - әлеуметтік, мәдени, рухани салалар тіршілігінің қамтамасыз етілу жүйесі, олардың өсіп-өніп ұрпақтан-ұрпаққа жалғасуы, жекелеген индивидтер мен ұжымдардың мүдделері мен қажеттіліктерін жүзеге асыру, олардың дербес өсуіне жағдай жасауға арналған қоғамдық институттар мен қатынастар жүйесінде маңызын ашу керек. Азаматтық қоғамның элементтері: кәсіподақтар; саяси партиялар; қоғамдық бірлестіктер; бұқаралық ақпарат құралдары; шығармашылық ассоциялар; діни бірлестіктер; тәрбие саласы; білім саласы; ғылым және мәдениет саласы; жанұя. Азаматтық қоғамның белгілері: адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын барынша толық қамтамасыз ету; өзін-өзі басқару; оның құрылымдарының және адамдардың әртүрлі топтарының бәсекелестігі; еркін қалыптасатын қоғамдық пікірлер мен плюрализм; адамның ақпарат алу құқығының нақты іске асуы; көп салалы экономика; биліктің заңды және демократиялық сипаты; адамдардың лайықты өмір сүруін қамтамасыз ететін мемлекеттің күшті әлеуметтік саясатын анықтау.

Үшінші сұрақ бойынша қоғам мүдделердің өзара сәйкестігі негізінде құрылатынын, ал олардың орындалуы, жеке адамдардың өзара қарым-қатынастарына байланысты болуы, яғни, бірігіп жұмсаған күштің нәтижесінде, жеке адамның жете алмайтын мақсаттарына жетуге болатынын, қоғамның мүдде-мақсатының дұрыс жақсы орындалуын қалыптастыратын, қоғамдық билік екендігін түсіндіру. Ал қоғамдық билікті реттеп-басқаратын қоғамның саяси жүйесі мемлекетпен бірігіп, қоғамның бағдарламасын, мүдде-мақсатын анықтап, оның бағыттарын, орындау механизмін белгілеп, міндетті нұсқау бұйрықтар беріп, іске асуын бақылап отыратынын тәжірибедегі мысалдармен келтіру. Қоғамның саяси жүйесі – бұл белгілі бір саяси функцияларды атқарушы мемлекеттік және мемлекеттік емес әлеуметтік институттардың жүйесі. Саяси жүйе сыртқы және ішкі саясаттың жүзеге асуын қамтамасыз етеді, әлеуметтік топтардың мүдделерін қалыптастырады, білдіреді және қорғайды. Оның сипаты, ең алдымен, осы саяси жүйенің пайда болған және қызмет ететін әлеуметтік ортасы арқылы анықталатынын білу абзал.

Тапсырмалар:

1. ҚР «Саяси партиялар туралы», «Қоғамдық бірлестіктер» «ҚР жергілікті өзін-өзі басқару органдары туралы» заңдарды конспектiлеу
2. Семинар сұрақтары бойынша лекциялық материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалана отырып дайындалу

Әдістемелік нұсқаулар:

Саяси жүйенің қоғамның өзге жүйелерімен арақатынасы жан-жақты зерделенуі тиіс. Саяси жүйенің құрылымдық элементтерін білумен қатар, олардың қоғамның саяси өміріне тигізетін әсерін мысалдар келтіре отырып қарастыру керек. Мемлекет пен діни ұйымдардың арақатынасын студент пайымдай білуі және түсіндіре алуы шарт. Қазақстан Республикасы саяси жүйесінің бүгінгісі мен болашағы туралы ой қорыту берілген әдебиеттерге сүйене отырып жүзеге асырылады.

Әдебиеттер: 1-20; 21; 23; 24; 35-39; 40; 48; 49; 58; 63; 66; 75-78; 81- 83; 88; 91; 110; 123; 129; 134; 143-155; 156-168

5-тақырып. Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам. Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекет

КООЖ – 1 сағат

Тапсырмалар:

1. Мына тақырыптар бойынша рефераттар жазу:

- Құқықтық мемлекеттің тарихи аспектілері
- Азаматтық қоғам және құқықтық мемлекет
- Құқықтық мемлекеттің негізгі қағидалары
- Қазақстан Республикасында құқықтық мемлекет қалыптастырудың теориясы мен тәжірибесі.

2. Семинар сұрақтары бойынша лекциялық материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалана отырып дайындалу.

Әдістемелік нұсқаулар:

Тәуелсіз Қазақстанда құқықтық мемлекет қалыптастыру мәселелері оның теориялық негіздерін жан-жақты зерттеп-тануды қажет етеді, бұл тақырыптың міндеті аталған мақсатты жүзеге асырудан көрінеді. Құқықтық мемлекет түсінігі, мәні мен атқаратын қызметтерін қарастыру барысында оның жәй мемлекеттен айырмашылықтарын ескерген жөн. Құқықтық мемлекеттің қағидаларын теорияға сүйеніп те, ҚР қалыптасу тәжірибесіне сүйене отырып та қарастырған дұрыс болады.

КООЖ өткізу нысаны: ауызша

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші және үшінші реферат тақырыптары аясында, курсанттар құқықтық мемлекетті адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының толық түрде қамтамасыз етілуіне және құқық бұзушылықтарды болдырмау мақсатында мемлекеттік билікті құқықпен мейлінше байланыстыруға жағдай жасаушы саяси билік ұйымы ретінде айқындау. Құқықтық мемлекетті қалыптастыру жолдары мен пробелмалары: мемлекеттік биліктің барлық жүйесі биліктердің бөліну принципіне сай құрылуы; сот реформасын жүргізу; адамның ең жоғары қазына ретіндегі құқықтары мен бостандықтары жүзеге асыру үшін қажетті жағдайлар жасау; мемлекеттің құқықтық жүйесін жетілдіру және дамыту; дамыған азаматтық

қоғам құру; қоғамдағы құқықтық және саяси мәдениеттің деңгейін көтеру мәселелерін көрсету. Құқықтық мемлекеттің белгілері: құқықтың үстемдігі; биліктердің бөлінуі; тәуелсіз сот; адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау және қорғау; демократия маңызын анықтау.

Екінші тақырып бойынша курсанттар азаматтық қоғамды әлеуметтік, мәдени, рухани салалар тіршілігінің қамтамасыз етілу жүйесі, олардың өсіп-өніп ұрпақтан-ұрпаққа жалғасуы, жекелеген индивидтер мен ұжымдардың мүдделері мен қажеттіліктерін жүзеге асыру, олардың дербес өсуіне жағдай жасауға арналған қоғамдық институттар мен қатынастар жүйесінде маңызын ашу керек. Азаматтық қоғамның элементтері: кәсіподақтар; саяси партиялар; қоғамдық бірлестіктер; бұқаралық ақпарат құралдары; шығармашылық ассоциялар; діни бірлестіктер; тәрбие саласы; білім саласы; ғылым және мәдениет саласы; жанұя. Азаматтық қоғамның белгілері: адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын барынша толық қамтамасыз ету; өзін-өзі басқару; оның құрылымдарының және адамдардың әртүрлі топтарының бәсекелестігі; еркін қалыптасатын қоғамдық пікірлер мен плюрализм; адамның ақпарат алу құқығының нақты іске асуы; көп салалы экономика; биліктің заңды және демократиялық сипаты; адамдардың лайықты өмір сүруін қамтамасыз ететін мемлекеттің күшті әлеуметтік саясатын анықтау.

Төртінші сұрақты зерделеу барысында Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамның даму процесі мемлекеттің дамуына және оның ролінің артуына жағдай туғызу жөнінде ел басшының әр жылдардағы халыққа жолдауларынан қарау керек.

Әдебиеттер: 1-20; 21; 23; 24; 35-39; 40; 48; 49; 58; 63; 66;75-78; 81- 83; 88; 91; 110; 123;129; 134; 143-155; 156-168

5-тақырып. Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам. Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекет

КӨЖ – 3 сағат

Өзіндік жұмыс үшін тапсырмалар:

1. Терминологиялық сөздік жазу қажет:

- қоғамдағы саяси жүйе ұғымы;
- қоғамдық бірлестіктер;
- саяси партия;
- азаматтық қоғам.

2. КӨЖ сұрақтары бойынша лекциялық материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалана отырып дайындалып, келесі сұрақтардың мағынасын ашу.

1. Құқықтық мемлекеттің тарихи аспектілері
2. Құқықтық мемлекет түсінігі, мәні, функциялары
3. Құқықтық мемлекеттің негізгі белгілері
4. Қазақстан Республикасында демократиялық, құқықтық және әлеуметтік мемлекет қалыптастырудың теориясы мен тәжірибесі.

Өзіндік бақылау материалдары:

1. Құқықтың пайда болу жолдары және негізгі теориялары
2. Әлеуметтік нормалар түсінігі, түрлері. Құқықтың өзге әлеуметтік нормалармен арақатынасы
3. Құқық түсінігі және негізгі белгілері
4. Құқық пен экономиканың, саясаттың арақатынасы
5. Қазіргі кездегі құқық түсінушілік, негізгі теорияларға сипаттама
6. Құқық функциялары.

III-тарау

Құқық туралы ілімнің негіздері

6-тақырып. Құқық түсінігі және мәні. Құқық нормасы

Сабак мақсаты: Құқық ұғымы, мәні мен мазмұнын, құқық қағидалары және функцияларын, Қазақстан Республикасында қолданылатын құқықтың маңызын, сонымен қатар, құқық нормасының ұғымы мен белгілерін, құқық нормасының топталуын (түрлері), құқық нормасының құрылымын, құқық нормасы мен нормативтік акт бабының арақатынасының маңызын жеткізе білу.

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқық түсінігі, мәні және қағидалары.
2. Құқық нормасының ұғымы және белгілері.
3. Құқық нормасының топталуы (түрлері).
4. Құқық нормасының құрылымы.

Дәріс тезисі

Құқықтың түсінігі және мәні. Құқық көп жақты, күрделі құбылыс. Сондықтан оған берілетін анықтамалар да сан қырлы. Құқық (жалпы әлеуметтік мағынада) тиісті мүмкіндіктердің заңда көрсетілген, көрсетілмегендігіне қарамастан адамгершілік, әдет-ғұрып тұрғысынан әрекеттің негізделуі мен еркіндік ретінде танылады. Құқықтың функционалдық анықтамасы – қазіргі кездегі экономикамен негізделген халықтың, көпшіліктің еркін білдіретін, нормативті анықталған және бұзылудан тәрбиелеу, сендіру және қажетті жағдайда мемлекеттік мәжбүр ету шараларымен қорғалатын, қоғамдық қатынастарды реттеу қызметін атқаратын, құқықтық демократиялық мемлекет қалыптастыру мақсатында қоғамдық келісім құралы болатын нормалар жүйесі ретінде көрсетеді.

Құқыққа мынандай белгілер тән: -еріктілік сипаты болады; -жалпыға бірдей міндеттілік күші танылған; -нормативтілік; -мемлекетпен қалыптастырылады және қорғалады; -жүйелілік; -қоғамдық қатынастарды реттеу қызметін атқарады.

«Құқық» термині екі мағынада: объективтік және субъективтік болып қолданылады, бірақ қай қайсысының да мағынасы толық ашылмаған. Бірінші мағынасында «құқық дегеніміз өмірдің заңдық тәртібі, мемлекетпен қорғалатын барлық құқықтық ережелердің жиынтығы», ал екінші жағдайда – құқық

дегеніміз «жеке тұлғаның нақты құқық өкілдігіндегі абстрактылы ереженің нақты көрініс табуы».

Құқық философия мен теория категориясы ретінде шынайы мазмұнды құрай отырып, инструменталдық роль атқарады. Құқық түсінігіне, шығу жолына, мәні мен мағынасына қатысты ғылымда сан алуан көзқарастардың болуы мүмкін. Бірақ құқықты өмірде қолдануға келгенде міндетті түрде біркелкі ойдың, көзқарастың тұрғысынан табылуы керек. Егер құқық әртүрлі мағынада ұғынылатын болса, онда ол өзінің құндылығын, қоғамдық қатынастарды тұрақтандыру мен ретке келтірудегі ролін жоғалтушы еді. Құқық түсінудегі анықталғандық - қоғамдық қатынастардың анықталғандығы мен тәртібінің бастауы. Құқыққа деген әртүрлі көзқарастар қоғамды демократияландырумен ұштасады, пікір плюрализміне сәйкес келеді. Субъективті, объективті факторлармен қатар, көзқарастардың көптігіне гносеологиялық та себеп бар. Таным барысында құбылыстың бір ғана жағына еліктеу, оны жоғары санап, өзгелерін жоққа шығару мүмкіндігі бар. Міне, осыдан құқықтың әртүрлі анықтамалары туындайды. Егер бір жақты анықтама өзгелерін алмастыруды мұрат тұтпаса, жалғыз дұрыс деген атауға ұмтылмаса, онда одан келетін еш жамандық жоқ. Құқықты терең түсіну үшін, егер ол шындыққа сәйкес келетін болса, кез-келген анықтама пайдалы. Ал, практикалық қолдану үшін құқықтың тұтас түсінігі болуы қажет.

Құқық мәнін анықтау барысында екі түрлі көзқарасты ескеру қажет. 1. Таптық көзқарас, онда құқық экономикалық үстем таптың заңдастырылған еркін білдіретін, мемлекетпен кепілдендірілген нормалар жүйесі ролін атқарады. 2. Жалпы әлеуметтік көзқарас бойынша құқық қоғамның әр түрлі топтарының арасындағы келістіруші ролін атқарады. Дегенмен де, құқық түсінігі тәріздес, оның мәнінің де жан-жақты көп қырлы екендігін естен шығармауымыз қажет. Осы тұрғыдан құқықтың діни, ұлттық, нәсілдік және тағы да басқа мәні болатындығын атап өту қажет. Құқық мәнін анықтайтын нормативистік, табиғи-құқықтық, тарихи-материалистік, әлеуметтік теориялар бар. Құқықтүсінушіліктің негізгі типтеріне мыналарды жатқызады: нормативистік; әлеуметтік юриспруденция; табиғи құқық теориясы; философиялық құқықтүсінушілік.

Құқық – қоғамның мемлекеттік еркін, оның жалпыадамзаттық және таптық сипатын көрсететін жалпыға міндетті, формальды-анықталған нормалар жүйесі; мемлекетпен шығарылады немесе санкцияландырылады және бұзылудан мемлекеттік мәжбүр ету мүмкіндігімен қорғалады; қоғамдық қатынастарды өкімдік-ресми реттеуші болады. (Байтин М.И.)

Құқық – көмегімен құндылық тағайындалымдар анықталынатын және бекітілетін, белгілі бір социумның өкілдерімен жалпы маңызды ретінде танылған және заңдық кепілдіктер жүйесі мен заңдық жауапкершілік шараларымен қамтамасыз етілген біртектестендірілген әрекет стандарттарының жиынтығы. (Ромашов А.И.)

Құқық – мемлекеттен бастау алатын және орындалуы онымен қамтамасыз етілетін әрекет тәртібі жүйесі. (Раянов Ф.)

Құқық нормалары. Әлеуметтік нормалардың маңызды түрі- құқықтық нормалар. Құқықтық норма бұл мемлекетпен бекітілген, мақұлданған іс-әрекет тәртібі. Құқықтық норма - заңда және басқа қайнар көздерде мемлекет құқық объектісінің заңды тыйым салынбаған әрекетін көрсететін өлшем ретінде саналатын жалпыға міндетті іс-әрекет тәртібі. Құқық нормаларына тән сипат жүйелік, формальды-айқындылық, жалпыға міндеттілік, әрекеттің көп мәрте қайталануы, адресаттардың белгісіздігі, мемлекеттің қамтамасыз етуі, белгілі бір құқықтар берумен қатар, міндеттер жүктеу.

Гипотеза, диспозиция, санкция әрекет тәртібі ретіндегі заңдық норманың құрылымдық элементтері. Гипотеза өмірлік жағдайларға сілтейтін солардың болуы арқасында оның диспозициясы жүзеге асатын заңдық норманың элементі. Гипотезаның көмегімен анықталған, абстрактілі әрекет варианты нақты өмірлік жағдайларға, субъектілерге, уақытқа жеке бекітіледі.

Диспозиция - құқықтық қатынастың қатысушылары орындауға тиісті әрекет тәртібіне сілтейтін заңдық норманың элементі. Диспозиция заңдық норманың түп тамыры - әрекет тәртібі. Диспозиция әрқашан да құқықтық әрекеттің моделі. Осыған байланысты қылмыстық құқықтың кейде жалпы теоретикалық әдебиеттерінде гипотезаны диспозиция деп те атайды.

Заңдық норманың санкциясы оны логикалық аяқтайтын құрылымдық элементі. Құқықтық нормадағы санкцияның мазмұны заң әдебиетінде құқық бұзушы үшін пайда болатын мемлекеттік күштеу шаралары, жаза арқылы беріледі. Әрі осындай түсініктің шеңберінде санкцияның ұғымының әр түрлі бейнесі көрсетіледі. Санкция жинақтық түсінік: а) онда ретроспективтік жауапкершілік шаралары; б) ескертпелік әсер ету шаралары; в) қорғау шаралары; г) субъектінің әрекетінің нәтижесінде пайда болған жағымсыз салдар жинақталады. Олардың мәндік және біріктірушілік ерекшеліктерін жағымсыз салдарға көрсетеді (материалдық, ұйымдастырушылық немесе жеке сипаттағы айырулар), бұлар нормада тағайындалған әрекет тәртібін бұзған немесе оларды орындаудан қашатын субъектілерге қатысты пайда болады. Санкцияның түрлері: абсолютті айқын, біршама айқын, балама санкциялар.

Құқық нормаларының тағайындалуы мен реттеу мүмкіндігі туралы толық түсінік нормаларды әртүрлі негізде жіктеуге мүмкіндік береді. Осыған байланысты құқық нормалары мынадай түрлерге бөлінеді: 1. реттеуші; 2. қорғаушы. Әрбір норма адамның еркіне, санасына ықпал етеді, оның іс-әрекетін реттейді. Сондықтан реттеуші нормалар құқық тағайындаушы, онда қоғамдық қатынастарға қатысушыларға берілетін құқықтар мен міндеттерді жүктейтін нұсқаулар бар. Осыған байланысты олардың әрекеті тікелей реттеледі. Қорғаушы нормалар құқықтық жауапкершілікті және басқа субъективті құқықтарды қорғайтын күштеу шараларын белгілейді. Бұл жерде адамдардың әрекетін реттеу жанама түрде асырылады. Құқық нормаларын қолданудың теориясы мен тәжірибесі үшін құқық нормалары мен олардың элементтерінің келесі жіктелуі неғұрлым маңызды .

- а) реттеу пәніне байланысты;
- б) қолдану аймағына байланысты;

- в) бағыныштылығына байланысты;
- г) құқық субъектілерінің әрекетіне әсер ету әдістеріне;
- д) нұсқау үлгілеріне байланысты;
- е) әрекет етуінің шегіне байланысты;
- ж) құрылуына байланысты.

Құқық нормалары құқықтық реттеу пәніне байланысты конституциялық, азаматтық, қылмыстық, әкімшілік, экологиялық және т.б. болып бөлінеді.

Қолдану аймағына байланысты нормалар жалпы, арнаулы және төтенше болып бөлінеді. Құқық нормалары нормада қалыптасқан тәртіпке байланысты міндеттеуші, өкілдік беруші, тыйым салушы және көтермелеуші нормалар деп бөлінеді. Құқық нормалары заң нормалары және заңға бағынышты акт нормалары деп бөлінеді. Нұсқау үлгілеріне байланысты құқықтық нормалар императивті, ұсынымдық, диспозитивтік болуы мүмкін..

Әрекет ету шегіне байланысты нормалар кеңістіктегі әрекетке байланысты жалпы және жергілікті, уақыт аралығындағы әрекетіне байланысты мерзімді және мерзімсіз, субъектілеріне байланысты жалпы, арнаулы, төтенше деп бөлінеді. Құқық нормаларының құрылысы бойынша реттеуші, дефинитивті, декларативті, өзге де нормалардың әрекетін реттейтін нормалар деп бөлуге болады.

Әдебиеттер: 1-20; 34, 44; 46; 50; 54-55; 72; 85; 87; 95; 109; 132; 135; 147-155; 156-168

6-тақырып. Құқық түсінігі және мәні. Құқық нормасы

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқық түсінігі, мәні және қағидалары.
2. Құқық нормасының ұғымы және белгілері.
3. Құқық нормасының түрлері және құрылымы.
4. Құқық нормасы мен нормативтік акт бабының арақатынасы.

Тапсырма:

1. «Құқық түсінушіліктің негізгі концепциялары» - реферат
2. Семинар сұрақтары бойынша лекциялық материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалана отырып дайындалу.

Әдістемелік ұсыныс:

Курсант бірінші сұраққа дайындалу барысында құқық ұғымын анықтап, оның белгілерін түгендеп, олардың мазмұны жайында әңгіме қозғауы керек. Құқық мәнін қарастыру барысында 2 аспектіні ескеру қажет. Ол формальді және мазмұнды жақтары, құқық мәніне қатысты жалпы әлеуметтік және таптық бағыттарды бөліп көрсеті керек. Қоғамдық қатынастарды реттеуге бағытталған, мемлекетпен орнықтырылатын және қамтамасыз етілетін, жалпыға міндетті, формальды анықталған заң нормаларының жүйесі ретінде құқықты тану. Құқықтың белгілеріне, мақсатына және құндылығына зер салу керек. Сонымен бірге, қоғамдағы қатынастарды реттеп, басқарып отыратын, нормативтік

актілердің ішкі құрылысы құқықтың мазмұны мен негізгі элементтерінің ара жігін ажырата білу. Сондай-ақ, қоғамдық қатынастарды реттеуден, нормативтік негізде қоғамның тұрақты ұйымдастырылуына жете отырып, демократияның, экономикалық бостандықтың, тұлға бостандығын жүзеге асырылуынан көрінетін құқықтың мәні мен тәсілдеріне де көңіл бөлу қажет. Курсанттар аталмыш негізгі бағыттармен қатар, шеңберінде діни, ұлттық және нәсілдік мүдделер, заңдарда, заңға бағынышты актілерінде, құқықтық әдет-ғұрыптар мен нормативтік шарттарда үстемшілік жасайтын құқық мәніне қатысты діни, ұлттық нәсілдік және басқа да бағыттарды бөліп көрсетуге болатындақтарын естен шығармағандары жөн. Басқаша айтқанда, құқық мәнісі көп аспектілі. Ол тек таптық, жән жалпы әлеуметтік бастамаға келіп тірелмейді. Сондықтан да тарихи жағдайларына байланысты құқық байланысты құқық мәнісін қалайда болмасын жоғарыда айтылған бастаулардың біреуі қамтуы мүмкін.

Екінші сұраққа дайындалу барысында курсант ең алдымен мемлекет таныған және қамтамасыз ететін жалпыға міндетті, формальді анықталған жүріс-тұрыс ережесі ретінде құқық нормасын таныту. Құқық нормасынан қоғамдық қатынастарға қатысушыларының құқықтары мен міндеттерінен туындайтынын және осы ереже аталған субектілердің әрекеттерін реттеуге бағытталатынын көрсете білу керек. Құқықтың алғашқы буыны, оның жүйесінің элементі - заң нормасына анықтама беру. «Құқық» және «құқық нормасы» түсініктерінің айырмашылықтарын ажырату керек. Құқық нормасының белгілеріне көңіл бөлу абзал. Сонымен қатар, әлеуметтік және техникалық норма ұғымдарының басын ашып алып, әлеуметтік нормалардың ішінен құқық нормаларын жеке бөліп көрсетуі тиіс. Құқық нормасының белгілерін атап көрсетіп, солардың негізінде құқық нормасының ұғымын құрастыру қажет. Қазақстан Республикасының “Нормативтік құқықтық актілер туралы” (24.03.1998 ж.) заңында белгіленген құқық нормасының ұғымымен міндетті түрде танысу керек.

Үшінші сұрақты дайындауда курсант құқықтық реттеу пәні бойынша, құқықтық реттеу әдісі бойынша, ұйғарымдардың көрсетілу түрі бойынша, әрекет ету шегіне байланысты, кеңістікте әрекет етуіне байланысты, уақыт аралығындағы әрекетіне байланысты, субектілеріне байланысты топталуының мәнін түсіндіру. арналған кестедегі мәліметтерді қолдануы қажет. Оның функционалдық дербестігін қамтамасыз ететін қажетті элементтердің реттелген бірлігі ретінде құқық нормасының құрылымын анықтау. Құқықтық норманың құрылымындағы үш элемент: гипотеза (болжау), диспозиция (ұйғарым) мен санкцияға (өтем) сипаттама беру және олардың түрлеріне түрлі мысалдар арқылы қарастыру.

Курсант төртінші сұраққа дайындалу барысында құқық нормасы мен нормативтік акті бабы бір ұғымдар емес, сондықтан да олардың көп жағдайда сәйкес келмейтін себептерін анықтау. Құқық нормасы – бұл гипотезадан, диспозициядан және санкциядан құралған жүріс-тұрыс ережесі десек, ал, заң шығармашылық актісінің бабы – бұл құқық нормасының жүзеге асырылу құралы, мемлекеттің ерік білдіру нысаны ретінде сипаттау. Құқық нормасы

нормативтік акті бабының мазмұны, ал, бап құқықтық норманың нысаны болып табылатынын және олардың арасындағы байланыс әртүрлі сипатқа ие болатынын дәлелдеу. Жүріс-тұрыс ережесін бекіте отырып, заңнама құқық нормасын логикалық құрылымының үш элементін де нормативтік актінің бір бабына енгізу, не бір бапқа бірнеше құқық нормасын енгізу мүмкіндіктерін зерделеу. Кейде құқық нормасы элементтерін әртүрлі нормативтік актілердің бірнеше баптарында немесе бір нормативтік актінің бірнеше баптарында көрсету. Көрсету тәсілдері бойынша құқық нормасы мен нормативтік акт бабының арақатынасының үш түрін ажырата білу., құқық нормасының нормативтік құқықтық акт бабының ара қатынасының мәнін ашуы тиіс. Нақтырақ айтсақ: а) құқық нормасы мен нормативтік құқықтық актінің бабы бір-бірімен теңдесе; ә) нормативтік құқықтық акті бабында бірнеше құқық нормасы бар болса; б) бір құқық нормасы бірнеше нормативтік құқықтық актілерде бар болса, әр жағдайға Қазақстан Республикасы заңдарын қолдана отыра, мысал келтіру керек.

Әдебиеттер: 1-20; 34, 44; 46; 50; 54-55; 72; 85; 87; 95; 109; 132; 135; 147-155; 156-168

6-тақырып. Құқық түсінігі және мәні. Құқық нормасы

КОӨЖ – 1 сағат

Тапсырма: кесте толтыру

Құқық нормасының құрылымы.	Норма құрылымының түрлері.	Мысалдар

КОӨЖ өткізу нысаны: жазбаша

Әдістемелік ұсыныс:

Курсант құқық нормаларының ұғымын, құқықтық реттеудің нормативті негізі ретінде ұғынуы қажет.

Құқық нормаларының басқа да әлеуметтік норма түрлерінен айырмашылығы, құқық нормаларының ішкі құрылысын, оның құрылымын анықтаған жөн.

Қазақстан Республикасы қылмыстық және әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстеріндегі баптарды қолдана отырып кесте құру қажет.

Әдебиеттер: 1-20; 34, 44; 46; 50; 54-55; 72; 85; 87; 95; 109; 132; 135; 147-155; 156-168

6-тақырып. Құқық түсінігі және мәні. Құқық нормасы

КОЖ – 3 сағат

Тапсырма:

1. Терминологиялық сөздік жазу қажет: құқық, құқық принциптері және құқық функциясы. әлеуметтік норма, техникалық норма, құқық нормасы, морал нормасы, қоғамдық бірлестіктердің нормасы, діни норма, гипотеза, диспозиция, санкция.

2. Конституциясының 4 бабын (әрекет етуші құқық)

3. Рефераттар дайындау:

- нормативтік көзқарас құқық түсінігі.
- социологиялық құқық түсіну
- психологиялық құқық түсінігі.

4. ҚР Конституциясынан және ҚК АК баптарындағы құқық нормалары құрылымын анықтау қажет (б.49, б.27); Қылмыстық кодекс (бап.101, бап.96).

5. Құқық нормасымен нормативті акті арақатынасын анықтау қажет.

Өзіндік бақылау материалдары:

1. Құқық – бұл ...

- заң нормаларының жүйесі;
- әлеуметтік нормалардың жүйесі;
- әдет-ғұрып және салт-дәстүрлер жүйесі;
- моральдық нормалардың жүйесі;
- заң және моральдық нормалардың жүйесі.

2. Құқық – бұл ...

- ұзақ уақыт нәтижесіндегі әдет ретінде орындалушы тарихи қалыптасқан мінез-құлық ережесі;

- діни дәстүрлерді қолдану кезіндегі міндетті мінез-құлық ережелері;

- белгілі-бір мемлекеттің сот шешімінің ережесі;

- жамандық, жақсылық, абырой және т.б. бар екендігін білдіретін өкілдерге байланысты қоғамда орнатылатын мінез-құлық ережесі;

- мемлекетпен құрылатын және қажетті жағдайда мемлекеттік мәжбүрлеумен қамтамасыз етілген әділеттілік туралы қоғам түсінігін бейнелейтін.

3. Көрсетілген құқықтың ұғымы ішінен табиғи құқық теориясына сәйкес келетін құқық – бұл ...

- мемлекеттік мәжбүрлеу күшімен қамтамасыз етілген міндетті нормативтік актіде бейнеленген мемлекет еркі;

- өзінің құқық өкілдігін жүзеге асырушы, жеке және заңды тұлғалардың қызметі;

- әділеттілікті, бостандықты, теңдікті бейнелейтін мемлекеттен тәуелсіз жоғары тұрақты әрекет етуші нормалар мен принциптер;

- рұқсат етілген және тыйым салынған, мүмкін және қажетті, заңды және құқыққа қайшы өлшемі;

- қоғамда мемлекет етуші таптың еркіндігін бейнелеуші күрделі феномен.

4. Мына төмендегі анықтамалардың қайсысы құқық ұғымының мәнін толық және дәл білдіреді?

- қоғамның пікір күшімен қамтамасыз етілген сол қоғам мүшелеріне өз мінез-құлықтарына бағыт-бағдар ету үшін берілген ақыл-кеңестер, тілектер, ұсыныстар;

- өнеге және ізгілік принциптерінің жиынтығы, қоғам мүшелері өз болмыстарында бұларды басшылыққа алып отыруы тиіс;

- мемлекет белгілеген және мемлекетпен қамтамасыз етілетін жалпыға бірдей мінез-құлық ережелердің жиынтығы;

- діни идеялар, өнегелік принциптер мен ізгілік өнегелердің бағыт-бағдарламалары;

- адамдарың өз мінез-құлық, мінез-құлықтарында басшылыққа алып отыруы тиіс мақсаттың іс-әрекеттері мен дағдылары.

5. Құқық түсінігіне нормативтік көзқарастық негізі идеясы көрсетіңіз?

- құқық – бұл жалпыға міндетті, формальді – анықталған нормалар жүйесі, қоғамдық партияларды реттейтін, ерекше сипатқа тән, мемлекетпен санкцияланған және кепілдендірілген мінез-құлық ережесі;

- өзіне тән жазылған мінез-құлық ережесі ғана емес, сондай-ақ өзге де құқықтық құбылыстың мінез құлқы құқықтық сала, құқықтық қатынас, субъективтік құқықты қолдану актілері;

- құқық – бұл теңдік, еркіндік, ізгілік қадамдарына негізделген нормативке негізделген әділеттілік;

- құқық – мәдениет пен өркениеттің феномені;

- құқық адам табиғатынан, адами санасынан, жалпы өнегелік қағидалардан бастау алады, құқық негізгі өнегелік және құқықтық идеялар мен қағидалар, табиғи заңдар болып табылады.

6. Құқықтық норманың гипотезасының анықтамасы -

- бұл құқық нормаларын бұзғаны үшін жауапкершілік шарасы;

- бұл құқық субъектілерінің мінез-құлығының (мінез-құлығының) ережесі;

- бұл құқықтық нормалардың әрекет ету шарттары (жағдайлары);

- дұрыс жауабы жоқ;

- құқықтың әрекет ету шарты (жағдайы).

7. Құқық нормасы өзіне қандай элементтерді қосады -

- гипотезаны, жүріс тұрыстың (мінез-құлықтың) ережесін және диспозицияны;

- гипотезаны, диспозицияны және санкцияны;

- мінез-құлықтың (мінез-құлықтың) ережесін, диспозицияны, санкцияны;

- диспозицияны, гипотезаны, санкцияны және жауапкершілікті;

- гипотезаны, диспозицияны, санкцияны және мінез-құлықты.

8. Құқықтық норманың диспозициясының анықтамасы -

- бұл құқықтық норманың әрекет ету шартына (жағдайын- сілтейтін құқықтық норманың бөлігі);

- бұл құқық субъектілерінің мінез-құлық ережесі;

- бұл құқық нормаларын бұзғаны үшін жауапкершілік шарасы;

- бұл құқықты іске асыру нысандарының бірі;

- бұл құқық объектілерінің мінез-құлық ережесі.

7-тақырып. Құқық нысандары (қайнар көздері)

Сабақ мақсаты: Құқық нысандарының ұғымы және түрлері, нормативтік-құқықтық актілер түсінігі және түрлері, заңдардың түсінігі, белгілері және түрлері, нормативтік актілердің уақыты, кеңістік жағынан және тұлғалар бойынша қолданылуы бұл сабақтың мақсаты болмақ.

Жоспар:

1. Құқық нысандарының ұғымы және түрлері.
2. Нормативтік-құқықтық актілер түсінігі және түрлері.
3. Заңдардың түсінігі, белгілері және түрлері.
4. Нормативтік актілердің уақыты, кеңістік жағынан және тұлғалар бойынша қолданылуы.

Дәріс тезісі:

Құқық нысандары (қайнар көздері). Құқық теориясында осы мәселеге қатысты дау әлі де болса дамылдамай отыр. Даудың басы кейбір ғалымдардың нормативті актілер, әдет-ғұрыптар мен прецеденттерді құқық нысаны деп тануы мен екіншілерінің аталған құбылыстарды құқықтың қайнар көзіне жатқызуында десек жаңылмаймыз. Құбылысқа әртүрлі анықтама беру оның мәнінің сан қырлылығын білдіреді дей отырып, аталған екі көзқарасты да қолдауға болатындығын ескеру керек. Аталған қос түсінікті де қолдануға болады, дегенмен де алдымен олардың әрқайсысының жеке мазмұнын анықтау.

Құқық түп нұсқасы ретінде құқықтың пайда болуы мен әрекет етуін мүмкін ететін факторларды айтады. Бұндай факторларға мемлекеттің құқықшығармашылық әрекеті, халық еркі және қоғам өмірінің материалдық жағдайлары жатқызылады. Құқық қайнар көзі құқықты тану барысында да қолданылатын термин. Бұл жағдайда оның мазмұнын құқықтың тарихи ескерткіштері (Ману заңдары, Орыс правдасы, Жеті Жарғы), археология мәліметтері, қолданыстағы құқық актілері, заңдық тәжірибе, келісім-шарттар, құқықтанушылардың еңбектері құрайды. Құқық қайнар көзінің бұдан да тар ауқымда қолданылатын түсінігі бар. Ол тәжірибеде нақты істі шешу барысында қолданылатын құжат. Бұнда мемлекеттік еріктің сомдалуын білдіретін құқықтың сыртқы нысаны көрініс табады.

Құқық нысаны – жалпыға бірдей міндетті, заңды маңызы бар, қоғамда орын алған құқық нормаларын ұйымдастыру тәсілі. Құқық нысаны мынандай ерешеліктерімен айшықталады:

- азаматтардың нормативті бекітілген еркін бейнелейді, әлеуметтік-экономикалық базиспен негізделеді;
- халықтың саяси билігін бекітеді және қамтамасыз етеді, оның мүддесіне қызмет етеді;

Құқық нысанының негізгі 4 түрі танылған: прецедент, әдет-ғұрыптық құқық, нормативті акт, нормативті келісім.

Прецедент - құзіретті мемлекеттік органның белгілі бір мәселе бойынша қабылдаған шешімінің осыған ұқсас өзге істерді қарағанда міндетті түрде қолданылуы. Прецедент әкімшілік және сот прецеденттері болып екі топқа бөлінеді. Англо-саксондық құқық жүйесінде қолданылады..

Әдет-ғұрып құқығы тарихи қалыптасқан ұрпақтан-ұрпаққа берілетін әдет-ғұрып, салт-дәстүр нормаларына мемлекеттік мәжбүр ету күші тағайындалатын құқық нысанының бір түрі. Қазіргі кезеңде көбінесе діни-ғұрыптық құқықтық жүйелерде (мұсылман құқығы, иудаистік және индуистік құқықтарда) танылған.

Қазіргі Қазақстанда дүниежүзілік нарықтық экономиканың талаптарына сәйкес азаматтық және банк құқығы салаларында істік айналым әдет-ғұрыптары қолданысқа енуде.

Нормативті келісім – субъектілердің өзара мүддесін есепке алуды мүмкін ететін құқықтық қатынастар жүйесін жасайтын, әрі азаматтық қоғамның дұрыс өмір сүруін қамтамасыз ететін, оның субъектілерінің құқықтары мен міндеттерін анықтайтын құқық нысаны. Нормативті келісім - құқықшығармашылық субъектілерінің жаңа құқық нормасын қалыптастыратын келісімі. Нормативті актілермен қатар қолданылуы мүмкін.

Нормативтік-құқықтық акт. Нормативтік-құқықтық акт – құқық нормаларын бекітуге, өзгертуге немесе жоюға бағытталған, айқындалған тәртіпте қабылданатын мемлекеттік органның актісі. Үлкен екі топқа жіктеледі: заңдар және заңға бағынышты актілер.

Заң - мемлекеттің жоғарғы өкілді органы немесе тікелей халықтық дауыс беру (референдум) арқылы қабылданған, қоғамдық өмірдің маңызды мәселелерін реттейтін және жоғарғы заңдық күші болатын Нормативтік-құқықтық акт. Оның белгілері.

- заң шығару билігі органдарымен немесе тікелей халықтың дауыс беруімен қабылданады;

- дайындау және қабылдау тәртібі Конституция мен парламент регламентімен анықталады;

- халықтың еркі мен мүддесін көздеуі қажет;

- барынша маңызды қоғамдық қатынастарды реттейді;

- жоғарғы заңдық күші болады.

Ол мынадан көрінеді: 1) өзге құқықтық актілердің барлығы заңнан бастау алуға және оған қарсы келмеуге тиісті, егер белгілі бір қайшылықтар болатын болса, заң үстемдігі танылады; 2) заңдар оны қабылдаған органнан басқа ешкімнің бекітуін қажет етпейді; 3) заңды қабылдаған органнан басқа ешкім оны қайтарып алуға немесе өзгертуге хақысыз.

Заңның өзі заңдық күшіне байланысты бөлінеді: конституциялық заңдар, заңдар. Конституциялық заңдар қоғамдық және мемлекеттік құрылымның аса маңызды мәселелерін реттейді және парламенттің басым көпшілік (депутаттардың 2/3 бөлігінің) даусымен қабылданады.

Заңға бағынышты акт дегеніміз заң негізінде және заңға сүйене отырып қабылданатын, қоғамдық қатынастардың заңмен реттелмеген бөлігін қамтитын, міндеттілік күш болатын Нормативтік-құқықтық актінің бір түрі. Оның түрлері: Президенттің жарлықтары мен өкімдері; Үкіметтің қаулысы, Премьер-Министрдің өкімі; Министрліктер, ведомстволар мен мемлекеттік комитеттердің нормативті бұйрық, нұсқау, ережелері; Мемлекеттік биліктің жергілікті органдарының қаулылары мен шешімдері; жергілікті өзін-өзі басқару органдарының шешім, өкім, қаулылары.

Құқық нормасы мен нормативтік-құқықтық акт бабы бір-біріне дәлме-дәл сәйкес келетін құбылыстар емес. Құқық нормасы гипотеза, диспозиция мен санкциядан тұратын әрекет тәртібі. Заң актісінің бабы мемлекеттік еріктің

көрініс табу нысаны, құқық нормасының жүзеге асырылу құралы. Құқық нормасы мазмұнды құраса, заң бабы оның нысаны болып табылады. Құқық нормасы мен нормативті акт бабының арақатынасы төмендегідей түрде болуы мүмкін:

- әрекет тәртібін мазмұндай отырып, заң шығарушы құқық нормасының барлық үш элементін нормативті актінің бір бабына енгізуі мүмкін. Яғни, бір заң бабында бір құқық нормасы беріледі;

- нормативті актінің бір бабына бірнеше құқық нормасын енгізуі де мүмкін;

- құқық нормасының элементтерін сол нормативті актінің бірнеше баптарында беруі мүмкін;

- құқық нормасының элементтерін бірнеше нормативті актінің бірнеше баптарында беруі мүмкін.

Мазмұндалу тәсілдеріне байланысты құқық нормасы мен заң бабының үш түрлі арақатынасы танылған:

- 1) тікелей жазылу тәсілі; онда құқық нормасы нормативті акт бабында тікелей және нақты мазмұндалады;

- 2) сілтемелі жазылу тәсілі; бұнда құқық нормасының белгілі бір бөлігі осы нормативті актінің басқа бабына сілтейді;

- 3) бланкеттік жазылу тәсілі; онда норманың белгілі бір бөлігі өзге нормативті актіге немесе актілерге сілтенеді.

Нормативті актілер әрекеті кеңістік, уақыт және адамдар арасында таралады. Нормативті актілердің кеңістіктегі әрекеті территория ұғымымен анықталады. Нормативті актінің қабылдаған органның құзіреті қандай аумақта міндетті болса, актілер сол аумақта орындалады. Қазақстан Республикасының аумағына оның құрғақтағы аумағы, ішкі және территориялық сулар, әуе кеңістігі, жер қойнауы жатады. Сондай-ақ, шет елдердегі дипломатиялық өкілдіктердің аумағы, ашық теңіздегі сауда кемелері мен әскери кеме, әуе кемесінің іші мемлекет аумағы ұғымына кіреді. Сондықтан, аталған жерлерде Қазақстан Республикасының заңдары мен өзге заңға бағынышты актілерінің юрисдикциясы жүреді.

Нормативті актілердің уақыт аралығындағы әрекеті оның заңдық күшіне енуі және заңдық күшінен айырылуы түсініктерімен беріледі. Заңның уақыт аралығындағы әрекеті үш түрлі қағидаға сәйкес жүреді.

1. Заңның тікелей әрекеті. Қазақстан Республикасының заңдары қабылдағаннан кейін заңмен немесе Парламент палаталарының қаулыларымен өзге тәртіп анықталмаса, 10 күн мерзім ішінде заңдық күшіне енеді де содан кейін пайда болған қоғамдық қатынастарды реттейді.

2. Заңның кері күші. Заңның кері әрекеті немесе кері күші деп заңның заңдық күшіне енгеннен кейін де, соған дейін де пайда болған қоғамдық қатынастарды реттеуін айтамыз. Жалпы қағида бойынша заңның кері күшін қолдануға болмайды. Заңға кері күш беру екі түрлі жағдайда мүмкін деп саналады. Біріншісі, егер заңның өзінде кері күші болу мүмкіндігі туралы

тікелей айтылатын болса, екіншіден, егер заң қылмыстық жауапкершілікті жеңілдететін немесе тіпті жоятын болса заңның кері күші танылады.

3. Заңның мерзімінен аса әрекет етуі. Кейбір жағдайларда заңдық күші жойылған заң актілері жаңа заң қабылданғанға дейін толықтай немесе белгілі бір бөлігінде қолданылуы мүмкін. Ол көбінесе азаматтық-құқықтық қатынастар аймағында қолданылады. Бірақ жалпы тәртіп бойынша бұндай заң әрекетіне де жол беруге болмайды. Сонымен, нормативті актілер мынандай жағдайларда заңдық күшінен айырылады: -актінің әрекет ету мерзімі аяқталғанда; -бұрынғы әрекет еткен актінің орнына жаңа акт қабылданғанда; -нақты органның актінің күшін жою туралы шешімі шыққанда.

Нормативтік-құқықтық актінің адамдар арасындағы әрекеті жоғарыда айтылған мәселелермен тығыз байланысты. Қазақстан Республикасының заңдары оның аумағындағы барлық мемлекеттік органдарға, кәсіпорын, мекеме, ұйымдарға, ҚР азаматтарына, осы аумақта тұрақты немесе уақытша тұратын шет ел азаматтарына және азаматтығы жоқ адамдарға міндетті. Дегенмен де аталған қағидадан ауытқу кездеседі. Арнаулы актілерге байланысты мемлекет басшыларының экстерриториялық құқығы болады. Олар қай мемлекеттің аумағында болса да, тек өз елдерінің заңдарына бағынады. Депутаттардың, дипломатиялық өкілдіктердің арнаулы қызметкерлерінің иммунитеті танылған. Сондай-ақ, шет ел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың саяси құқықтары шектелген.

Әдебиеттер: 1-20; 34; 41; 44; 47; 50-51; 53; 60-61; 96; 98; 106; 108; 115-116; 127; 141; 147-155; 156-168

7-тақырып. Құқық нысандары (қайнар көздері)

Семинар –1 сағат

Жоспар:

1. Құқық нысандарының ұғымы және түрлері.
2. Нормативтік-құқықтық актілер түсінігі және түрлері.
3. Заңдардың түсінігі, белгілері және түрлері.
4. Нормативтік актілердің уақыты, кеңістік жағынан және тұлғалар бойынша қолданылуы.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұраққа дайындалу барысында позитивтік құқықтың өзіне тән белгісі оның формальды сипаты болып табылатын құқық нысандарына, құқық нормаларының бекітілу және көрініс табуының мемлекет шығарған немесе ол таныған ресми-құжаттық нысандары, оларға заңды, жалпыға міндетті мағына беру. Халықтың еркін қалыптастырудың екі жолы құқықшығармашылық пен санкциялаудың мәнін түсіндіру. Құқық нысандарының түрлері: нормативтік-құқықтық актілер, санкцияланған әдет-ғұрыптар, заңды прецедент, нормативтік шарт, құқықтың жалпы қағидалары, діни мәтіндердің мазмұны мен ара жігін ажырата білу. Сондай-ақ, есте ұстауды қажет етер жағдай, ол құқық теориясында қарастырып отырған ұғымға қатысты екі түрлі көз қарас қалыптасқан. Бірінші көзқарас, “Құқық нысандары” ұғымын (Щебанов А.Ф.

Форма советского права. М., 1968 ж.) дұрыс деп санаса, екіншісі “Құқық қайнар көздері” ұғымын (Зивс Л.С. Источники права. – М., 1981 ж.) артық көреді. Сіздер бұл ұғымдарды арнайы заң мағынасында қарастыру керек.

Дәстүрлі түрде құқық нысанының (қайнар көзінің) төрт түрі қалыптасқан: а) құқықтық әдет-ғұрып; ә) соттық (әкімшілік) үлгі іс; б) нормативтік құқықтық акт; в) нормативтік шарт. Нақты сұраққа жауап беруде құқық қайнар көзінің әр бір түрін сипаттау қажет.

Екінші сұраққа барысында нормативтік құқықтық акт – құқықтың негізгі қайнар көзі деген сөз тіркесін ашу керек. Нормативтік құқықтық акт ұғымы мен түрлерін жалпылай сипаттауда ҚР-ның “Нормативтік құқықтық актілер туралы” заңын (24.03.1998ж.) қолданған жөн. Кодекс, Ереже, Жарғы және т.б. сынды нормативтік құқықтық актілердің ерекшеліктерін анықтаңыздар. Нормативтік актілер құқық нормасының мазмұнын нақты бекітуге мүмкіндік беретінін, бұл бірыңғай саясатты жүргізуге, ерікті талқылауға және қолдануға жол бермеуге әкеп соқтыратынын, нормативтік актілер мемлекеттен қолдау табатынын, онымен қорғалатынын. Сонымен қатар, нормативтік акті талаптары бұзылған жағдайда бұзушылар заңның негізінде қудаланатынын және жазаланатынын түрлі мысалдармен түсіндіру. Қоғамның салалық қатынастарын реттеп басқаратын нормалар жиынтығы, нормативтік-құқықтық актілер – бұл құзыретті мемлекеттік орган қабылдайтын, құқық нормаларынан құралған және белгілі бір қоғамдық қатынастарды реттеуге бағытталған ресми құжаттардың заңды күшіне қарай екіге заңдар мен заңға сәйкес актілер ұғымына түсінік беру.

Үшінші сұрақта құқық теориясы бойынша заң – мемлекеттің және қоғамдық өмірдің әлде қайда маңызды саласын реттейтін және ерекше тәртіппен қабылданатын, жоғары заңдық күшке ие нормативтік-құқықтық акт екендігіне тоқтала кету. Сонымен қатар, заң – бұл заң шығарушы билік органы немесе референдум арқылы ерекше тәртіпте қабылданған, халықтың еркін білдіретін, жоғары заң күшіне ие және маңызды қоғамдық қатынастарды реттейтін нормативтік акті ретінде қарастырып, оның белгілеріне (қатаң, жоғары, міндетті) және түрлеріне (Конституция, конституциялық заңдар, ағымдағы заңдар және төтенші заңдар) көңіл бөлген жөн. Сондай-ақ, заңдар әрекет ету мерзімі бойынша тұрақты заңдар мен уақытша заңдардың мағынасын түсіндіріп өту керек қойылған сауалдарға жауап іздеу тұрғысында қарастырған дұрыс: Заң қай және қандай уақыттан әрекет жасай алады? ҚР нормативтік құқықтық актілері қандай адамдарға қатысты әрекет (әсер) етеді. Нақты сұрақты оқып қарастыру барысында заңның кері күші механизміне, НҚА уақыттың саналу тәртібіне, актілердің заңды күшіне енуі мезгілін қарау.

Төртінші сұрақта нормативтік актілер әрекет етудің уақыттық, кеңістік және субъектілік шектері: нормативтік актілердің уақыттағы күші және оған байланысты жалпы ережелердің ішінде ерекше ереже: заңның кері күші мен жана заңдағы арнайы көрсету бойынша жүзеге асуын мысалдар арқылы көрсетіп беру. Нормативтік актілердің кеңістіктегі күшін мемлекеттің аумағы ретінде мемлекеттік шекаралар ішіндегі оның құрғақ және су кеңістіктігі, олардың үстіндегі ауа кеңістігі, жер қойнаулары, сонымен қатар, шетелдердегі

елшілік өкілдіктердің аумақтары, ашық теңіздегі әскери және сауда кемелері, мемлекеттің аумағынан тыс жерлерде ұшып жүрген ұшақтар танылатыны туралы мәселені қарастыру кезінде мынаны ескерген жөн: заңның белгілі бір кеңістікке немесе тұлғаларға таралмау тәртібі эксаумақтық ұғымына тоқталу. Заңның тұлғалар шеңбері бойынша күші нормативтік талаптардың белгілі бір актінің әрекет ету аумағындағы барлық тұлғаларға таралуында ауытқушылықтарды айта кеткен жөн.

Тапсырма:

1. Зивстің «Источники права», Тихомировтің «Публичное право» еңбектерімен танысу
2. Нормативті актілердің уақыт, кеңістік және адамдар арасындағы әрекетіне мысалдар келтіру (жазбаша)
3. Тақырып көлемінде лекцияда қарастырылған сұрақтар бойынша түсініксіз мәселелерді талдау

КООЖ өткізу түрі: жазбаша, ауызша

Әдістемелік нұсқаулар:

Құқық қайнар көздері тақырыбын зерттеу барысында дүние жүзілік құқық теориясында анықталған құқық нысандарының жалпы сипаттамасына тоқтала отырып, Қазақстан Республикасында басым түрде қолданылатын құқық нысаны ретінде Нормативтік-құқықтық актілерге басты назар аудару қажет. Нормативті актілердің белгілерін қарастырумен бірге, оның негізгі түрлері заңдарға және заңға бағынышты актілерге ерекше тоқтала кету керек. Тәлімгер құқық нысаны мен қайнар көздерінің арақатынасын білуге тиісті, құқық нысанының жеке түрлерін қарастырғанда құқықтық жүйелермен байланыстыра алуы шарт.

Әдебиеттер: 1-20; 34; 41; 44; 47; 50-51; 53; 60-61; 96; 98; 106; 108; 115-116; 127; 141; 147-155; 156-168

7-тақырып. Құқық нысандары (қайнар көздері)

КООЖ – 1 сағат

Тапсырма: кесте толтыру

№1 кесте

Құқық нысандарының (қайнар көздерінің) түрлері.	Құқық нысандарының (қайнар көздерінің) мысалдары.

№2 кесте

Нормативтік актілер шығаратын органдар.	Нормативті актілердің түрлері.

Әдістемелік ұсыныс:

Курсант құқық нысандарын (қайнар көздерін) оқи отыра құқық нысандарының не екендігіне көзі жетіп, құқық қайнар көздерінің түрлерін білулері тиіс.

Оқып қарастыру негізінде тиісті кестені толтырындар:

Курсанттарға Қазақстан Республикасының “Нормативтік актілер туралы” Заңын оқып, Заңның 1 бабын мұқият қарап шығып, конспектілеп, ондағы мынандай ұғымдардың басын ашу керек: заң, кодекс, ереже және т.б. Мысалдар келтіру керек.

Әдебиеттер: 1-20; 34; 41; 44; 47; 50-51; 53; 60-61; 96; 98; 106; 108; 115-116; 127; 141; 147-155; 156-168.

7-тақырып. Құқық нысандары (қайнар көздері)

КӨЖ – 3 сағат

Тапсырма:

1. Терминологиялық сөздік жазу қажет: құқық нысаны, құқықтық әдет-ғұрып, соттық прецедент, нормативтік құқықтық актілер, нормативтік шарт. Оқып конспектілеу «ҚР нормативтік құқықтық актілер туралы» 24.03.98ж. өзгертулер мен толықтырулар 2001ж. және 06.03.2002 ж.

2. Төмендегідей тақырыптарда рефераттар дайындау

- сот прецеденті құқық қайнар көзі ретінде;
- уақыттағы, кеністіктегі және тұлғалар арасындағы нормативтік-құқықтық актілердің әрекет етуі;
- нормативті шарт құқық қайнар көзі ретінде.

Өзіндік бақылау материалдары:

1. Құқықтың негізгі нысандарын (қайнар көздерін) атаңыз -

- заңдық актілер, жарлықтар, құқықтық әдет-ғұрыптар, сот (әкімшілік) шешім;
- нормативтік акт, әдет-ғұрыптар, дәстүрлер, ырымдар, соттық (әкімшілік) өнеге (прецедент);
- нормативтік акт, құқықтық әдет-ғұрыптар құқықтық актілер, сот үкімі;
- нормативтік акт, құқықтық әдет-ғұрып, нормативтік шарт (келісім), соттық (әкімшілік) прецедент;
- дұрыс жауабы жоқ.

2. Заң бұл -

- мемлекеттік және қоғамдық өмірдің ең маңызды салаларын реттейтін және ерекше тәртіпте қабылданатын, жоғары заңдық күші бар нормативтік-құқықтық акт;
- заңның күші берліген, әдетке кірген мінез-құлықтың (мінез-құлықтың) тарихи қалыптасқан ережесі;
- мемлекет жалпы міндетті мән берген, мәжбүрлеу күшімен қамтамасыз еткен және белгілі құқықтық актілерде бекіткен тарихи қалыптасқан мінез-құлықтың (мінез-құлықтың) ережесі;

- мемлекеттің мәжбүрлеу күшімен қорғалатын мінез-құлықтың (мінез-құлықтың) жалпы міндетті ережесі;

- дұрыс жауабы жоқ.

3. Сот өнегесі (прецедент) құқықтың негізгі қайнар көзі болып табылады:

- романо-германдық құқықтық жүйеде;

- кеңес (советтік) құқығының отбасында;

- діни құқықтық жүйеде;

- әдеттегі құқық жүйесінде;

- англосаксондық құқықтық жүйеде.

4. ҚР-дағы әкімдер Конституцияға сәйкес өз құзыретіне жататын мәселер бойынша қабылдайды -

- шешімдер мен өкімдер;

- шешімдер мен бұйрықтар;

- өкімдер мен нұсқаулар (директивы);

- қаулылар мен заңдар;

- бұйрықтар мен қаулылар.

5. “Өзінде заңдық нормалары бар құқықшығар-машылық нәтижесінде құрылған мемлекеттің ресми құжаттары” деген анықтамаға сәйкес болатын ұғымды көрсетіңіз

- әдет-ғұрып;

- санкцияланған әдет-ғұрып;

- сот өнегесі (прецедент);

- заңдық доктрина;

- нормативтік акт.

8-тақырып. Нормативтік-құқықтық актілерді жүйелендіру және құқық шығармашылық

Сабақ мақсаты: Құқық шығармашылық ұғымы, түрлері және қағидалары, Қазақстан Республикасындағы заң шығару процесі, нормативтік-құқықтық актілерді жүйелеудің түсінігі мен түрлерінің маңызын жеткізу.

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Нормативтік-құқықтық актілерді жүйелендірудің түсінігі, түрлері мен қағидалары.

2. Құқық шығармашылық ұғымы, түрлері және қағидалары.

3. Қазақстан Республикасындағы заң шығару процесі.

Дәріс тезісі:

Нормативтік-құқықтық актілерді жүйелеу мақсаты құқықтық материалды тәртіпке келтіру, оларды анықталған белгілеріне байланысты топтастыру болып табылады. Жүйелеу қажетті нормативті актіні іздеуді жеңілдетеді және заңдылық талаптарына жауап береді. Бұл тұрғыдан, нормативті актілерді сыртқы жүйелеуді айтамыз. Ішкі сипаттағы жүйелеу құқықтық нормалардың ішкі бірлігіне жетуге, яғни құқықтағы қайшылықтар мен ақаулықтарды жоюға бағытталған.

Нормативтік-құқықтық актілерді жүйелеу деп жинақтар немесе кодекстер түрінде нормативтік-құқықтық құжаттарды белгілі бір тәртіппен ұйымдастыру, ретке келтіруді айтамыз. Ол заң шығарушыға, құқық қолданушыға, азаматтарға қажетті әрекет. Құқықтық мәліметті ғылыми негізделген жүйелеу құқық шығармашылық органдарына қысқа мерзімде әрекеттегі заңнаманы бағалауға, олардың қайшылықтарын, келіспейтін тұстарын, құқықтық реттеудегі ақаулықты анықтауға және оларды жою шараларын қабылдауға мүмкіндік береді. Заңнаманы жүйелеу құқық қолданушының қауырт еңбегін жеңілдетеді, қажетті норманы тез табуға және оны талқылауға көмектеседі. Заңнама қоғам мүшелеріне белгілі болуға тиісті. Олар түпнұсқалардан өздерінің құқықтары мен міндеттерін біліп отыруы қажет. Бұл тұрғындардың құқықтық мәдениетін көтеруге негіз болады. Құқықты жүйелеу ғылыми қағидаларға негізделуі тиіс және ғылыми тәсілдерді қолдануы қажет.

Нормативті актілерді жүйелеудің үш түрі танылған: кодификация, инкорпорация және консолидация.

Кодификация – нормативтік-құқықтық актілердің ішкі мазмұнымен қатар, сыртқы үлгісін де өзгерту жүргізілетін жүйелендірудің бір түрі. Кодификациялау барысында нормативті актілерді жіктеу ғана жүзеге асырылмайды, сонымен қатар оның мазмұнына мәнді өзгерістер мен толықтырылулар енгізіледі, ескірген қағидалар мен нормалар жойылып жаңалары қосылады. Кодификация тек құқық шығармашылық өкілеттілігі бар органдармен жүзеге асырылады және құқық шығармашылықтың бір түрі болып табылады. Кодификация түрі ретінде заңнама негіздерін және негізгі бастауларын, кодекстер мен жарғыларды атауға болады. Қазақстан Республикасы дамуының қазіргі кезеңінде басым түрде кодекстер қолданылады. Мысалы, ҚР Қылмыстық кодексі, ҚР Азаматтық кодексі.

Инкорпорация – Нормативтік-құқықтық актілердің мазмұнын өзгертпестен, тек оның сыртқы үлгісі өңделетін жүйелендірудің бір түрі. Инкорпорация жүйелендірудің ең қарапайым және кең таралған түрі болып табылады. Онда нормативті актілер реттейтін қоғамдық қатынастарының сипатына немесе тақырыптарына байланысты (жүйелік инкорпорация), сондай-ақ, қабылдану мерзіміне байланысты (хронологиялық инкорпорация) топтастырылады. Инкорпорация реттеу пәніне байланысты барлық заңнаманы қамтитын болса, бас инкорпорация деп аталады, егер тек белгілі бір бөлігіне ғана қатысты болатын болса, жеке инкорпорация делінеді. Инкорпорация оны жасайтын органдардың сипатына байланысты ресми немесе биресми түрге бөлінеді. Ресми инкорпорация күзіретті органдармен (Парламент, Үкімет және т.б.) жүргізіледі. Биресми инкорпорация ұйымдар және жеке тұлғалармен өз ынтасына, қажеттігіне байланысты жүргізіледі. Олар анықтамалық-мәліметтік қызмет атқарады.

Консолидация – нормативті актілерді олардың мазмұнын өзгертпестен, дербес заңдық маңызын жоя отырып, біртұтас актіге біріктіру жолымен жасалатын жүйелеудің бір түрі. Ол кодификацияның да, инкорпорацияның да белгілеріне ие болатын аралық звено. Оның барысында бірнеше нормативті акт

нормаларының логикалық кезектілігімен, қайталаулар мен қайшылықтар жойыла отырып, бір актіге біріктіріледі. Кейбір баптарының жаңа редакциядан өтуі де мүмкін. Бірақ, консолидация қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеуге мәнді өзгеріс енгізе алмайды. Консолидация нәтижесінде заңнама жинақтары жасалынады, көбінесе, олардың ресми сипаты болмайды. Консолидация актілері әдетте, мемлекеттік және қоғамдық әрекеттің тиісінше аймағында әрекет ететін тұлғалар үшін заңдық көмекші құрал ретінде қолданылады.

Құқықшығармашылық.

Әрбір мемлекет қоғамдық қатынастарда құқық нормасында реттелетін, қамтамасыз етілетін, қорғалатын және сақталатын заңдылық және құқықшығармашылық көмегі арқылы анықталған тәртіп орнатады. Құқықтық аймақтағы шығармашылық – мемлекеттік еріктің заңға айналуын білдіретін мемлекеттік әрекет, құқық қалыптастыру үрдісінің соңғы, қорытындылаушы кезеңі. Құқықшығармашылық - заңды актілерді жасау, жарыққа шығару не болмаса олардың заңды күшін жою, олардың алға қарай тиімділігін дамытуға бағытталған құқық қалыптастыру процессінің соңғы сатысы ретінде қоғамдағы объективті жағдаймен айқындалған мемлекет органдарының арнаулы қызметі. Оның белгілер:

- белсенді, шығармашылық, мемлекеттік әрекет болып табылады;
- нәтижесінде басым түрде Нормативтік-құқықтық актілерде орын алатын заңдық нормалар қалыптастырылады;
- қоғамды басқарудың маңызды құралы;
- құқық шығармашылық деңгейі мен мәдениеті қоғамдағы демократия мен өркениеттіліктің бейнесі болып табылады.

Құқықшығармашылыққа мынандай қағидалар тән: ғылымилық (нормативті актілерді дайындау барысында әлеуметтік-экономикалық, саяси жағдайларды зерттеу қажет); кәсібилік (арнаулы мамандар айналысуы керек); заңдылық (заңға сәйкес және заң негізінде орындалуы); демократизм (азаматтардың қатысу дәрежесін көрсетеді); жариялылық (қоғамның мәліметтік хабарлылығын көрсетеді).

Құқықшығармашылық күрделі әрекет болғандықтан біртектес болуы мүмкін емес. Сондықтан ол әр түрлі негіздер бойынша жіктеледі. Субъектілерінің сипатына байланысты былай бөлінеді:

1. Халықтың тікелей құқықшығармашылығы. Мемлекеттік және қоғамдық өмірдің маңызды мәселелері бойынша тікелей халықтық дауыс беру (референдум) жолымен заңдар қабылданады. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституциясы тікелей халық еркімен қабылданған акт.

2. Мемлекеттік органдардың құқық шығармашылығы. Қазақстан Республикасында Нормативтік-құқықтық актілерді қабылдау құқығына Қазақстан Республикасының Парламенті, Президенті, Үкіметі және өзге де мемлекеттік органдар ие.

3. Қоғамдық ұйымдардың құқықшығармашылығы немесе санкцияланған құқықшығармашылық. Мемлекет белгілі бір жағдайларда

қоғамдық ұйымдардың актілерін немесе әдет-ғұрып нормаларын мемлекеттің рұқсат беру күшімен заңдастыруы мүмкін.

Құқық шығармашылық маңыздылығына байланысты заң шығару және заңға бағынышты актілерді шығару деп екі үлкен топқа жіктеледі. Заң қабылдау құқығына мемлекеттегі ең жоғарғы өкілді орган құзіретті болады және оның актілерінің жоғарғы заңдық күші танылады. Заңға бағынышты нормативті актілерді қабылдау Президентке, үкіметке, министрліктер мен ведомстволарға, мемлекеттік комитеттерге, мемлекеттік басқарудың жергілікті органдарына, кәсіпорын, мекеме, ұйым басшыларына берілетін құқық.

Құқық шығармашылық процесі кезектілікпен жүргізілетін ұйымдастырушылық әрекеттердің жиынтығы, нормативті актілерді жасау және оның нұсқауларын адресаттарға жеткізу технологиясы. Заңшығармашылықтың бірінші кезеңі заң жобасын дайындау болып табылады. Заңдық бастамашылық - конституцияда анықталған, соған өкілеттілігі бір белгілі бір субъектілердің заң жобасын дайындап, оны заң шығарушы органға енгізуі және оның заң жобасы бойынша шешім қабылдау міндеттілігі. Қазақстан Республикасында заңдық бастамашылық құқығы ҚР Үкіметі мен Парламент депутаттарының тобына берілген. Екінші саты заң жобасын талдау деп аталады. Ол парламенттің төменгі палатасында – Мәжілісте заң жобасын ұсынған субъектінің баяндамасын тыңдаумен басталады. Аса маңызды заң жобалары бүкілхалықтық талдауға түседі. Заң жобасын талдау бап бойынша немесе толықтай түрде жүзеге асырылады. Үшінші саты заңды қабылдау сатысы. Заң алдымен Мәжілісте, соңынан Сенатта қабылданады. Заң қабылдаудың екі түрлі тәртібі бар: заңдар көпшілік даусымен, яғни депутаттардың 50% + 1 дауыс жолымен немесе конституциялық заңдар басым көпшілік даусымен, депутаттардың үштен екі бөлігінің даусымен қабылданады. Парламент палаталарымен қабылданған заң актілері Президенттің қол қоюына жіберіледі. Қол қойылған заңдар іске асырылады. Төртінші саты заң актілерінің жарық көруі және заңды күшіне ену сатысы деп аталады. Жарияланбаған заңдар қолданылмайды. Қазақстан Республикасында ресми жариялану органдары ретінде Парламент жаршысы, Президент пен үкімет актілерінің жинағы, Егеменді Қазақстан танылған. Заңдардың заңды күшіне енуінің арнаулы тәртібі «Нормативтік-құқықтық актілер туралы» заңда көрсетілген.

Қазақстан Республикасының Парламентінде жүзеге асырылатын заң шығарушылық процесс - Қазақстан Республикасының Конституциясы (61, 62 бап.), 16.10.1995ж. қабылданған «ҚР Парламенті және оның депутаттарының мәртебесі туралы» ҚР Конституциялық заңының 3-тарауымен және «Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілері туралы» ҚР 24.03.1998ж. заңымен реттелетіндіктен, оларға барынша сүйене отырып, қажетті тұстарын конспектілеу керек. Заң шығару процесінің: заң шығару бастамасы, заң жобасын талқылау, заңды қабылдау, заңды жариялау кезеңдеріне және ондағы процедуралар мен ерекшеліктерге аса назар салған жөн.

Әдебиеттер: 1-20; 21; 26-30; 33-34; 41; 52-53; 60; 67; 73; 84; 93; 96; 103-104; 106-107; 115;-116; 138; 147-155; 156-168

8-тақырып. Нормативтік-құқықтық актілерді жүйелендіру және құқық шығармашылық

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Нормативтік-құқықтық актілерді жүйелеудің түсінігі мен түрлері.
2. Құқық шығармашылық ұғымы, түрлері және қағидалары.
3. Қазақстан Республикасындағы заң шығару процесі.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақ барысында нормативтік актілерді реттеу, оларды белгілі бір жүйеге келтіруде заңнаманы қолдану ыңғайлылығын арттыру үшін көпшілікке түсінікті болуын қамтамасыз ету маңызын білу қажет. Жүйелеудің түрлері: инкорпорация, оның қағидалары: инкорпорацияны түрлерін бөліп қарастыра отырып, консолидация. оның инкорпорациядан айырмашылығы, ал консолидацияның ерекшелігі туралы зерделеп, кодификация, кодификациялық актінің дәстүрлі қалыптасқан түрі кодекс болып табылатынын, заңдарды кодификациялау жалпылай, салалық, арнайы түрлеріне назар салыңыз.

Екінші сұрақты оқып қарастыру барысында құқық шығармашылық құзыретті органдардың заң нормаларын қабылдауға, өзгертуге және жоюға байланысты арнайы қызметінің маңыздылығын білу керек. Сонымен қатар құқық шығармашылықтың белсенді, мемлекеттік, шығармашылық қызметті білдіретінін, оның негізгі өнімі нормативтік актілерден көрініс тапқан заң нормалары, бұл қоғамды басқарудың маңызды құралы екендігін, мұнда оның даму бағдарламасы қалыптасып, маңызды мінез-құлық ережелері қабылданатынын, құқышығармашылықтың деңгейі мен мәдениеті, қабылданған нормативтік актілердің сапасы қоғамның өркениеттілігі мен демократиялығының көрсеткіші болатынына көз жеткізу. Субектілердің түріне қарай құқық шығармашылық түрлері: референдум - жүргізу; құқық орнықтырушы қызметі; мемлекеттік санкциялау сипаттамаларына мысалдар келтіру абзал. Әсіресе, құқық шығармашылық қағидалары: ғылыми, кәсібилік, заңдылық, демократиялық, жариялылық сынды тұжырымдамаларды жан-жақты, қисынды ой-пікірлермен бөліскен дұрыс. Үшінші сұрақты қарастыру, нормативтік құқықтық актілерді қабылдау процедуралар мен ерекшеліктері Қазақстан Республикасының Парламентінде жүзеге асырылатын заң шығарушылық процесс - Қазақстан Республикасының Конституциясы (61, 62 бап.), 16.10.1995ж. қабылданған «ҚР Парламенті және оның депутаттарының мәртебесі туралы» ҚР Конституциялық заңының 3-тарауымен және «Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілері туралы» ҚР 24.03.1998ж. заңымен реттелетіндіктен, оларға барынша сүйене отырып, қажетті тұстарын конспектілеу керек. Заң шығару процесінің: заң шығару бастамасы, заң жобасын талқылау, заңды қабылдау, заңды жариялау кезеңдеріне және ондағы процедуралар мен ерекшеліктерге аса назар салған жөн.

Тапсырма:

1. «Зандық техника, оның құқықшығармашылық қызметтегі маңызы» тақырыбында реферат жазу.
2. Кодификация түсінігі және ерекшеліктерін ашу
3. Консолидациялық актілерді дайындау өзгешелігі туралы

Әдістемелік нұсқаулар:

Құқықшығармашылықты сипаттау барысында басты назарды заңшығармашылық үрдісінің сатыларына, әрбір сатының мазмұнына аудару қажет. Зандық техника мәселелерін де қараусыз қалдыруға болмайды. Зандық техника деңгейі құқықтық мәдениет дәрежесін көрсетеді. Заңдылықты сақтау мен құқық тиімділігі сол арқылы анықталады. Қазіргі кезде құқық техникасын жай сақтап қана қою жеткіліксіз, сонымен бірге заңнаманың жалпы стилін де ұстану керек.

Әдебиеттер: 1-20; 21; 26-30; 33-34; 41; 52-53; 60; 67; 73; 84; 93; 96; 103-104; 106-107; 115;-116; 138; 147-155; 156-168

8-тақырып. Нормативтік-құқықтық актілерді жүйелендіру және құқық шығармашылық

КОӨЖ – 1 сағат

Тапсырма:

Оқып қарастыру негізінде тиісті кестені толтырындар:

№1 кесте.

Құқық шығармашылығы сатылары көздерінің) түрлері.	Құқық шығармашылығына мысалдары.

№2 кесте.

Нормативтік актілерді жүйелендіру түрлері.	Нормативті актілердің түрлері.

КОӨЖ өткізу нысаны: жазбаша

Әдістемелік ұсыныс: тапсырманы орындау алдында әдебиеттер тізімінде белгіленген нормативтік-құқықтық актілермен танысып, қолдана отырып кесте толтыру қажет.

Әдебиеттер: 1-20; 21; 26-30; 33-34; 41; 52-53; 60; 67; 73; 84; 93; 96; 103-104; 106-107; 115;-116; 138; 147-155; 156-168

8-тақырып. Нормативтік-құқықтық актілерді жүйелендіру және құқық шығармашылық

КӨЖ – 3 сағат

Өзіндік жұмыс үшін тапсырмалар:

1. Терминологиялық сөздік жазу қажет
2. ҚР Парламент депутаты қарулы күштерді қолдайтын заңды конспектілеу 16.10.95ж. өзгерістермен толықтырулар мен бірге 06.05.99 ж.

Өзіндік тексеру материалдары:

1. ҚР Парламентінің заңдарын өзгерту мен толықтыру тәртібі қандай?

- өзгертулер ҚР Президентінің Жарлықтарымен енгізіледі;
- оларды қабылдау тәртібіне ұқсас;
- қоғамдық пікірлерді (ойларды) сұрастыру негізінде;
- референдум нәтижелерінің негізінде;
- жұмыс тәртібінде, Парламент палаталарында дауыс бермей енгізіледі.

2. Заң шығару процессінің негізгі сатылары -

- жобасын шығару, оны талқылау және жариялау;
- заң шығару бастамасы, бекіту және басылымға шығару;
- заң шығару бастамасы, жобаны талқылау, қабылдау және басылымға

шығару;

- заң шығару бастамасы, жобаны талқылау, бекіту және басылымға

шығару;

- жалпы халықтық талқылау мен референдум жолымен қабылдау және оны басылымға шығару.

3. Заң шығару бастамасы -

- ресми емес дауыс беруді жүрізбей қатысушылардың жалпы келісімі негізінде шешім немесе шарт мәтінін қабылдау;

- заң шығарушы органдарға, бұл органдардың заң жобасын талқылау және сол ойынша шешім қабылдау міндетіне әкеп соғатын, заң жобасын енгізу құқығы;

- нормативтік-құқықтық актінің жобасын дайындау және оны заң шығарушы органға енгізу (беру);

- заң жобасын жоғары өкілдік органда талқылау құқығы;

- құқық субъектілерінің қызметінде заң нормаларының алдын ала жазбаларын нақтылы көрсету, жүзеге асыру.

4. Құқық институты – бұл ...

- құқықтың алғашқы клеткасы, құқықтық норма;

- құқық салалары;

- бүтіндей құқық;

- қоғамдық қатынастардың айқын түрлерін реттеуші, құқықтық нормалар тобы;

- құқық қызметі

5. Субъекті бойынша құқық шығармашылық түрлерін бөліңіздер -

- халықтың тікелей құқық шығармашылығы (референдум);

- мемлекеттің лауазымды адамдарының құқық шығармашылығы;

- мемлекеттік органдардың құқық шығармашылығы;

- мемлекеттің құзыретті адамдарының құқық шығармашылығы;

- барлық тізілгендері.

9-тақырып. Құқық жүйесі және заңнама жүйесі

Сабак мақсаты: Құқық жүйесі ұғымы және оның элементтері, құқықтық реттеу пәні мен әдістері, құқық салаларына жалпы сипаттама, құқық жүйесі мен заңнама жүйесінің қатынасының маңызын жеткізе білу.

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқық жүйесі ұғымы және оның элементтері.
2. Құқықтық реттеу пәні мен әдістері. Құқық салаларына жалпы сипаттама.

Дәріс тезісі:

Құқық жүйесі объективтік құбылыс қоғамның диалектикалық даму процесінің объективтік заңдылықтары арқылы өмірге келетінін айту қажет. Қоғамдық қатынастарды реттеп-басқару процесінде нормативтік актілер сала-салаға, жүйе-жүйеге бөлініп дамып, құқық жүйесі қалыптасып жатса, заң шығару жүйесінің өмірге келу жолы басым түрде субъективтік процесс арқылы қалыптасатынын білу керек. Парламент арқылы құқықты құрастыратын (қалыптастыратын) нормативтік актілердің жиынтығы (негіздері) ретінде заң жүйесін сипаттау. Нормативтік актілерсіз, заңсыз құқық болмайды, сондықтан заң жүйесі мен құқық жүйесі бір-бірімен тығыз байланыстылығын айыра білу. Заң шығару жүйесінің негізгі салаларына да көңіл бөлу қажет. Құқық және заң жүйелерінің даму бағыттары құқық пен заңның дамуы қоғамның саяси-экономикалық, мәдени-әлеуметтік реформаларға тікелей байланысты екенін анықтау. Құқық жүйесі – құқықтың құрамдас бөліктерінің ішкі өзара сәйкестігі мен бірлігін көрсететін және объективті түрде оны салалар мен институттарға бөлетін, қоғамның экономикалық құрылысына негізделген құқықтың ішкі құрылымы. Құқық мазмұны оның нормалары болатындықтан, құқық жүйесін де белгілі түрде құрылған және өзара байланысты құқық нормалары құрайды. Құқық жүйесіне бірлік, дербестік, объективтілік тән болады. Құқық жүйесі және заңдар жүйесі. Құқық мазмұны бойынша әлеуметтік-экономикалық құрылым табиғатына сәйкес келетіндігі, халықтың өмір сүру деңгейін көрсететіндігі және ұлттық, әлемдік мәдениеттің жемісі екендігі, адам әрекетінің әмбебап реттеушісі болып табылатындығы белгілі. Ол нысаны бойынша тиісінше ұйымдастырылуға тиісті, іштей келісімде болуы керек. Құқық, осы тұрғыдан арнаулы-заңдық реттеуші жүйені құруға тиісті, яғни жүйелік сипаты болуы шарт. Құқық жүйесі оның қандай құрамдас бөліктерден тұратындығын және олардың өзара байланысын көрсетеді.

«Құқық жүйесі» мен «құқықтық жүйе» ұғымдарын шатастыруға болмайды. Қоғамның құқықтық жүйесі кең мағынадағы құбылыс, ол құқық жүйесінен басқа, заңдық практика мен үстем құқықтық идеологияны қамтиды. «Құқық жүйесі» және «құқықтық жүйе» бөлшек пен тұтас тәрізді арақатынаста.

Құқықтық реттеу пәні – құқық нормаларымен реттелінетін қоғамдық қатынастар. Құқықтық реттеу пәні ретінде кез-келген қатынас бола алмайды, оларға мынандай белгілер тән болуы қажет:

- тұрақтылық және оқиғалар мен адам әрекетінің қайталанбалылығымен сипатталуы қажет;
- мемлекеттік-құқықтық (сыртқы) бақылау мүмкіндігі болуға тиісті;
- реттелінуіне объективті қажеттілік болуы керек.

Құқықтық реттеу пәні - құқықты салаларға бөлудің маңызды өлшемі. Себебі, қоғамдық қатынастар объективті өмір сүреді және олардың анықталған сипаты тиісінше құқық нысанын талап етеді. Дегенмен де, құқықтық реттеу пәні бірден-бір өлшем бола алмайды. Өйткені, оны құрайтын қоғамдық қатынастар жан-жақты және кейде бір қоғамдық қатынас әртүрлі құқық саласымен және әртүрлі тәсілдермен реттелінеді. Сондықтан, құқықтық реттеу әдістері екінші (қосымша) өлшем ретінде беріледі. Пән құқықтың негізгі реттейтіндігін көрсетсе, әдістер қалай реттейтіндігін білдіреді. Пән материалдық өлшем болса, әдіс формальды-заңдық өлшем болып табылады.

Құқықтық реттеу әдісі – біртектес қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеуді жүзеге асыруға көмектесетін заңдық құралдар жиынтығы. Құқықтық реттеу әдістері императивті, диспозитивті, көтермелеу, ұсынымдық әдістер болып жіктеледі.

Құқық саласы – біртектес қоғамдық қатынастарды реттейтін заңдық нормалардың тәртіпке келтірілген жиынтығы. Сала құқық жүйесінің барынша үлкен бөлігі болып табылады. Қоғамдық қатынастардың сапалы біртектілігі, арнаулы белгілері тиісті құқық саласын қалыптастыруға негіз болады. Құқық саласы сала бөліктерінен, институттарынан, нормаларынан құралады.

Құқық саласы жалпы және ерекше бөлімдерден құралады. Жалпы бөлімге ерекше бөлімнің барлық институттарына тиісті болатын ережелер кіреді. Ерекше бөлімде олар нақтылана түседі.

Сала бөлігі – құқық саласына кіретін бір тараудағы қатынастарды реттейтін құқық жүйесінің бір бөлігі. Әрбір құқық саласының өзіне тән құқықтық бөліктері (бөлімдері) болады.

Құқық институты – құқық нормаларының жиынтығынан тұратын, бір топтағы қоғамдық қатынастарды реттейтін, құқық саласының құрамына кіретін құқық жүйесінің құрамдас бөлігі.

Құқық институттары мазмұны бойынша қарапайым және күрделі институттар болып екі топқа жіктеледі. Қарапайым институт құқықтың тек бір саласының заңдық нормаларын қамтиды. Күрделі институт әртүрлі құқық саласының құрамына кіретін, бірақ өзара байланысты туыс нормалар жиынтығы. Құқық институттары материалдық және процессуалдық, қорғаушы және реттеуші болып та бөлінеді.

Құқықты жеке және көпшілік құқығына бөлу, олардың арақатынасы адам өмірінің барлық жақтарын: бостандық көлемі, жеке ынта, ерік дербестігі және мемлекеттің адам өміріне араласу шектерін анықтайды. Құқықты жеке және көпшілік құқығына бөлу мемлекеттің араласуына тыйым салынған немесе шектелген қоғам өмірі аймақтарын заңды тануды білдіреді. Жеке құқық – тұлға мүддесін өзге жандармен қарым-қатынасында қорғайтын құқық. Ол мемлекеттің тікелей араласу құқығы шектелген салаларды реттейді.

Мемлекеттік көпшілік-құқықтық қатынастар жақтардың заңдық теңсіздігімен сипатталады. Оның бір жағы биліктік өкілеттіліктері бар мемлекет немесе оның органы болып табылады. Көпшілік құқығы аймағында қатынастар бір орталықтан, мемлекеттік билікпен реттелінеді.

Заңдық теория мен практикада «құқық жүйесі» және «заңнама жүйесі» ұғымдары әртүрлі мағына береді. Құқық жүйесі мен заңнама жүйесі мазмұн мен нысан тәріздес арақатынаста болады. Заңнама жүйесі құқық жүйесінің көрінісі, оның объективтендірілген нысаны.

Құқықты реттеудің пәні – бұл әрқашанда құқықпен реттелетін қоғамдық қатынастар болып табылады. Қоғамдық қатынастардың көп түрлілігі осы қатынастарды реттейтін құқық нормалардың әртүрін, жиынтығын анықтау қажет. Қоғамдық қатынастар өзінің түрлеріне сәйкес қандай да бір белгілері бойынша салаларға немесе топтарға бөлініп, тиісті білгілі бір құқық нормаларының жиынтығымен, тобымен реттелетінін мысалмен келтіру. Құқықтық реттеудің әдісі – біртекті қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеуде қолданылатын заңи құралдардың жиынтығы екенін анықтау. Құқықтық реттеудің негізгі әдістері: императивтік, диспозитивтік, қолдау әдісі, ұсынбалы әдістерге сипаттама жасап, мысалдармен дәлелдеу қажет.

Құқық жүйесі мен заңнама жүйесінің арақатынасы мынандай: құқық жүйесінің бастапқы элементі норма болса, заңнама жүйесінде – нормативті акт болады; құқық жүйесі мазмұн болса, заң жүйесі нысан; құқық жүйесі қоғамдық қатынастар сипатына байланысты объективті қалыптасатын болса, заңнама жүйесі заң шығарушының еркіне байланысты болатындықтан, субъективті; құқық жүйесі бастапқы, заңнама жүйесі туынды сипатта болады.

Әдебиеттер: 1-20; 52-53; 116-117; 120; 123; 142; 147-155; 156-168

9-тақырып. Құқық жүйесі және заңнама жүйесі

Семинар-1 сағат

Жоспар:

1. Құқық жүйесі ұғымы және оның элементтері.
2. Құқықтық реттеу пәні мен әдістері. Құқық салаларына жалпы сипаттама.
3. Құқық жүйесі мен заңнама жүйесінің қатынасы.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақ бойынша құқық жүйесінің ұғымын оқып қарастыру мынандай жағдайларға назар аудартады, яғни ол құқық нормаларының ішкі келісімділігі мен тұптастығын және де олардың бір уақытта тиісті салалар мен институттарға бөлінуін пайымдайтын экономикалық, әлеуметтік құрылыстармен жағдайланған құқық құрылымы.

Құқықтық институттардың топтасуы көптүрлі. Құқық жүйесін салаға бөлу критериялары болып құқықтық реттеу пәні мен әдісі табылады. Құқықтық реттеу пәнінің құрылымына мынандай элементтер кіреді: реттелетін қоғамдық қатынастардың субъектілері мен объектілері; тиісті қатынастардың туындауына жағдай құқық жүйесінің құқықтың ішкі құрылысы, оның салаларға, бағынысты

салаларға және құқықтық институттарға бөлінуі туралы айта кеткен жөн. Құқық жүйесінің белгілеріне көңіл бөлу керек. Құқық жүйесінің құрылымдық элементтері: құқық нормасы, құқықтық институт, құқық саласы, құқықтың бағынысты саласы болып табылатынына сипаттама жасау қажет туғызатын әлеуметтік фактілер; адамдардың тәжірибелік қызметі.

Екінші сұрақта құқықты реттеудің пәні әрқашанда құқықпен реттелетін қоғамдық қатынастар болып табылады. Қоғамдық қатынастардың көп түрлілігі осы қатынастарды реттейтін құқық нормалардың әртүрін, жиынтығын анықтау қажет. Қоғамдық қатынастар өзінің түрлеріне сәйкес қандай да бір белгілері бойынша салаларға немесе топтарға бөлініп, тиісті білгілі бір құқық нормаларының жиынтығымен, тобымен реттелетінін мысалмен келтіру.

Құқықтық реттеудің әдісі – біртекті қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеуде қолданылатын заңи құралдардың жиынтығы екенін анықтау. Құқықтық реттеудің негізгі әдістері: императивтік, диспозитивтік, қолдау әдісі, ұсынбалы әдістерге сипаттама жасап, мысалдармен дәлелдеу қажет. Мұнан соң құқықтың негізгі салаларына, (конституциялық, әкімшілік, қылмыстық, азаматтық, қылмыстық-процессуалдық, азаматтық-процессуалдық) қысқаша сипаттама беру керек. Құқық салаларының материалдық және процессуалдыққа топтасуын қарастыру керек. Қазақстан Республикасының басқа мемлекеттермен сыртқы қатынасын жүзеге асыруының құқықтық нысаны болып табылатын халықаралық құқықты ерекше атауға болады.

Үшінші сұрақ бойынша құқық жүйесі мен заңнама жүйесінің қатынасы. Құқық жүйесі объективтік құбылыс қоғамның диалектикалық даму процесінің объективтік заңдылықтары арқылы өмірге келетінін айту қажет. Қоғамдық қатынастарды реттеп-басқару процесінде нормативтік актілер сала-салаға, жүйе-жүйеге бөлініп дамып, құқық жүйесі қалыптасып жатса, заң шығару жүйесінің өмірге келу жолы басым түрде субъективтік процесс арқылы қалыптасатынын білу керек. Парламент арқылы құқықты құрастыратын (қалыптастыратын) нормативтік актілердің жиынтығы (негіздері) ретінде заң жүйесін сипаттау. Нормативтік актілерсіз, заңсыз құқық болмайды, сондықтан заң жүйесі мен құқық жүйесі бір-бірімен тығыз байланыстылығын айыра білу. Заң шығару жүйесінің негізгі салаларына да көңіл бөлу қажет. Құқық және заң жүйелерінің даму бағыттары құқық пен заңның дамуы қоғамның саяси-экономикалық, мәдени-әлеуметтік реформаларға тікелей байланысты екенін анықтау.

Тапсырма:

1. Қазақстан Республикасы құқық салаларына жалпы шолу
2. Тақырып көлемінде лекцияда қарастырылған сұрақтар бойынша өзекті мәселелерді талдау.

КООЖ өткізу нысаны: ауызша

Әдістемелік нұсқаулар:

Құқық жүйесінің құрылу қағидаларының ішінде дәстүрлі жүйе кең таралған. Осыған сәйкес келетін Қазақстан Республикасының құқық жүйесін сипаттауда құқық салаларын жетік білу аса маңызды.

9-тақырып. Құқық жүйесі және заңнама жүйесі

КООЖ - 1 сағат

Тапсырма:

- Құқық жүйесі ұғымы және оның мәні
- Құқық жүйесін қалыптастыруға дәстүрлі көзқарас (құқықтық реттеу пәні мен әдісі құқықты салаларға жіктеудің негізі ретінде)
- Құқық саласы, құқық бөлімі, құқықтық институт ұғымдары
- Көпшілік және жеке құқық
- Қазақстан Республикасы құқық салаларына жалпы шолу

Әдістемелік нұсқаулар:

Құқық жүйесін теориялық ұғыну ұлттық құқықтық жүйелермен жұмыс жасау мүмкіндігін береді. Сондықтан да, тақырыптың сұрақтарына жеткілікті назар аудару қажет. Құқық жүйесінің құрылу қағидаларының ішінде дәстүрлі жүйе кең таралған. Осыған сәйкес келетін Қазақстан Республикасының құқық жүйесін сипаттауда құқық салаларын жетік білу аса маңызды. Соның ішінде әрбір саланың құқықтық реттеу пәні мен құқықтық реттеу әдістерін білу тіпті де қажет.

Әдебиеттер: 1-20; 52-53; 116-117; 120; 123; 142; 147-155; 156-168

9-тақырып. Құқық жүйесі және заңнама жүйесі

КӨЖ – 3 сағат

Тапсырма:

1. Терминологиялық сөздік жазу қажет: құқық жүйесі, құқық нормасы, құқық институты, құқық саласы.
2. Жария құқығымен жеке құқық түсінігін ашып қосып көрсетіңіздер
 - есепті шығару:
 - сатып алу, сату шарты, азаматтық институт, көлік қылмыстары қандай құқық саласында жатады.

Өзіндік тексеру материалдары:

1. Құқық жүйесінің анықтамасы -
 - сол немесе басқа мемлекеттің құқығының ішкі құрылуы, құқықты өзара бір-бірімен байланысты және бөлшектелген жеке ішкі келісілген бөліктерге бөлу;
 - сол немесе басқа мемлекеттің құқығының ішкі құрылуы, құқықты гипотеза, диспозиция және санкцияға бөлу;
 - құқық нормасы, құқықтық институт, құқық саласы және сала асты құқығы;
 - халық еркін құқық салаларына бөлу;
 - ол немесе өзге мемлекеттің құқығының сыртқы құрылуы, құқықты өзара бір-бірімен байланысты және бөлшектелген жеке сыртқы келісілген бөліктерге бөлу.

2. Құқық жүйесінің ішіндегі біркелкі қоғамдық қатынастардың белгілі бір түрін реттейтін құқықтық нормалардың оқшауланған жиынтығы анықтамасына сәйкес ұғымды көрсетіңіз?

- құқық институты;
- құқық саласы;
- құқық жүйесі;
- құқық нормасы;
- құқық саласының бөлігі.

3. Құқық жүйесінің анықтамасы -

- сол немесе басқа мемлекеттің құқығының ішкі құрылуы, құқықты өзара бір-бірімен байланысты және бөлшектелген жеке ішкі келісілген бөліктерге бөлу;

- сол немесе басқа мемлекеттің құқығының ішкі құрылуы, құқықты гипотеза, диспозиция және санкцияға бөлу;

- құқық нормасы, құқықтық институт, құқық саласы және сала асты құқығы;

- халық еркін құқық салаларына бөлу;

- ол немесе өзге мемлекеттің құқығының сыртқы құрылуы, құқықты өзара бір-бірімен байланысты және бөлшектелген жеке сыртқы келісілген бөліктерге бөлу.

4. Құқық жүйесінің ішіндегі біркелкі қоғамдық қатынастардың белгілі бір түрін реттейтін құқықтық нормалардың оқшауланған жиынтығы анықтамасына сәйкес ұғымды көрсетіңіз?

- құқық институты;
- құқық саласы;
- құқық жүйесі;
- құқық нормасы;
- құқық саласының бөлігі.

5. Құқық жүйесінің құрылымды бөліктері -

- сала, салааралық құқықтық институт, құқық нормалары;

- құқық нормасы және сала;

- гипотеза, диспозиция және санкция;

- құқықтық жүйе, құқықтық мәдениет және құқық санасы;

- жеке, салааралық құқықтық жүйе, құқық нормалары.

6. Құқық жүйесінің салаларға бөлінуінің негізгі айырым белгілері -

- заң шығарушының (құқық шығармашылығы ісімен шұғылданатын органның) шешіміне байланысты;

- құқықтық реттеудің пәні мен әдісі;

- құқықтың қайнар көздерінің сипаты;

- құқықтық сана;

- іс жүзінде (практикада) қолданылуына байланысты.

7. Инкорпорация – бұл ...

- мазмұны қайта өңделетін және жаңа нормативтік-құқықтық акт құрылатын нормативтік материалдарды реттеу;

- қоғамдық қатынастардың белгілі бір аумағын реттейтін құқық нормалары жүйелендірілген және біріктірілген заң актісі;
- заң шығарушының ойын баяндау (айту) нысаны, оның мемлекеттік ерікті көрсету нысаны;
- нормативтік материалдың сыртқы өңделуі ғана жүзеге асырылатын нормативтік материалды реттеу (алфавиттік, хронологиялық), бірақ актілердің мазмұндары өзгермейді;
- қоғамдық ұйымдардың, ведомстволардың белгілі бір қызметі реттелетін нормалары бар, ақпараттық – құқықтық акт.

Әдебиеттер: 1-20; 52-53; 116-117; 120; 123; 142; 147-155; 156-168

10-тақырып. Қазіргі құқық жүйесінің негізі және түрпаты

Сабақ мақсаты: Құқық жүйесінің ұғымы, құқықтық жанұя және оларды топтастыру, романо-германдық құқықтық жанұя, англосаксондық құқықтық жанұя, мұсылман жанұя құқығы, әдет-ғұрып жанұя құқығының маңызы.

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқық жүйесінің ұғымы, құқықтық жанұя және оларды топтастыру.
2. Романо-германдық құқықтық жанұя.
3. Англосаксондық құқықтық жанұя.
4. Мұсылман жанұя құқығы.
5. Әдет-ғұрып жанұя құқығы.

Дәріс тезісі:

Құқық жүйесі көлемі жағынан өте кең және сонымен қатар, өзімен бірге заңды тәжірибе мен құқықтық идеологияны да қосады. Басқаша сөзбен айтқанда, құқықтық жүйе мен құқық жүйесі бүтіндей бір жүйе ретінде өзара байланысады.

Құқықтық жүйе — бұл құқықтық шынайылықтың басқа белсенді элементтерімен, құқықтық идеологиямен және сот тәжірибесімен біртұтас қарастырылатын құқық. Осы үш элемент: заңдар мен басқа да мемлекетпен танылған қайнар көздерден көрініс тапқан жалпыға міндетті нормалар жүйесі ретіндегі құқық, құқықтық сананың белсенді жағы — құқықтық идеология және сот тәжірибесі құқықтық жүйені құрайды.

Құқықтық жанұя — олардың көмегімен қоғамдық қатынастар реттелетін өзара байланысқан, келісілген және өзара әрекет етуші заңдық құралдардың жиынтығы. Құқықтық жүйе түсінігінің белгілі бір мемлекеттегі құқыққа сипаттама берудегі маңызы зор. Бұл жағдайда ұлттық құқықтық жөнінде сөз болып отыр. Құқықтық жүйенің құқықпен қатар қай элементінің не сот тәжірибесінің, не құқықтық идеологияның ерекше рөлге ие болуына сол мемлекеттегі барлық құқықтық құбылыстар тәуелді болып келеді. Осы белгілері бойынша құқықтық жүйенің келесі жанұяларын (құқықтың қайнар көздерінің ортақтығы негізінде бөлінген құқықтық жүйелердің жиынтығы) бөліп қарастырады:

1. Континенталдық Еуропаның нормативтік-заңнамалық жүйелер жанұя — бұл романдық-германдық құқық. Бұл құқықтық жүйелерде бірінші орынға заң қойылған (Италия, Франция, Германия, Португалия және т. б.).

2. Нормативтік-соттық, ағылшын-саксондық құқықтық жүйелер жанұясы. Бұл құқықтық жүйелерде басты орынды сот тәжірибесі, заңды прецедент иеленген (Ұлыбритания, АҚШ, Канада, Австралия және т. б.).

3. Діни-дәстүрлі, идеологиялық құқықтық жүйелер жанұясы — мұсылман құқығы және кеңестік құқық. Бұл құқықтық жүйелерде ерекше рөлді дін мен партиялық идеология иеленген (Иран, Ирак, Пәкістан, Судан және т. б.).

«Құқықтық жүйе» түсінігі нақты елдің құқығын сипаттауда мәнді маңыздылыққа ие. Әдетте бұл жағдайда «ұлттық құқықтық жүйе» түсінігі қолданылады. Мысалы. Ұлыбританияның ұлттық құқықтық жүйесі. Қытайдың ұлттық құқықтық жүйесі, Қазақстан Республикасының ұлттық құқықтық жүйесі. Құқықтық жүйелер генезис (пайда болуы), қайнар көздер сатысы, құқық жүйесі, соттың рөлі және т. б. сияқты негізгі белгілері бойынша құқықтық жанұяға біріктіріледі. Атақты компаративист Давид Рене келесідегідей негізгі құқықтық жанұяларды бөліп көрсетеді:

– романо-германдық құқықтық жанұя (бастаулары римдік жеке құқықта жатыр, құқықтың негізгі қайнар көзі — заң). Қазақстанның құқықтық жүйесі нақ осы жүйеге жатады;

– англо-саксондық құқықтық жанұя (бұл жүйелерде соттық тәжірибе, прецедент басымдылық танытады);

– діни-дәстүрлі құқықтық жүйе жанұясы — мұсылман құқығы, индуc құқығы, Африка елдерінің (бұл жүйелерде дін мен әдет-ғұрып анықтаушы рөл ойнайды) кәдімгі (дәстүрді) құқығы.

Құқықтық жүйе түсінігі теориясын заң ғылымында тек XX ғасырдың 80-жылдары ғана қарастыра бастады. Оның маңызы мынада: ол адамның мінез-құлқына әсер ететін барлық өзара байланысқан заңдық блоктарды біріктіреді, сондай-ақ, құқықты қолданушылық және құқық қорғаушылық сұрақтарын нақты шешуді көздейді. Құқықтық жүйе құқыққа негізделеді, бірақ одан әлде қайда кең, «құқық» және «құқықтық жүйе» түсініктері тұтас және бөлік ретіндегі қатынаста болады. Егер құқық мемлекетпен бекітілетін және қамтамасыз етілетін формальды анықталған, жалпыға міндетті заң нормаларының жүйесі ретінде түсіндірілсе, ал, құқықтық жүйені ресми биліктің, адамдардың мінез-құлқына құқықтық әсерін тигізетін қоғамның барлық құқықтық ұйымын, тұтастай құқықтық нақтылықты, заңдық құралдардың жүйесін бейнелейтін құбылыс деп түсіндіріледі.

«Құқықтық жүйе» түсінігі нақты қоғам өмірінің заңдық саласын кешендік бағалау ретінде сипатталады. Заң әдебиеттерінде оның құрылымына бірнеше көзқарастар бар. Сонымен В. К. Бабаев оған мыналарды жатқызады:

- құқық және оны сипаттайтын заңнама;
- құқықтық түсініктер;
- құқықтық қағидалар;
- құқықтық қатынастар;
- құқықтық рәміздер;
- құқықтық идеология; құқықтық мәдениет;

– құқықтық саясатты жүзеге асыратын құқықтық шығармашылық, құқық қолданушылық немесе құқықты қолданушылық қызметпен айналысатын құқықтық институттар мен құқықтық мекемелер; заңдық тәжірибе.

С. С. Алексеев құқықтық жүйеге белсенді, өзара тығыз байланысқан элементтерді жатқызады:

- заңда, өзге мемлекетпен танылған қайнар көздерде көрініс тапқан, міндетті нормалардың жүйесі ретіндегі құқық;
- құқықтық идеология — құқықтық сананың белсенді жағы;
- соттық (заңдық) тәжірибе.

Құқықтық ұғым — бұл заң ғылымы, заңнама, құқықтық қолдану тәжірибесі сүйенетін ұғым. Бұл ұғымсыз адамдар арасында қарым-қатынас жасау мүмкін емес. Мысалы, атап айтсақ, біз мемлекет, мемлекет функциясы, мемлекет механизмі ұғымдарына тиісті мазмұнды толықтыра отырып сүйенеміз. Мейлінше жалпы, өз шегінде кең құқықтық ұғым құқықтық санаттар деп аталады. Олар — қолданыстағы заңды ұғымдардың жинақталған нәтижесі. Мысалы, азаматтық, әкімшілік, қылмыстық және өзге де жауаптылықтарды анықтай отырып, біз заңды жауаптылықтың жалпы ұғымын шығарамыз.

Құқықтық рәміздер — айқындалған заңды мазмұнды жасау үшін заңнамада бекітілген, шартты үлгілер. Мысалы, мемлекет рәміздері: елтаңба, ту, әнұран. Халыққа қызмет ету рәсімі — Президентке ант беру.

Құқықтық саясат — бұл қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеудің бағыттары мен міндеттерінің қағидалары, сондай-ақ, оларды іске асырудың стратегиясы мен тактикасының негізі. Атап айтсақ, біздің құқықтық саясат экономиканың дамуына жәрдемдесетін, құқық тәртібін және халықаралық келісімдерді қамтамасыз ететін, мұндай заңнамалардың қабылдануына бағытталған болып табылады.

Заңды тәжірибе — бұл заңды нормаларды шығару және іске асыру жөнінде құзыретті органдардың, лауазымды тұлғалардың және азаматтардың әдіс-тәсілдерінің жинақталған қызметтері.

Құқық қағидалары — құқық мәнін жасайтын, негізін қалайтын идеялар мен бастау. Құқықтың әрбір тарихи тұрпатына нақты қағидалардың сәйкес келуі. Атап айтсақ, құлиеленушілік құқықтық қағидада құқық субъектісінің құқығы танылмады, феодалдық құқықта үстемдік күш қағидасы жүргізілді, ал, буржуазиялық құқықта — кәсіпорын мен жұмысшылар арасындағы келісім-шарттар бостандық қағидасы болды. Қазақстан Республикасында демократиялық, заңдылық, азаматтардың заң алдындағы теңдік, мемлекет пен жеке тұлғаның өзара жауаптылығы. Міне, осындай жағдайларға байланысты, құқық жүйесі — қоғамдық қатынастарды реттеу көмегімен өзара байланысқан, келісілген және өзара әрекеттесуші заңды құралдардың жиынтығы.

Әдебиеттер: 1-20; 52-53; 116-117; 120; 123; 142; 147-155; 156-168

10-тақырып. Қазіргі құқық жүйесінің негізі және түрпаты

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқық жүйесінің ұғымы, құқықтық жанұя және оларды топтастыру.
2. Романо-германдық құқықтық жанұя.
3. Англосаксондық құқықтық жанұя.
4. Мұсылман жанұя құқығы.
5. Әдет-ғұрып жанұя құқығы.

Әдістемелік ұсыныс:

Семинар сабағына дайындалу барысында тындаушылар құқықтық жүйе түсінігін қараған жөн, оның негізгі белгілерін және ұғымын түсіну қажет. Сонымен бірге, құқықтық жанұялардың бір-бірімен байланысы және ерекшеліктерін олардың топталуын қарастырған жөн. Құқықтық жүйе түсінігінің белгілі бір мемлекеттегі құқыққа сипаттама берудегі маңызы. Бұл жағдайда ұлттық құқықтық жөнінде сөз қозғау. Құқықтық жүйенің құқықпен қатар қай элементінің – не сот тәжірибесінің, не құқықтық идеологияның – ерекше рөлге ие болуына сол мемлекеттегі барлық құқықтық құбылыстар тәуелді болып келетінін тұжырымдау. Осы белгілері бойынша құқықтық жүйенің жанұяларын (құқықтың қайнар көздерінің ортақтығы негізінде бөлінген құқықтық жүйелердің жиынтығы) бөліп қарастыру керек.

Келесі сұрақтарды қарастырғанда құқық қайнар көздерін құқық нормасының түсінігін құқық құрлымы және құқықтық жанұяларға қандай мемлекеттер қайсысына жататыны көрсетілуі қажет. Заң ғылымындағы құқықтық жанұялардың бірі - континентальді Еуропаның нормативті-заңнамалық жүйе жанұясы, романо-германдық құқықтың (бұл жүйелерде бірінші орында заң тұрады) пайда болуына негіз болған рим құқығы. Романо-германдық құқықтық жанұясына тән ерекшеліктерді ажырата білу қажет. Романо-германдық (континентальдық) құқықтық жүйеде, Қазақстан Республикасында, сот прецеденті құқық қайнар көзі ретінде танылмайтынына ескеру.

Үшінші сұрақты қарастыру барысында англо саксондық елдердің құқықтық жүйесін зерделеу қажет және осы елдердегі сот тәжірибесінің рөлін бағалау керек (АҚШ, Ұлыбритания, Канада, Жаңазеландия). Сот прецеденті - келешекте ұқсас істерге үлгі болатын нақты сот ісі бойынша шешім шығару кезінде заңнамада қажетті норма болмаған жағдайда ғана қолданылатынын айта керек. Бұдан шығатыны, прецедент кезінде құқық қолдану функциясын орындайтын органдар құқық шығармашылық органдарының функцияларын өздері иеленеді. Қазіргі уақытта прецедент англосаксондық құқық жүйесі орнаған елдерде Англияда, Үндістанда, АҚШ-та қолданылады. Англосаксондық құқықтық жүйесінде мынадай үрдіс байқалады, яғни, статуттық құқықтың үлес салмағы ұлғайып келеді, ал романдық құқықтық жүйеде (Франция, Германия және т. б.) прецеденттік құқық салмағы ұлғаюда". Англосаксондық құқықтық жанұяға Англияның, АҚШ-тың, Канаданың, Австралияның, Жаңа Зеландияның және т.б. ұлттық-құқықтық жүйелерін жатқызады. Берілген жанұяның белгілеріне сипаттама бере отырып, көрсету.

Төртінші сұрақты қарастыру барысында ислам мемлекеттерінің құқықтық нормалары мен діни нормаларды мақсатты түрде салыстырып, қайнар көздерін табу қажет. Сонымен бірге, әдет ғұрып құқығын негізі мен сипатын көрсету қажет. Берілген құқықтық жанұяның белгілерінің ішінен құқықтың пайда болуы қоғам мен мемлекеттен емес, ал, Құдайдан деп тануын бөліп көрсетуге болады, сондықтан да заңдық нұсқаулар бірден мәңгілікке берілген, оларға сеніп және сәйкесінше қатаң сақтау керек. Шариаттың үш саладағы құдіретті бағыттарын атап өту. Мұсылмандардың киелі кітаптары — Құран, Сунна, Иджма, Қияс көрсетілген діни-құқықтық қағидалар құқықтың негізгі қайнар көзі болып табылатынына сипаттама жасау қажет.

Бесінші сұрақта, құқықтық әдет-ғұрып – мемлекет міндетті мән берген және олардың сақталуын өзінің мәжбүрлеу күшімен кепілдік ететін дәстүр. Әдет-ғұрып — тарихи қалыптасқан және әдетке айналған мінез-құлық ережесі. Құқықтық (санкцияланған) әдет-ғұрып, мемлекет заңдық күш, санкция берген, әдетке айналған, тарихи қалыптасқан мінез-құлық ережесі ретінде көрініс табады. Санкциялау дегеніміз мемлекетпен бекіту деген сөз. Басқаша айтқанда, құқықтық әдет-ғұрып - мемлекеттен туындамайтын тек онымен танылатын құқықтың қайнар көзі. Құқықтық әдет-ғұрыпқа құл иеленушілік құрылыстағы феодалдық құқықтың ескерткішін жатқызуға болады: Қазақстанда «Жеті Жарғы», Үндістанда «Ману заңы», Германияда «Солистік шындық», Ресейде «Русская правда».

Әдебиеттер: 1-20; 52-53; 116-117; 120; 123; 142; 147-155; 156-168

10-тақырып. Қазіргі құқық жүйесінің негізі және тұрпаты

КОӨЖ – 1 сағат

Тапсырма:

Кестені төмендегіше құрастырыңыз:

Құқықтық жанұяның атауы	Негізгі қайнар көздері	Ерекшеліктері
Романо-германдық құқықтық жанұя.		
Англосаксондық құқықтық жанұя		
Мұсылман жанұя құқығы		
Мұсылман жанұя құқығы		

КОӨЖ өткізу нысаны: жазбаша

Әдістемелік ұсыныс:

Сабаққа дайындалу барысында авторлардың өзіндік көзқарастарымен ерекшеленетін бірнеше еңбекті қатар қолданған дұрыс. Әр түрлі авторлардың анықтамаларын талдау негізінде құқықтық жанұя түсінігін қалыптастыру және оның негізгі түрлеріне ерекше тоқталып қарастыру қажеттігі бар. Құқық мәні, функциялары тәріздес құқықтық жанұяға қатысты өзіндік ой қорыта отырып тұжырымдар жасай білу керек.

Әдебиеттер: 1-20; 52-53; 116-117; 120; 123; 142; 147-155; 156-168

10-тақырып. Қазіргі құқық жүйесінің негізі және тұрпаты

КӨЖ – 5 сағат

Тапсырма:

1. Терминологиялық сөздік жазу: құқықтық жүйе, құқықтық жанұя,
2. Рефераттар дайындаңыз:
3. Германдық құқықтық жанұяның ерекшеліктері.
- Президент институты, азаматтық, сатып алу, сату, көліктегі қылмыстар құқық саласының қай институтына, қай саласына жатады?

Өзіндік тексеру материалдары:

1. Құқық жүйесінің ұғымы.
2. Құқықтық жанұя және оларды топтастыру.
3. Романо-германдық құқықтық жанұя.
4. Англосаксондық құқықтық жанұя.
5. Мұсылман жанұя құқығы.
6. Әдет-ғұрып жанұя құқығы.
7. Қазақстан Республикасында қалыптасқан құқықтық жанұя.

11-тақырып. Құқықтық қатынастар.

Сабак мақсаты: Құқықтық қатынас ұғымы, құқықтық қатынас құрамы, Қазақстан Республикасы ПО-ның қатысуымен құқықтық қатынас негізгі топтарының маңызын жеткізе білу.

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық қатынастар: ұғымы және құрамы.
2. Заңды факті.

Дәріс тезісі:

Құқықтық қатынастар. Құқықтық қатынас - қатысушылардың субъективті құқықтары мен заңды міндеттері болатын, құқық нормалары мен заңда көрсетілген фактілерге сәйкес туындайтын, ерік-ықтиярды білдіретін қоғамдық қатынастар. Құқық нормасы құқықтық реттеудің статистикалық жағдайын білдіретін болса, құқықтық қатынас оның динамикалық, яғни қозғалыстағы жағдайын көрсетеді. Құқықтық қатынас абстракттілі құқықтық нормаларды жекеленген байланыстар, яғни белгілі бір субъектілер үшін субъективті құқықтар мен заңды міндеттер деңгейіне аударуға мүмкіндік береді. Құқықтық қатынастардың белгілері:

- әлеуметтік субъектілер арасындағы екі жақты нақты байланысты көрсететін қоғамдық қатынас;
- құқық нормасы негізінде пайда болады (құқық нормасының жалпы талаптары нақты субъектіге және оның жағдайына байланысты дербестенеді);
- адамдар арасындағы субъективті құқықтар мен заңды міндеттер көмегімен жүзеге асырылатын байланыс;
- ерікті қатынастар болып табылады, себебі оның пайда болуына қатысушылардың ең болмаса біреуінің еркі қажет;

- қатынас белгілі бір объектінің, құндылықтың төңірегінде жүргізіледі;
- мемлекеттің мәжбүр ету күшімен қорғалатын және қамтамасыз етілетін қатынас.

Құқықтық қатынас күрделі құрамға ие. Оның құрамының элементтері қатарына мыналар жатады: субъект; объект; субъективті құқық және заңды міндет (заңдық мазмұн).

Қоғамдық қатынастар құқықтық қатынастың материалдық мазмұнын құрайтын болса, субъективті құқықтар мен заңды міндеттер оның заңды мазмұнын білдіреді. Құқықтар мен міндеттер арқылы құқықтық қатынасқа қатысушылардың заңды байланысы жүзеге асырылады.

Субъективті құқық – субъектіге жеке мүддесін қанағаттандыруға мүмкіндік беретін заңды мүмкін болатын әрекет мөлшері. Оның негізгі ролі, маңызы субъектіге өз мүддесін қанағаттандыруға, белгілі бір құндылықтарға қол жеткізуге мүмкіндік беру болып табылады. Субъективті құқықтың құрылымы: өкілді жанның белгілі бір әрекетке мүмкіндігі; міндетті жаннан әрекеттің белгілі бір түрін талап ету мүмкіндігі; құқығын қорғау үшін күзіретті мемлекеттік органға қайырылу мүмкіндігі; белгілі бір әлеуметтік құндылықты пайдалану мүмкіндігі.

Заңды міндет дегеніміз өкілді жанның мүддесін қанағаттандыру үшін тағайындалған заңды қажетті әрекет өлшемі. Міндеттілік субъективті құқықты жүзеге асыру кепілі. Заңды міндеттілік құрылымына мыналар кіреді: белгілі бір әрекеттерді жасау немесе олардан бас тарту міндеті; өкілді жанның талаптарына бет бұру қажеттілігі; аталған талаптарды орындамаған жағдайда заңды жауапкершілік тарту қажеттілігі; контрагентке құндылықтарды пайдалану құқығына кедергі келтірмеу.

Субъективті құқық пен заңды міндеттер арасындағы айырмашылықтар:

- 1) егер субъективті құқық өз мүддесін қанағаттандыруға бағытталса, заңды міндет өзгенің мүддесін қанағаттандыруға бағытталған;
- 2) субъективті құқық мүмкін болатын әрекет мөлшері болса, заңды міндет тиісті әрекет мөлшерін көрсетеді.

Құқықтық қатынас субъектілері құқықтарға және айқындалған міндеттерге ие болатын құқықтық қатынасқа қатысушылар. Құқықтық қатынас субъектілері өзінің құқық, әрекет қабілеттілігін пайдаланған құқық субъектісі. Құқық субъектісі деп заңдық нормалар негізінде жеке құқықтық қатынастарға түсетін, жеке құқықтар мен заңды міндеттерге ие болатын жеке тұлғалар мен заңды тұлғаларды айтамыз. Құқықтық қатынас субъектілері екі топқа жіктеледі: жеке және ұжымдық. Жеке субъектілерге мыналар жатады: азаматтар; екі азаматтылығы бар адамдар; азаматтығы жоқ адамдар; шет ел азаматтары. Ұжымдық субъектілерге мыналар жатады: мемлекет; мемлекеттік ұйымдар; мемлекеттік емес ұйымдар. Жеке құқықтық қатынастар аймағындағы ұжымдық субъектілер заңды тұлға белгісіне ие. Заңды ұйым - меншік, шаруашылық жүргізу немесе жедел басқару құқығындағы оқшау мүлкі бар және сол мүлкімен өз міндеттемелері бойынша жауап беретін, өз атынан

мүліктік және мүліктік емес жеке құқықтар мен міндеттерге ие болып, оларды жүзеге асыра алатын, сотта талапкер және жауапкер бола алатын ұйым.

Құқықтық қатынас субъектілері мәселесін көтергенде құқық қабілеттілік және әрекет қабілеттілік туралы ерекше тоқталу қажет. Құқық қабілеттілік – азаматтық құқыққа ие болып, міндет атқару қабілеті. Құқық қабілеттілік адамға тумысынан беріледі, өлгенде жойылады. Кейбір жағдайда анасының құрсағындағы тіршілік белгісін берген балалардың да құқыққа қабілеттілігі танылады. Мысалы, мұрагерлік құқықта.

Әрекет қабілеттілік құқық субъектілерінің өз әрекетімен құқықтарға ие болуға және оны жүзеге асыруға, өзі үшін міндеттер жасап, оларды орындауға қабілеттілігі. Әрекет қабілеттілік субъектінің психикалық және жастық қасиеттеріне байланысты. Қазақстан Республикасында толық әрекет қабілеттілік 18 жастан бастап танылады. Әрекет қабілеттіліктің бірнеше түрі кездеседі:

-толық әрекет қабілеттілік (18 жастан басталады);

-жартылай әрекет қабілеттілік (14 пен 18 жас аралығында);

-шектелген әрекет қабілеттілік (ішімдікке немесе нашақорлыққа салынуына байланысты өзін немесе отбасын ауыр материалдық жағдайға әкелетін болса, жақын туыстарының өтінішімен немесе прокурордың талабымен 18 асқан азамат сот арқылы әрекет қабілеттілігі шектеледі);

-әрекет қабілеттілігінің болмауы. Жүйке ауруларымен ауруына байланысты кәмелетке толған субъект өз әрекетіне жауап бере алмайтын жағдайда болса, сот органының шешімімен әрекет қабілетсіз деп танылады.

Қазіргі кезде азаматтық құқықта 16 толған жасөспірімдер еңбек шарты бойынша еңбек ететін болса немесе ата-анасының немесе қамқоршыларының келісімімен кәсіпкерлік қызметпен айналысатын болса, толық әрекет қабілетті деп сот арқылы тануға рұқсат етіледі.

Құқық субъектілік – мемлекетпен танылған құқық, құқықтық қатынас субъектісі болу қабілеті (құқық қабілеттілік пен әрекет қабілеттіліктің бірлігі). Ұжымдық субъектілер құқық субъектілікке ие болады.

Құқықтық қатынастың объектісі деп құқықтық қатынасқа түсуші субъектінің жеке құқықтары мен заңды міндеттерін жүзеге асыру арқылы өз қажеттіліктерін (рухани, мүліктік, әлеуметтік игіліктер) мүдделерін қанағаттандыруын айтамыз.

Құқықтық қатынастың пәні деп материалдық немесе рухани құндылықтарды, сондай-ақ құқықтық қатынастың пайда болуына себеп болатын адам әрекетін айтамыз.

Объектіні түсінудің екі түрлі жағы танылған: құқықтық қатынастың объектісі болып тек адам әрекеті танылады; құқықтық қатынастың объектілері сан қырлы. Олардың қатарына:

1) материалдық құндылықтар (мүлік, зат, құндылықтар);

2) материалдық емес құндылықтар (адам өмірі, денсаулығы, намысы, ар-ұяты);

3) рухани шығармашылық туындылары (әдебиет, өнер, музыка, ғылым);

4) құқықтық қатынасқа қатысушылардың әрекетінің нәтижесі;

5) бағалы қағаздар мен құжаттар жатқызылады.

Құқықтық қатынастар әр түрлі негіздер бойынша топтастырылады.

Құқықтық реттеу пәніне байланысты құқықтық қатынастар конституциялық құқықтық қатынастар, азаматтық құқықтық қатынастар, қылмыстық құқықтық қатынастар, экологиялық құқықтық қатынастар, әкімшілік құқықтық қатынастар, еңбектік құқықтық қатынастар және т.б. болып бөлінеді.

Сипатына байланысты материалдық және процессуалдық болып бөлінеді. Функционалдық роліне байланысты реттеуші (құқық нормасы немесе шарт негізінде пайда болады) және қорғаушы (мемлекеттік мәжбүр ету мен заңды жауапкершілікті жүзеге асырумен байланысты) болып екіге бөлінеді.

Заңды міндеттерінің табиғатына байланысты құқықтық қатынастар белсенді және бәсең болып жіктеледі.

Қатысушыларының құрамына байланысты құқықтық қатынастар қарапайым және күрделі болып ажыратылады. Қарапайым құқықтық қатынас екі субъектінің арасында жүзеге асады. Мысалы, сатып алу - сату шарты. Ал күрделі құқықтық қатынастар бірнеше субъектінің арасында жүзеге асады. Мысалы, қылмыстық жазаны өтеу. Құқықтық қатынастар әрекет ету мерзіміне байланысты қысқа мерзімді (айырбас) және ұзақ мерзімді (азаматтық) болып бөлінеді. Жақтардың анықталу дәрежесіне байланысты салыстырмалы, абсолютті және жалпы құқықтық қатынастар болып айырылады.

Салыстырмалы құқықтық қатынас деп екі тарап та дербес және нақты анықталған және бір-біріне қатысты құқықтар мен міндеттердің иесі болып табылатын құқықтық қатынастың бір түрін айтамыз. Абсолютті құқықтық қатынас деп субъективті құқық иесі ғана нақты анықталған, өзге субъектілердің барлығына оның субъективті құқығын бұзбау міндеті жүктелген құқықтық қатынастың түрін айтамыз.

Жалпы құқықтық қатынастар жеке тұлға мен мемлекет арасындағы құқықтық қатынасты туындататын заңдардан бастау алатын қатынастың бір түрі. Нақты құқықтық қатынастар нақты заңдық фактінің негізінде пайда болатын жеке тұлғалардың өзара немесе белгілі бір ұйыммен, мекемемен қарым қатынасын реттейтін құқықтық қатынастың бір түрі.

Заңды факт деп құқық нормасы құқықтық қатынастардың пайда болуын, өзгеруін немесе тоқтатылуын байланыстыратын өмірлік нақты мән-жайларды айтамыз. Заңды фактілер құқықтық қатынастардың алғы шарты болып табылады. Олардың моделі заңдық норманың гипотезасында тіркеледі. Заңды фактілерді де әр түрлі негізде жіктеуге болады. Туындайтын нәтижелерінің сипатына байланысты: құқық қалыптастырушы; құқық өзгертуші; құқықты тоқтатушы болып бөлінеді. Құқықтық қатынасқа қатысушылардың еркіне байланысты: - оқиға; - әрекет болып бөлінеді. Оқиға құқықтық қатынастың пайда болуына, өзгеруіне немесе тоқтатылуына әсер ететін, адамдардың еркінен тыс өтетін заңдық факт. Оған баланың туылуы, төтенше оқиғалар т.б. жатады. Әрекет құқықтық қатынасқа түсуші субъектінің еркіне байланысты болады да екіге бөлінеді: құқықтық және құқыққа қарсы. Құқықтық әрекеттің

өзі екіге бөлінеді: заңдық актілер және заңдық әрекет. Заңдық акт белгілі бір заңдық нәтижелерге жетуге бағытталған әрекет. Заңдық әрекет жанның ой-пиғылынан тыс заңдық нәтижелердің пайда болуына әкелетін әрекеттер. Құқыққа қарсы әрекеттер қылмыстық, азаматтық, әкімшілік, тәртіпшілік болады. Кейде құқықтық қатынастың пайда болуына, өзгеруіне немесе жойылуына бір факті аздық етеді, бұндайда заңдық құрам әрекет етеді.

Әдебиеттер: 1-20; 49; 147-155; 156-168

11-тақырып. Құқықтық қатынастар

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық қатынас ұғымы.
2. Құқықтық қатынас құрамы.
3. Қазақстан Республикасы ІІО-ның қатысуымен құқықтық қатынас негізгі топтары.

Әдістемелік ұсыныс:

Семинар сабағына дайындық барысында жалпы бағыт ретінде осы тақырып бойынша алған дәріс, тәжірибелік жұмыс материалдарын қолдану қажет. Бірінші сұрақ оқып қарастыруда қоғамдық, қатынастардың әр түрлігі ретінде құқықтық қатынас ұғымын және де оның құрамды элементтерін (объектісін, субъектісін, мазмұнын” анықтап, оларға сипаттама беру керек. Құқықтық қатынастар - құқыққа байланысты, құқық негізіндегі қоғамдық байланыстар. Құқықтық қатынас тек қана адамның мінез-құлқына құқықтық норма әсер еткенде пайда болады. Құқықтық қатынас — бұл субъективтік құқықтар мен заңды міндеттер арқылы пайда болатын адамдар, ұйымдар, мемлекеттік органдар арасындағы байланыс. Құқықтық нормалардың талаптарын жүзеге асыруды қамтамасыз ете отырып, мемлекет қоғамдағы заңдылық пен тәртіпті де жақсартуға мүмкіншілік жасайды. Құқықтық қатынас материалдық, ықтиярлық және заңдық мазмұнын білу, қоғамдық қатынастар құқықтық қатынастың материалдық мазмұнын құрайтынын, ықтиярлық құқықтық нормада сіңіскен мемлекеттік ықтияр (ерік), субъективтік құқықтар мен заңды міндеттер заңды мазмұнын зерделеу. Құқықтың мазмұны субъективтік құқық пен заңды міндеттер арқылы құқықтық қатынасқа қатысушылардың заңды байланысын ажырату керек.

Екінші сұрақта, заңды деректің ұғымын, құқықтық қатынастардың туындау негізін және оның әр түрлігін анықтаған жөн. Құқықтық қатынастың құрылымы төрт элементі: субъект, объект, субъективтік құқық, заңды міндеттердің ұғымына көңіл бөлу. Құқықтық қатынастың субъектісі - жеке адам мен заңды тұлғалар қатынастың субъектісі болу үшін олардың құқықтық қабілеті және әрекеттілігі қалыптасуы керек. Құқықтық қабілет — құқыққа бостандықтар мен міндеттерге ие болу қабілеті. Әрекеттілік адамның өз әрекетімен құқығын пайдалана алу және оны жүзеге асыру, өзі үшін міндеттер тудырып, оларды орындау қабілетіне мысалдар ойлап табу.

Әрекеттіліктің басты шарты кәмелеттік немесе құқықтық нормада белгілі жасқа толу болып табылады. Құқықтық субъектіліктің (әрекеттіліктің) адамның

тәртіп бұзғаны үшін заңдылық жауапқа тартылу жағдайына байланысты бөлігі: құқықтық жауаптылық мүмкіндігін (деликтоспособность) анықтау.

Заңды тұлғалар: мемлекет, мемлекеттік аппарат-мекемелер, лауазымды тұлғалар, қоғамдық бірлестіктер, одақтар, ұйымдар, ұжымдар заңды түрде құрылып, бекітілсе, тіркелсе толық түрде құқықтық қабілеті мен әрекеттілігі бар деп саналады, оның шеңбері олардың ережелері мен Уставын толық көрсету. Заңды міндеттер мен заңды себептердің бір-бірінен айырмашылықтарына түсініктеме беру керек.

Үшінші сұрақ бойынша құқықтық қатынастардың өмірге келуінің, өзгеруінің, ескіруінің, жаңаруының, дамуының заңды себептерінен басқа үш бөлімнен тұратын негізі болады: нормативтік актілер, заңды себептер, субъективтік құқық. Осы күрделі үш негіздер арқылы құқықтық қатынастар дамып, нығайып қоғамның объективтік даму процесін реттеп-басқарып отыратынын назарға алу қажет. Қазақстан Республикасы ПО-ның қатысуымен құқықтық қатынас негізгі топтарына кеңірек тоқтала отырып, тәжірибелік мысалдармен зерделеп талдау.

Тапсырмалар:

1. Құқықтық қатынас тақырыбы бойынша сөзжұмбақ құрастыру.
2. Семинар сұрақтары бойынша лекциялық материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалана отырып дайындалу

Әдістемелік нұсқаулар:

«Құқықтық қатынас» категориясы құқық теориясындағы өзекті тақырыптардың бірі, себебі құқықтың адам әрекетіне қалай әсер ететіндігін көрсетеді. Бұл тақырыпта құқықтық қатынас түсінігі, құрылымы және түрлері қарастырылуға тиісті. Құқықтық қатынасты жіктеу құқық теориясында даулы мәселе екендігін атап өткен жөн. Тақырыпты барынша жетік меңгеру үшін бірнеше қайнар көздерді қатар пайдаланған жөн.

Әдебиеттер: 1-20; 49; 147-155; 156-168

11-тақырып. Құқықтық қатынастар

КОӨЖ – 1 сағат

Тапсырма: кесте толтыру

№1 кесте

Құқықтық қатынас ұғымы.	Құқықтық қатынас пайда болуының негізі, оның түрлері.	Құқықтық қатынас субъектісі.	Құқықтық қатынас объектісі.	Құқықтық қатынас мазмұны.

№2 кесте

Құқықты іске асыру түрлері	Құқықты іске асырудың белгілері	Құқықты іске асырудың субъектілері

КОӨЖ өткізу нысаны: жазбаша

Әдістемелік ұсыныс:

Тәжірибелік жұмыс кезінде курсант қоғамдық қатынастардың ерекше түрі ретінде құқықтық қатынас ұғымын, оның негізгі белгілерін және де элементтерін анықтауы тиіс. Тәжірибелік жұмыс барысында курсант құқықты жүзеге асырудың түсінігін ұғынып және құқықты қолданудың, құқықты жүзеге асырудың ерекше түрі екендігін айқындап, оның белгілерін анықтап және субъектілерін айқындау қажет.

Әдебиеттер: 1-20; 49; 147-155; 156-168

11-тақырып. Құқықтық қатынастар

КӨЖ – 3 сағат

Тапсырма:

Мына анықтамаларды жазыңыздар: құқықтық қатынастар әрекет қабілеттілік және құқық қабілеттілік.

1. Құқық қабілеттілік әрекет қабілеттілік құқықтық қатынас ұғымдарын терминологиялық сөздікке жазыңыз.

2. Арнайы оқулықтар оқып рефераттар дайындаңыз.

Өзіндік бақылау материалдары:

1. Құқықтық қатынас түсінігі, белгілері
2. Құқықтық қатынастардың құрылымы. Мазмұны.
3. Құқықтық қатынас субъектілері.
4. Құқыққабілеттілік, әрекет қабілеттілік. Құқықсубъектілік.
5. Құқықтық қатынас объектілері.
6. Заңды факт: түсінігі, түрлері.
7. Құқықтық қатынастардың түрлері.

12-тақырып. Құқықты жүзеге асыру

Сабақ мақсаты: Құқықты жүзеге асыру: ұғымы және нысандары, құқықты қолдану – құқықты жүзеге асырудың ерекше түрі ретінде маңызды.

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықты жүзеге асыру: ұғымы және нысандары.
2. Құқықты қолдану – құқықты жүзеге асырудың ерекше түрі ретінде.

Дәріс тезисі:

Құқықты жүзеге асыру. Құқықтық қоғамда халық бір жағынан, ал мемлекет екінші жағынан өз тарапынан құқық нормаларының талаптарын орындауға міндеттеме алады. Осы тұрғыдан алғанда құқықты іске асыру мәселесі екі жақты сипатқа ие болады және оны қарастыру екі бағытта жүргізіледі. Бірінші бағыты мемлекет органдары мен лауазымды тұлғалардың тарапынан құқыққа мойын сұнумен анықталса, екінші бағыт азаматтар мен олардың ұйымдары мен бірлестіктері әрекетінде құқықты іске асырумен ерекшеленеді.

Соңғы нәтиже ретіндегі құқықты іске асыру белгілі бір әрекет жасау немесе одан бас тарту талабы мен нақты жасалған әрекеттер арасында толық

сәйкестікке жетуді білдіреді. Құқықты іске асыру арқылы заң шығарушы мүдделі болған нәтижеге, пайдалы мақсатқа жетуге болады. Әрине мақсатқа жету құқықты іске асыру ауқымынан тыс болады, дегенмен де құқықтанушыны заң талап еткен әрекеттер қызықтырады.

Үрдіс ретіндегі құқықты іске асыру объективті және субъективті жақтарымен сипатталады. Объективті жағынан ол белгілі кезектілікпен анықталған құралдармен және анықталған мерзімде әрі орында құқық нормаларында көрсетілген заңды әрекеттерді жетілдіруді білдіреді. Субъективті жағынан құқықты іске асыру субъектінің жүзеге асырылатын құқықтық талаптарға қатынасымен, нұсқалынған әрекеттерді жасау сәтіндегі оның еркімен сипатталынады. Ол құқықты іске асыруға өз еркімен, мүдделілігімен баруы немесе жағымсыз салдардан қорыққандықтан баруы мүмкін. Бастысы – әрекет түріне, оны жасаудың орны мен уақыты шарттарына қойылатын талаптарды мүлтіксіз орындау болып табылады. Міндетті шарттардың біреуін бұзуға жол берілетін болса, құқықты іске асыру болмаған деп саналады. Құқық теориясында құқық нормаларын іске асырудың әр түрлі нысандары танылған. Құқық нормасының мазмұнымен негізделген құқықты іске асыру әрекетінің сипатына байланысты төрт нысан танылған: құқықты сақтау, орындау, пайдалану және қолдану.

Сақтау арқылы тыйым салушы нормалар іске асырылады, бұл нысанның мәні – тыйым салынған әрекетті жасаудан бас тарту болып табылады. Субъектінің әрекеті пәстігімен айқындалады немесе қазақшаласақ «сен тимесең, мен тимен» қағидасына сүйенеді деуге болады.

Орындау керісінше субъекіден міндеттеуші құқықтық нұсқауларды жүзеге асырумен байланысты болатын белсенді әрекеттерді талап ететін іске асыру нысаны болып табылады. Бұнда субъект өзіне жүктелген белсенді әрекетке деген міндеттілікті атқарады.

Құқықты пайдалану субъектінің өкілеттілігін жүзеге асыруға бағытталған, сондықтан да бұнда оның ерік-жігеріне байланысты белсенді мінез-құлық та, пәс әрекет те жасалуы мүмкін. Құқықты пайдалану - рұқсат беруші нормалардан бастау алатын мүмкіндіктерді жүзеге асырудан көрінетін құқықты іске асыру нысаны. Ол азаматтардың құқықтарын қорғауы, меншік объектілеріне заңдық жарлық ету құқығы, сайлау құқығын пайдалануы түрінде кездеседі. Расын айтқанда құқықты іске асыру туралы оны орындауға қатысты ғана айту жөн. Бұнда өзге құқықтық құралдармен бірге кепілдендірілген нәтижелерге жетуді қамтамасыз ететін заңдық нормаларда танымал әрекет тәртібі қалыптастырылады, олар соңынан нақты, тікелей мағынасында фактілі қатынастарға ауысуға, яғни өмірде жүзеге асырылуға тиісті.

Құқықтық жүйенің тереңіне бойлайтын пайдалану және сақтау тәріздес құқықты іске асыру нысандарына жүгінсек алдымен анықталған тұжырым дәлелдене түседі. Бұл тұрғыда құқық реттеуші және тиімді қорғаушы әлеуметтік механизм ретінде көрінеді. Ол жоғарғы деңгейдегі ұйымдастырушылыққа сүйене отырып, экономикалық, жалпы әлеуметтік заңдылықтардың қызметін көрсететін құқықтық әрекет жасауға барынша

мүмкіндік беріп, оны кепілдендіруі қажет. Және оның қызметі адам, олардың ұжымы әрекетін, қажеттіліктері мен мүддесін экономикалық, жалпы әлеуметтік, соның ішінде психологиялық көтермелеудің, реттеудің барлық жүйесімен терең, біртұтас өзара байланыс пен өзара әрекеттестікте болуымен сипатталады. Міне, осы тұрғыда құқықтық нысанды дамытудың, оның мүмкіндіктері мен қорларын пайдаланудың, құқықтың ролін қоғамдағы әлеуметтік, материалдық, рухани және өзге реттеушілер кешенімен үйлестіре отырып көтерудің анық жолы көрінеді. Құқыққа осындай көзқарас оған қарапайымдатылған түсінік беру мен оның ролін жөнсіз көтеру тәріздес әрекеттердің алдын алып, қоғам өміріндегі құқықтың шынайы құндылығын ашуға, оның әлеуметтік қатынастар жүйесіндегі заңды ролін анықтауға мүмкіндік береді.

Құқық нормаларын қолдану. Құқықтық реттеу үрдісіне оның соңғы сатысында, ал кейбір жағдайларда құқықтық қатынастар пайда болған кезде құқықты қолдану қосылады. Құқық қолдану - құзіретті органдардың нақты өмірлік жағдайларға қатысты құқық нормаларын жүзеге асыруындағы мемлекеттік-биліктік ұйымдастырушы әрекеті. Құқық қолдану құқық шығармашылықтан кейінгі екінші маңызды, құқықтық реттеуге мәнді ықпалы бар фактор. Құқық шығармашылық органдары құқықтық жүйеге қоғамдық қатынастарға қатысушылардың мінез-құлқының жалпы бағдарламаларын енгізсе, құқық қолдану органдары басталған реттеуді әрі қарай қағып алып кетіп, заңдық нормаларды өмірге енгізуді қамтамасыз етеді.

Құқық қолдануды туындататын жағдайлар ішінде құқықтық қатынастардың пайда болуымен байланысты түрлері де бар. Бірақ басым түрде құқық қолдануды анықтайтын жағдайлар оның басты функциясын – құқықтық реттеу үрдісінде мемлекеттік-биліктік қамтамасыз етілу әрекетінің қажеттілігін көрсетеді. Ал бұл жағдайлар өз сипатына байланысты құқықтық реттеу үрдісінде мемлекеттік мәжбүрлеуді пайдалануды талап етеді. Жалпы алғанда тарих мемлекеттік бұйырымдарды іске асыруға адам еркін көндірудің екі негізгі құралын таниды: ол марапаттауға уәде ету және белгілі бір құндылықтардан айырумен қорқытып, мәжбүрлеу. Құқықтық мемлекетте жазалаушы және мәжбүр етуші шаралардың аймағы мен көлемі күрт өзгереді де, құқықтық нұсқаулардың «өзін-өзі қамтамасыз етуіне» мүмкіндіктер ашылады. Құқық қолданудың ерекше белгілері:

- құзіретті мемлекеттік органдармен қолданылады;
- биліктік сипатта болады;
- сатылардан тұрады: істің фактілі және заңды негізін табу, шешім қабылдау;
- тиісті жеке биліктік акт қабылдаумен байланысты.

Құқық қолдану актісі – құзіретті субъектінің құқықтар мен заңды міндеттердің бар-жоқтығын және тиісті норманың негізінде олардың мөлшерін анықтау мақсатымен жасалатын мемлекеттік-өкілді жеке анықталған акт.

Құқық қолдану актісі:

- нормативті акті негізінде қолданылады;

- нормативті актіде мазмұндалған құқық нормаларын нақты жағдайларға, қатынастарға қатысты нақтыландырады;
- жекеленген (индивидуалды-анықталған) сипаты бар;
- құқық нысаны болып табылмайды және бір мәрте қолдануға ғана арналған;
- тиісті қоғамдық қатынастардың пайда болуына, өзгеруіне немесе тоқтатылуына негіз болатын заңдық факт қызметін атқарады.

Құқықтың мақсаты адамдардың өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандырумен анықталады. Сондықтан да мемлекеттік ерікті құқықты іске асыру субъектілерінің еркімен сәйкестендірудің мән-мағынасы өте зор.

Әдебиеттер: 1-20; 49; 59; 74; 80; 147-155; 156-168

12-тақырып. Құқықты жүзеге асыру

Семинар - 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықты жүзеге асыру: ұғымы және нысандары.
2. Құқықты нормасын қолдану – құқықты жүзеге асырудың ерекше нысаны. Құқық қолдану сатылары. Құқық қолдану актілері.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұраққа дайындық барысында айтатын жағдай, ол құқық нормаларының жүзеге асуы, оларды сақтау негізінде орындалуы мүмкін. Мысал ретінде, қылмыстық құқық нормаларын сақтауды айтуға болады. Нақтырақ айтсақ, қылмыстық заңмен көзделгенмен де жасалмаған іс-әрекет. Құқық нормаларын жүзеге асыруға, сонымен қатар шарт жасасу негізінде іске асатын орындау және қолдану арқылы қол жеткізуге болады.

Құқық нормаларын жүзеге асырудың негізгі нысаны – қолдануды қарастыра келе, өкілетті мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдармен орындалатынын білуіміз қажет. Құқықтық нормаларды жүзеге асыру - құқықтық нормалардың ережелері көрініс тапқан адамдардың жүріс-тұрысы, олардың құқықтарды жүзеге асыру мен заңды міндеттерді орындаумен байланысты тәжірибелік қызметін анықтау. Субъектілердің әрекеттерінің сипатына қарай құқықты жүзеге асырудың төрт нысанын бөліп қарастыру.

Келесі сұраққа дайындық барысында айтатын жағдай, ол құқық нормаларының жүзеге асуы, оларды сақтау негізінде орындалуы мүмкін. Мысал ретінде, қылмыстық құқық нормаларын сақтауды айтуға болады. Нақтырақ айтсақ, қылмыстық заңмен көзделгенмен де жасалмаған іс-әрекет. Құқық нормаларын жүзеге асыруға, сонымен қатар шарт жасасу негізінде іске асатын орындау және қолдану арқылы қол жеткізуге болады.

Құқық нормаларын жүзеге асырудың негізгі нысаны – қолдануды қарастыра келе, өкілетті мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдармен орындалатынын білуіміз қажет. Құқықты қолдану - бұл құқықты жүзеге асырудың ерекше нысаны, ол құқық пен міндеттері қарастырылған нақты адамға қатысты жазба, қолдану актісі арқылы жүзеге асады және субъектілердің билік органдарының көмегінсіз өз құқықтары мен міндеттерін

жүзеге асыра алмау жағдайын зерделеу қажет. Құқық қолданудың ерекше белгілерін, осы сұраққа дайындалу кезінде қолдану актісінің нормативтік актілерден айырмашылығын анықтау керек. Құқық нормаларын қолдану Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары қызметінде маңызды орын алады. Қылмыспен күресу барысында олармен құқық бұзушылықты ескерту, оны жасаған кінәлі адамды жауаптылыққа тарту бойынша әкімшілік және қылмыстық-құқықтық шаралар қолдануы. Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары қызметінде құқық нормаларын қолдану, қатаң түрде заңдылық қағидасын сақтауға негізделеді. Құқық қолдану процесі белгілі бір кезектілікпен жүзеге асады. Мемлекеттік-құқықтық теория мен тәжірибеде нақты осы процестің бірқатар дербес сатылары бөлініп шығады. Олардың қарапайым түрі ретінде мыналар танылады: а) істің шын мәніндегі мән-жайларын анықтау және зерттеу; б) уақыт мөлшері, кеңістіктегі және адамдар арасындағы әрекеттердің нақтылығы мен заңдылығы тұғысында құқық нормаларының нандауы мен талдауы; в) құқық нормалары мазмұнының талдау және шешім қабылдау (дербес акті шығару); г) қабылданған шешім мазмұны мүдделі мемлекеттік, қоғамдық органдар мен лауазымды адамдарға мәлімдеу. Кейбір жағдайда құқық қолдану қызметінің тек үш сатысы ғана бөлініп, қарастырылады. Әрине мәселенің төркіні құқық қолдану процесінің бөлінетін сатыларында емес, керісінше олардың мән-мағынасында.

Құқық нормаларын қолдану – құқық пен міндеттері қарастырылған нақты адамға қатысты жазба, қолдану актісі арқылы жүзеге асады. Бұл сабаққа дайындалу кезінде қолдану актісінің нормативтік актілерден айырмашылығын анықтау қажет. Құқық нормаларын қолдану Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары қызметінде маңызды орын алады. Қылмыспен күресу барысында олармен құқық бұзушылықты ескерту, оны жасаған кінәлі адамды жауаптылыққа тарту бойынша әкімшілік және қылмыстық-құқықтық шаралар қолдануы. Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары қызметінде құқық нормаларын қолдану, қатаң түрде заңдылық қағидасын сақтауға негізделеді.

Тапсырмалар:

1. Құқық қолдану актісінің жобасын дайындау.
2. Семинар сұрақтары бойынша лекциялық материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалана отырып дайындалу.

Әдістемелік нұсқаулар:

Құқыққолдану әрекеті бірнеше сатыда жүзеге асырылады. Әр түрлі авторлардың еңбектерінде әр түрлі анықтамалар берілсе, дегенмен де түпкі ой ортақ. Осылай дей келе құқыққолданудың жеке сатыларына жан-жақты тоқтала кету керек. Құқыққолдану әрекетінің нәтижесі құқыққолдану актісі болып табылады. Студент осы актілердің құрылымына, шығарылу тәртібіне қойылатын талаптармен таныс болуға тиісті және оны пайдалана білуі керек. Оның куәсі ретінде құқыққолдану актісінің өздері таңдаған бір түрінің жобасын жасап көрсетуге тиісті. Соңында құқыққолдану актісінің нормативті актіден айырмашылығы қарастырылады.

Әдебиеттер: 1-20; 49; 59; 74; 147-155; 156-168

12-тақырып. Құқықты жүзеге асыру

КООЖ – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықты нормасын қолдану – құқықты жүзеге асырудың ерекше нысаны.
2. Құқық қолдану сатылары. Құқық қолдану актілері.

Тапсырма:

Кесте толтыру

Құқықты іске асыру түрлері	Құқықты іске асырудың белгілері	Құқықты іске асырудың субъектілері

Құқық қолдану актісінің жобасын дайындау

КООЖ өткізу нысаны: жазбаша

Әдістемелік ұсыным:

Құқыққолдану әрекетінің нәтижесі құқыққолдану актісі болып табылады. Студент осы актілердің құрылымына, шығарылу тәртібіне қойылатын талаптармен таныс болуға тиісті және оны пайдалана білуі керек. Оның куәсі ретінде құқыққолдану актісінің өздері таңдаған бір түрінің жобасын жасап көрсетуге тиісті. Соңында құқыққолдану актісінің нормативті актіден айырмашылығы қарастырылады.

Әдебиеттер: 1-20; 49; 59; 74; 147-155; 156-168

12-тақырып. Құқықты жүзеге асыру

КӨЖ – 3 сағат

Тапсырма:

1. Сөздікке құқықты жүзеге асыру ұғымын жазыңыз.
2. Құқықты қолдану сақтау орындау пайдалану ұғымдарына мысал келтірініз.

Өзіндік тексеру материалдары:

1. «Құқық субъектілерінің айғағы мінез-құлығындағы құқықтық нормалардың ұйғарымдарын жүзеге асыру, нақтылы түрде көрсету» ұғымына берілген анықтамасы -

- құқық бұзушылық;
- құқықтық мәдениет;
- құқықтық сезіну;
- құқықты іске асыру;
- құқықты қолдану.

2. Құқықты жүзеге асырудаң тікелей нысандарына жатады -

- қолдану;
- сақтау және қолдану;

- сақтау, орындау, пайдалану;
- барлық айтылғандар;
- дұрыс жауабы жоқ.

3. Құқық нормаларын қолдану түсінігінің анықтамасы -

- бұл нақты өмірлік жағдайларға қатысты құқықтық нормаларды жүзеге асыру бойынша құзыретті органдардың қызметін ұйымдастыратын мемлекеттік-биліктік;

- құқық нормаларын қолдану – бұл құқық нормасымен тыйым салынан әрекеттерден ұстану;

- субъектілермен өз құқықтарын жүзеге асырудан тұратын құқықты жүзеге асыру нысаны;

- бұл нақты өмірлік жағдайларға қатысты құқықтық нормаларды жүзеге асыру бойынша құзыретті органдардың қызметін ұйымдастыратын мемлекеттік-биліктік, құқықты жүзеге асырудың мемлекеттік нысаны;

- бұл нақты өмірлік жағдайларға қатысты құқықтық нормаларды жүзеге асыру бойынша мемлекет органдардың қызметін ұйымдастырушылық-биліктік.

4. Құқық қолдану процессінің негізгі сатылары -

- істің дәлелді жағдайларын талдау, заңдық саралау, құқық нормасын түсіндіру, іс бойынша шешім қабылдау;

- істің дәлелді жағдайларын талдау, құқық нормасын таңдау, істі шешу, адамның мінез-құлқын (мінез-құлқын) бақылау;

- істің дәлелі жағдайларын талдау, құқық нормаларын түсіндіру, істі шешу;

- оқиға болған жерді қарау, қылмыстық іс қозғау, істі сотқа беру;

- істің дәлелді жағдайларын қарау, заңдық талдау, құқық нормасын түсіндіру, іс бойынша шешім қабылдау.

5. Құқықты орындау барысында қандай құқықтық нормалар іске асырылады?

- міндеттеуші;
- басқарушы;
- тыйым салушы;
- реттеуші;
- қорғаушы.

13 тақырып. Құқық нормаларына түсінік беру

Сабақ мақсаты: Құқық нормаларына түсінік берудің ұғымы мен қажеттілігі, түсінік беру әдістері (тәсілдері), құқық нормаларына көлемі бойынша түсінік беру түрлері, құқық нормаларына субъектілер бойынша түсінік беру түрлері және т.б. маңызды тақырып мәселелерін жете зерделеу

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқық нормаларына түсінік берудің ұғымы мен қажеттілігі.
2. Түсінік беру әдістері (тәсілдері). Құқық нормаларына көлемі бойынша түсінік беру түрлері.
3. Құқық нормаларына субъектілер бойынша түсінік беру түрлері.

Дәріс тезісі:

Нормативтік-құқықтық актілерді талқылау. Құқық нормаларын талқылау – құқық актілерінде орын алатын құқық нормаларының мазмұнын ұғыну және түсіндіру. Талқылау барысында нормативті нұсқаудың мазмұны, олардың әлеуметтік бағытталғандығы, құқықтық реттеу жүйесіндегі ролі мәселелері шешіледі. Талқылау заңдық нормалардың абстрактілігіне, арнаулы терминологияға, құқық шығармашылық әрекеттің ақаулығына байланысты қажет. Құқықтық нормаларды талқылау әрекетінің мақсаты заңдық нұсқауларды біртектес дұрыс түсінуді және оларды орынды қолдануды қамтамасыз ету болып табылады.

Талқылаудың екі жағы танылған:

- мазмұнын субъектінің өзінің ұғынуы;
- өзгелерге түсіндіруі.

Ішкі интеллектуалды процесс ретіндегі норма талаптарын ұғыну мен құқық мазмұны туралы өзіндік тұжырымдарын құқықтық актіні қалай түсіну қажеттігін көрсету мақсатында сыртқа шығару құқықты талқылау ұғымына бірігеді. Құқықты талқылау мәселелері құқық қолдану мен құқықты жүзеге асыру көлемінен асып кетуде. Себебі, ол мемлекеттік-құқықтық өмірді ғылыми және кәдімгі тану процессінде дербес мағынаға ие. Сондай-ақ, қолданыстағы құқықтың мазмұны туралы нақты түсініктің болуы құқықшығармашылық әрекетінің барысында да аса қажет. Онсыз жаңа құқықтық акт қабылдау немесе бар актілерді жүйелендіру мүмкіндігі болмай қалады.

Талқылау объектісі болып заңдар және заңға бағынышты актілер саналады. Оларда бекітілген нормалар ғана емес, актілердің преамбуласы да, өзге де бекітілген ережелері маңызды болып табылады. Талқылау пәні заңда көрініс тапқан заң шығарушының тарихи еркі танылады. Заңды қолдану уақытындағы заң шығарушының да еркі ескеріледі, себебі талқыланған актілерден кейінгі шығарылған құжаттарда алдыңғы актінің мазмұны тікелей немесе жанама түрде бұзылуы мүмкін. Әрине, бұндай жағдай заңдылықтың қатаң режимі сақталған және құқықтық тәртіп орнатылған жағдайда орын алуы тіпті де мүмкін емес. Талқылау субъектілері деп құқық нормасының мазмұнын түсіндіруге заңмен, арнаулы құзіретті органдардың өкілеттілігімен рұқсат етілген құқық субъектілерін айтамыз. Құқықты талқылаудың түрлеріне байланысты талқылау субъектілері де әртүрлі болады. Кәдімгі талқылау субъектісі ретінде кез келген адам танылатын болса, кәсіби талқылаудың субъектілер заң мамандары болып табылады. Ал, ресми талқылау құқығы Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Конституциялық Кеңес пен Жоғарғы Сот Кеңесіне берілген. Конституциялық Кеңес Парламент қабылдаған заңдарды, халықаралық шарттарды бекіткенге дейін Конституцияға сәйкестігін қарайтын, дау туған жағдайда Республика Президентінің, Парламент депутаттарының сайлауын өткізудің және республикалық референдум өткізудің дұрыстығы туралы мәселені шешетін, Конституция нормаларына ресми түсіндірме беретін арнаулы мемлекеттік орган болып табылады. Жоғарғы Сот Кеңесі соттардың қарауындағы істерге

байланысты талқылау жасауға құқылы. Талқылау субъектілеріне байланысты екі топқа жіктеледі: ресми және биресми. Ресми талқылау – құқық нормаларының мазмұнын арнаулы заңдық нәтиже туғызатын актілерде арнаулы мемлекеттік органдардың түсіндіруі. Ресми талқылау нормативті және казуалды болып бөлінеді. Нормативті түсіндіру біртектес барлық істерді шешу барысында міндетті болатын, жалпы сипаттағы түсіндірме. Оның өзі екіге бөлінеді: аутентикалық және легалдық. Аутентикалық талқылау деп нормативті актілерді қабылдаған органның өзінің түсіндірме беруін айтамыз. Легалдық талқылау - басқа органдар қабылдаған құқықтық актілерді заңмен рұқсат етілген, соған өкілетті мемлекет органдарының талқылауы. Казуалды түсіндіру нақты істі қарау кезінде міндетті болатын түсіндірме. Қазақстан Республикасында заң актілерін талқылау құқығы Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесіне және сот органдарына берілген.

Биресми талқылау деп заңды міндеттілік күші болмайтын, талдау тереңдігімен, сенімділігімен және негізделгендігімен сипатталатын құқық нормаларын талқылаудың бір түрін айтамыз. Ол үшке бөлінеді: доктриналды, кәсіби және кәдімгі талқылау. Кәдімгі талқылау – құқықтық нормаларды әрбір жеке азаматтың өзінің білім деңгейіне және жеке сенімдеріне сәйкес түсіндіруі.

Кәсіби талқылау деп құқықтық арнаулы білімі бар мамандардың өз қызметін жүзеге асыру барысында беретін құқық нормаларына түсіндірмесін айтамыз. Доктриналды талқылау – монографияларда, ғылыми еңбектерде және тағы басқа құқық нормаларын ғылыми саралау кезінде жүргізілетін талқылау.

Талқылау тәсілдері құқықтық актілерді талдау әдістерінің салыстырмалы ерекшеленген жиынтығы. Оның мынандай түрлері бар: - грамматикалық (тіл заңдылықтары, грамматика ережелері, орфография көмегімен талқылау); - логикалық (логика заңдылықтары мен ережелері көмегімен талқылау); - жүйелік (құқық нормасының өзге нормалармен жүйелік байланысын анықтай отырып, оның нақты орнын ескере отырып шешу); -арнаулы заңдық (заңнамада қолданылатын заңдық терминдердің мазмұнын ашу арқылы талқылау); - тарихи-саяси (нақты құқықтық норманы қабылдаудың саяси және нақты тарихи астарын анықтай отырып түсіндіру).

Құқық нормаларын талқылау барысында талқылау актілері қабылданады. Оған мынандай белгілер тән: заң нормасы мазмұнын түсіндіру қызметін атқарады; нормативті емес, нақтыландырушы нұсқаулардан тұрады; дербес маңызы болмайды, талқылау жасалынып отырған актілермен бірге қолданылады; құқық нысаны немесе қайнар көзі бола алмайды.

Әдебиеттер: 1-21; 26-28; 30; 52; 147-155; 156-168

13 тақырып. Құқық нормаларына түсінік беру

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқық нормаларына түсінік беру: ұғымы, әдістері және түрлері.
2. Құқықтың ұқсастығы және заң ұқсастығы.

Әдістемелік ұсыныс:

Құқық нормасын талқылау құқық шығармашылық үрдісінде, құқықты жүйелеуде және тіпті құқық қолдануда маңызды орынға ие, әсіресе, құқықты қолданудан бұрын оның мағынасын ұғыну керек, ал кей жағдайда оны талқылау қажет. Құқық нормаларын талқылау барлық құқық субъектілері (мемлекеттік өкілетті органдар, қоғамдық бірлестіктер және жеке азаматтар) құқық актілерінде орын алатын құқық нормаларының мазмұнын ұғыну және түсіндіру болып табылады. Құқықты түсіндірудің қажеттілігі неде деген сұраққа жауап беру керек. Түсіндіру процесінде нормативтік ереженің мәні, оның негізгі мақсаты мен әлеуметтік бағыттылығы, түсіндіріліп отырған актінің мүмкін салдары, оның құқықтық реттеу жүйесіндегі орны және т.б. анықтай білу қажет. Талқылаудың мақсаты заңшығарушының не айтқысы келгенін емес, оның қалыптастырған ережесінің мәнін анықтау. Талқылау қолданыстағы заңнамаға өзгертулер мен толықтырулар енгізбейді және енгізе алмайды да, ол заңдағы ережелерді талқылауға және нақтылауға бағытталғандығын білу абзал.

Құқық нормаларын қолдану барысында, құқық нормаларының мазмұнын тереңнен оқып ұғыну керек, бір сөзбен айтқанда оларға түсінік беру қажет. “Құқық нормасына түсінік беру” – термині үш мағынада қарастырылады. Біріншіден, түсінік беру деп, құқық нормаларын жалпылай түсіндіру. Құқық нормаларын кімнің түсінік беруіне баланысты ресми және бейресми болып екіге бөлінеді. Ресми түсінік өкілетті мемлекеттік орган және лауазымды адаммен беріледі. Ол жалпыға міндет не болмаса тек нақты жағдай үшін ғана міндетті болуы мүмкін. Түсіндірме, оқулық монографияларда заңгер ғалымдармен берілген түсініктеме тәжірибе үшін маңызы бар, бірақ міндетті сипатқа ие емес. Екіншіден, түсінік беру, құқық нормасының мәнін ұғыну ретінде болмақ. Құқық нормасын ұғыну – құқық нормаларын қолдануға қажетті саты. Құқық нормасын қолданатын адам, заң шығарушының ойы мен құқық нормасын шығара отыра мемлекеттің алдына қойған міндеттерін айқындап алғаны жөн. Негізінде құқық нормасын ұғынуында төрт тәсіл бар: а) тарихи-саяси; б) сауаттамалы; в) жүйелі; г) қисынды. Үшіншіден, қисынды түрде ұғындыру нәтижесінде құқық нормаларының мынандай тұстарын айқындауға болады. Мысалы: құқық нормасының сөздік пайымдалуы заң шығарушыменен сәйкес келмейді. Ондай жағдайларда құқық нормасына көлемі бойынша түсінік беру жөнінде сұрақ туындайды.

Құқық нормалары көп жағдайларда қатаң түрде заң әріпімен түсіндіріліп, қолданылады. Мұндай түсінік беру сөзбе-сөз деп аталады. Алайда, белгілі бір жағдайларда құқық нормасының мәні, оның сөзбе-сөз мәтінінен кең немесе тар болғанда, таралмалы немесе шек қоятын түсінік берудің қажеттілі жөнінде сұрақ туындайды. Құқық нормасының мазмұнын анықтауға бағытталған амал, құрал, тәсілдердің жиынтығы болатын талқылау әдістері: грамматикалық, логикалық жүйелік, тарихи-саяси, арнаулы заңдық, телеологиялық (мақсатты) әдістерді анықтаудың көмегімен талқылап, мысалдар келтіру. Талқылаудың нәтижесі мәтін мен заңды нормалардың нақты мазмұны қатынастарына байланысты әр түрлі болуы мүмкіндігін анықтау. Осы қатынастан шыға келе,

көлемі бойынша талқылаудың үш түрі: сөзбе-сөз, шектеулі, таралушылардың мағынасын мысал келтіре отырып, түсіндіру қажет.

Субъектілер бойынша талқылау түрлері, субъектілеріне байланысты талқылаудың мынадай түрлері болады: ресми мұндай түсіндіруді өкілетті субъектілер ғана береді, олар арнайы актіде көрініс табады және заңды салдарды туындатады; бейресми; мұндай түсіндірудің заңды міндетті мәні болмайды және биліктік күші жоқ екендігіне түсініктеме беру керек Ресми түсіндіру: нормативтік (тұлғалар мен жағдайлардың кең шеңберіне таралады) және казуалды (тек нақты бір жағдай үшін міндетті болып табылады) болып екіге бөлінеді, нормативтік талқылау өз кезегінде аутентикалық (нормативтік актіні қабылдаған органмен беріледі) және легалды (өкілетті субъектілер береді) болып екіге бөлінетіндігін мысалдармен анықтамасын жасау қажет. Курсанттар құқық нормаларына түсінік берудің барлық осы түрлерін білулері қажет.

Бұл тақырыпты оқу барысында құқықтың ұқсастығы мен заң ұқсастығы туралы сұрақты қарағандары жөн. Бұл ұғымдар оқулықта жеткілікті түрде толық түсіндірілген. Алайда курсанттар дұрыс жауап беруге жиі қиналады. Құқық ұқсастығы мен заң ұқсастығы құқық кемшіліктерін жою үшін қолданылады. Бұл қайта туындауы мүмкін сұрақтарды шешу үшін қажет. Бірақта, мұндай тәсіл қылмыстық құқық үшін қолдануға жарамсыз. Себебі қылмыстық жауаптылық тікелей заңда (Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 9-шы бабының 1-ші тармағы) көрсетілген іс әрекеттер жасалған жағдайда ғана туады. Құқықтың басқа салаларында заң ұқсастығы мен құқық ұқсастығы сақталады. (Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексінің 10-шы бабы мен Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 5-ші бабы).

Тапсырма:

Мына сұрақтарды өздігімен қарастыру қажет:

- Құқықты талқылау түсінігі
- Құқықты талқылау субъектілер
- Талқылау түрлері

Әдістемелік нұсқаулар:

Құқықты талқылау құқыққолданушы субъектілер мен азаматтардың норма талаптарын бірдей түсініп, жүзеге асыра алуы үшін қажет. Сондықтан студент талқылау субъектілерін, оны жүзеге асырушы органдарды, талқылау түрлері мен тәсілдерін білуге тиісті. Талқылау әр түрлі негіздер бойынша жіктеледі. Құқықты талқылау субъектілеріне байланысты ресми және биресми деп жіктеледі. Ресми өз алдына аутентикалық және легалдық, нормативті және казуалды болып бөлінеді. Биресми талқылау түрлері доктриналдық, кәсіби және кәдімгі болып табылады. Талқылаудың көлеміне, әдістеріне де байланысты түрлері танылған.

Әдебиеттер: 1-21; 26-28; 30; 52; 147-155; 156-168

13 тақырып. Құқық нормаларына түсінік беру

КООЖ – 1 сағат

Тапсырма:

1. Құқық нормаларына субъектілер бойынша түсінік беру түрлері.
2. Құқықтың ұқсастығы мен заң ұқсастығы.

КООЖ өткізу нысаны: ауызша

Әдістемелік ұсыныс:

КУРСАНТ өздігімен жұмысқа дайындалу барысында әрекеттегі Қазақстан Республикасының заңнамасына талдау жасап оған түсінік берудің негізін анықтау керек. Қолдануға ұсынылатын Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі.

Әдебиеттер: 1-21; 26-28; 30; 52; 147-155; 156-168

13 тақырып. Құқық нормаларына түсінік беру

КӨЖ – 3 сағат

Тапсырма:

1. Сөздікке мына ұғымдарды жазынызыз, (әдістері) талқылау, талқылау көлемі бойынша, ресми талқылау, Би ресми талқылау, нормативтік, казуальдық, аутентентикалық, заңдық талқылау.

2. ҚР азаматтық кодексінен 5 бабын оқыңыз (құқықтағы және заңдағы оқаулықтар) - қандай орган конституциялық түсінік береді? Ол қалай аталады? - құқық нормасын талқылауға мысалдар келтірініз.

Өзіндік тексеру материалдары:

1. Ресми және биресми талқылау.
2. Нормативті және казуалды талқылау.
3. Талқылау тәсілдері.
4. Құқықтағы ақаулық және оның орнын толтыру әдістері.
5. Құқық ұқсастығы және заң ұқсастығы

14 тақырып. Құқықтық сана, құқықтық мәдениет және құқықтық нигилизм

Сабақ мақсаты: Құқықтық сана ұғымы, құрылымы және оның түрлері, құқықтық мәдениет түсінігі және құрылымы, құқықтық сана мен мәдениеттің арақатынасы және олардың қалыптасуындағы құқықтық тәрбие маңызды тақырып мәселелерін жете зерделеу.

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық сана ұғымы, құрылымы және түрлері.
2. Құқықтық мәдениет және құқықтық тәрбие.
3. Құқықтық нигилизм мәні мен нысандары.

Дәріс тезісі:

Құқықтық сана. Құқықтық сана – адамдардың әрекеттегі құқыққа, оларды қолдануға, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына және қалаулы құқыққа қатынасын көрсететін көзқарастарының, сезімдерінің және көңіл-күйлерінің, бағаларының жиынтығы. Құқықтық сана идеалды, тікелей көрінбейтін құбылыс. Ол қоғамдық сананың үлгісі болып табылады. Құқықтық сана адамдардың жаңа қабылданған заңдарға, нормативті акт жобаларына деген жағымды немесе жағымсыз қатынасын білдіреді. Құқықтық сана қоғамда әртүрлі қызмет атқарады. Олардың қатарына танымдық, бағалық және реттеушілік функциялар жатады. Құқықтық сананың мәліметтік, болжамдық қызметтері негізгі функцияларын толықтыра түседі.

Құқықтық сана құрылымы екі элементтен тұрады. Оған құқықтық идеология және құқықтық психология енеді. Құқықтық психология – қоршаған құқықтың болмыстық әсерінен қалыптасып, пайда болатын, құқықтық сананың алғашқы, бастапқы тәжірибелік сатысы. Құқықтық идеология – ғылыми-теоретикалық деңгейдегі құқықтық сана, құқыққа қатынас көрсетілген идея, теория, концепциялар. Құқықтық идеология құқықтық сананың басты құрылымдық элементі. Құқықтық сана мазмұнына байланысты: кәдімгі, кәсіби және ғылыми құқықтық сана болып бөлінеді. Кәдімгі құқықтық сана – құқық және заңдылық, сот әділдігі туралы стихиялы түрде қалыптасқан жалпылама пікір, ұғым, сезім, дәстүр. Кәсіби құқықтық сана – құқық және заңдылық туралы маман-заң қызметкерлерінде қалыптасатын ұғымдар, пікірлер, сенімдер және ойлар. Ғылыми құқықтық сана – құқықтың теоретикалық негіздерін көрсететін идеялар, түсініктер, конструкциялар. Құқықтық сана субъектісі бойынша – жеке, топтық, қоғамдық құқықтық сана бөліп жіктеледі. Жеке және топтық құқықтық сана әлеуметтік сипатта болады, қоғамдық және топтық құқықтық сана жеке санадан тыс өмір сүре алмайды.

Құқықтық мәдениет. Тұлғаның құқықтық мәдениеті құқықты терең білу, түсіну, оның талаптарын саналы түрде орындау болып табылады. Жеке тұлғаның құқықтық мәдениеті құқықтық санамен тығыз байланысты және оған сүйенеді. Ол көлемі бойынша құқықтық санадан кең, себебі психологиялық және идеологиялық элементтерімен қоса, заңды маңызды әрекетті қамтиды. Аталған үшеуі жеке тұлғаның құқықтық мәдениетінің құрылымын құрайды.

Тұлғаның құқықтық мәдениеттілігі адамның құқықтық білімділігін, құқықтық санасын, құқықты пайдалана білу машықтарын, өз әрекетін заңдық норма талаптарына бағындыра білуін білдіреді. Қоғамның құқықтық мәдениеттілігі – қоғамның құқықтық санасы мен құқықтық белсенділігінің деңгейі, заңдық нормалар мен заңдық әрекеттің прогрессивтік деңгейі.

Құқықтық мәдениеттің құқықтық мемлекет қалыптастырудағы маңызы зор. Қазіргі заңгер әрекетіндегі құқықтық мәдениет деңгейі әлі де болса көтеруді талап етеді. Лауазымды тұлғалар мен азаматтардың құқықтық мәдениеті мен құқықтық санасын көтеру – Қазақстан Республикасында демократиялы, тәуелсіз және құқықтық мемлекет қалыптастырудың негізгі шарты болып табылады.

Құқықтық тәрбие – мемлекеттік органдар мен қоғамдастықтың азаматтар мен лауазымды тұлғаларда құқықтық сана мен құқықтық мәдениет қалыптастыруға бағытталған әрекеті. Құқықтық тәрбие кадрлар, заң қызметкерлерін даярлау, құқықтық насихат жүргізу, құқықтық сананы нығайту және заң мәдениетін дамыту жұмыстарын жүргізу үшін қоғамда қолданылатын идеологиялық-ұйымдастыру ықпалының жүйесі.

Тәрбиелеу нысандары да әртүрлі. Олардың қатарына құқықтық білім беру, құқықтық насихат, заңдық тәжірибе, өзін-өзі тәрбиелеу жатады. Құқықтық білім беру орта мектепте, орта арнаулы және жоғарғы білім беру мекемелерінде құқықтық білім беру, жинақтау және игеруден тұрады. Құқықтық насихат құқықтық идеяларды және құқықтық талаптарды теледидар, радио және өзге де бұқаралық ақпарат құралдары көмегімен тұрғындарға таратуды білдіреді. Заңдық тәжірибе құқық қолдану әрекеті үрдісіне азаматтардың қатысуымен заңдық мәлімет, білім беруге көмектеседі. өзін-өзі тәрбиелеу жеке тәжірибемен, өзіндік білім қалыптастырумен, құқықтық құбылыстарды өзіндік талдаумен байланысты.

Құқықтық нигилизм. Қазіргі қоғамда құқық пен заңдылықтың девальвациясы, заңдарды жоққа шығару немесе олардың реттеуші, әлеуметтік ролін бағаламау түрінде көрініс табатын құқықтық нигилизм кең таралған. Құқықтық нигилизм – құқықтың әлеуметтік және жеке құндылығын жоққа шығаратын, оны қоғамдық қатынастарды реттеудің аз жетілген әдісі ретінде санайтын қоғамдық-саяси ойдың бағыты. Әлеуметтік құбылыс ретіндегі, қоғамдық, топтық және жеке сана қасиеті ретіндегі құқықтық нигилизмнің көрінісі әртүрлі:

- құқықтың ролі мен маңызына бейқам, қаперсіз қарау;
- құқық мүмкіндіктеріне сенімсіздікпен қарау;
- құқыққа толықтай сенбеу және оған жағымсыз көзқараста болу.

Құқықтық нигилизмнің таралуына негіз болатын себептер:

1) Құқықтық нигилизмнің тарихи астары бар. Адамдарды ғасырлар бойы қанау, құқықтар мен бостандықтардан айыру, жазалауды басым түрде қолдану сияқты жағдаяттар құқықтың реттеу мүмкіндіктеріне күмән келтіруге әкеліп соғады;

2) Әкімшілік-командалық әдістердің, құпия және жартылай құпия заңға бағынышты нормативтік-актілердің үстемділігімен танылған құқықтық жүйенің ерекшеліктерімен байланысты. Онда конституциялар мен аздаған демократиялық заңдар тұлға құқықтары мен бостандықтарын тек жариялап қана қойды, соттардың ролі, құқық беделі төмен еді.

3) өтпелі кезеңдегі заңдылықтың дағдарысы және қабылданған заңдардың әрекет ету механизмінің дұрыс жолға қойылмауы, реформаларды жүзеге асырудың ұзақтығы себеп болды.

Құқықты конструктивті сынауды құқықтық нигилизмнен ажырата білу қажет. Сондай-ақ, заңдық идеализмнен – құқықтың және құқықтық құралдардың ролін абсолюттендіруден де аулақ болған жөн.

Әдебиеттер: 1-21; 54; 62; 66; 89; 108; 147-155; 156-168

14 тақырып. Құқықтық сана, құқықтық мәдениет және құқықтық нигилизм

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық сана ұғымы, құрылымы және оның түрлері.
2. Құқықтық мәдениет және құқықтық тәрбие.
3. Құқықтық нигилизм мәні мен нысандары.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақты оқуда ең алдымен қоғамдық сананың бір нысаны ретінде құқықтық сана ұғымын түсінген соң екі элементтен тұратын оның құрылымына ауысу керек. Адамдардың құқыққа деген қатынасын көрсететін түсініктер мен сезімдердің, көзқарастар мен эмоциялардың, бағалаулардың жиынтығы түріндегі қоғамдық сананың ерекше нысаны құқықтық сананың жаңадан қабылданған заңдарға, нормативтік актілердің нақты жобаларына және т.б. деген оң немесе теріс көзқарасын айта кету керек. Құқықтық сананың құқықтың қажеттігін түсіну және сезіну, құқықты бағалау, заңнаманың дамыған жүйесін құру қажеттігін түсіну, қолданыстағы нормативтік актілерге өзгертулер мен толықтырулар енгізудің қажеттігін түсіну, құқықты жүзеге асырудың нәтижелері мен процесін қабылдау сынды белгілеріне тоқтала отырып, құқықтық сананың ерекшеліктерін көрсету қажет. Сонымен қатар, құқықтық сананың рөлі және оның функцияларынан қалай көрініс табатынын зерделеу.

Келесі сұраққа дайындық кезінде, құқықтық мәдениет құқықтық санамен тығыз байланыстылықта бола тұрғанмен, алайда, құқықтық мәдениет құқықтық санаға қарағанда әлдеқайда кең болу себебі психологиялық және идеологиялық элементтермен қатар, заңды мәні бар мінез-құлқы да қамтитынын атап өту қажет. Құқықтық мәдениеттің құқықтық шындықты сезімдік қабылдаудың және құқықтық ойланудың белгілі бірденгейі, халықтың заңдарды білуінің тиісті дәрежесі, құқық нормаларды, олардың үстемдігін түсінудің жоғары деңгейі, құқықшығармашылық және құқықты жүзеге асыру процесстерінің сапалық жағдайы, құқықтық қызметтің ерекше тәсілдері, құқықтық қызметтің адамдар жасаған рухани және материалдық игіліктер түріндегі нәтижелері түріндегі белгілерінің мәнін ашып айту. Бұлардың барлығын жекелік және қоғамдық тұрғысынан қарастыру керек. Сонымен қатар, құқықты білу және түсіну, соған сәйкес әрекет ету тұлғаның құқықтық мәдениеті, білімділігін білдіретінін, құқықты қолданудың дағдылары мен қабілеті, өз мінез-құлқын заң нормаларына бағындыру жататындығын келтіру.

Үшінші сұрақ бойынша әлеуметтік нигилизмнің бір түрі, жалпы алғанда құқыққа, заңға, құқықтық тәртіпке деген жарамсыз - қарсы, сыйламаушылық қатынас құқықтық нигилизмнің басты себебі тұрғындардың көпшілігінің заңды қадірлемеушілігі, құқықтық тәрбиесіздігі, тұғырында қоғамға деген құқықтың қажетсіздігі жататындығына дәлелдер мен мысалдар келтіру. Нигилизм субъектінің өз әлеуметтік-құқықтық мәртебесімен қанағаттанбауының, оның пікірі бойынша өзінің потенциалды мүмкіндігін дұрыс бағаламауының нәтижесін көрсету керек. Оның көрінісінің сан алуан қыры, жақтары, нысандары бар мысалдармен анықтамасын жасау қажет.

Тапсырма:

1. Қазақстан Республикасындағы құқықтық сана мен мәдениеттің дәрежесі туралы ой толғау (жазбаша жұмыс)
2. Құқықтық нигилизм себептері, нысаны және жою жолдары туралы ой қорыту
3. Құқықтағы ақаулық және олардың орнын толтыру әдістері туралы (реферат)

КООЖ өткізу түрі: ауызша, жазбаша

Әдістемелік нұсқаулар:

Құқықтық сана мәселелерін қарастыруды оның түсінігін, мәнін, құрылымын, функцияларын, түрлерін анықтаумен ашу қажет. Құқықтық сананың әртүрлі деңгейлерінің құқықтық шындықты түсінудегі ролі де айқындалады. Сондай-ақ, бұл тақырыпта құқықтық мәдениет мазмұны, элементтері, функциялары да қарастырылады. Құқықтық мәдениеттің құқықтық мемлекетті қалыптастырудағы, заң шығармашылық және құқыққолданушылық әрекеттегі маңызы көрсетілуге тиісті

Әдебиеттер: 1-21; 54; 62; 66; 89; 108; 147-155; 156-168

14 тақырып. Құқықтық сана, құқықтық мәдениет және құқықтық нигилизм

КООЖ-1 сағат

Тапсырма:

1. Құқықтық нигилизм мәні мен нысандары.
2. Құқықтық сана, құқықтық тәрбие және құқықтық мәдениет, олардың өзара байланысы мен ара қатынасы.
3. Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары қызметкерлерінің құқықтық санасы мен құқықтық мәдениеті.

КООЖ өткізу нысаны: жазбаша

Әдебиеттер: 1-21; 54; 62; 66; 89; 108; 147-155; 156-168

14 тақырып. Құқықтық сана, құқықтық мәдениет және құқықтық нигилизм

КӨЖ – 3 сағат

Тапсырма:

Сөздікке анықтамасын жазыңыз:

1. Құқықтық сана, құқықтық мәдениет, құқықтық нигилизм, құқықтық тәрбие мына жарлықты оқыңыз № 424 14.06.02ж.
2. Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 ж. Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» конспектілеу.

Өзіндік тексеру материалдары:

1. Құқық аналогиясы дегеніміз -
- заңды істі қажетті құқықтық норма болмаған жағдайда, мазмұны жағынан жақын құқықтық норма негізінде шешу;

- істі әдет-нормалар негізінде шешу;
- істі моральдық нормалар негізінде шешу;
- істі құқықтың жалпы принциптері негізінде шешу;
- істі діни нормалар негізінде шешу.

2. Заң ұқсастығы дегеніміз -

- істің шешімін құқықтық реттеудің жалпы бастаулары мен принциптері негізінде табу;
- істің шешімін мазмұны жағынан ең жақын келетін құқық нормасы негізінде табу;
- істің шешімін сот үлгі ісі негізінде табу;
- істің шешімін өнеге нормасы негізінде табу;
- істің шешімін әдет-ғұрып негізінде табу.

3. Құқықтық сана денегіміз -

- күші бар және тілегіне сай (ықыласы түскен) құқықтарға адамдардың қатысын білдіретін түсініктері мен сезімдерінің жиынтығы;
- құқыққа теріс көзқарасын білдіруі;
- құқыққа оң көзқарас, құқықты құрмет тұту және дұрыс бағалау;
- субъектінің заңды мінез-құлығы;
- субъектінің заңға теріс келетін (заңға сыймайтын) мінез-құлықтары.

4. Қоғамның құқықтық мәдениетінің көрсеткіштері -

- төменде аталғандардың бәрі, сондай-ақ құқық шығармашылық ісінің және құқықты жүзеге асыру мәдениеттерінің деңгейі;
- құқық қорғау органдарының жұмыс атқару деңгейі, олардың материалдық жағынан жеткілікті қамтамасыз етілуі;
- заңдылық пен құқықтық тәртіптің деңгейі;
- заң жасау, шығару ісінің кемелдену деңгейі;
- азаматтармен лауазымды тұлғалардың құқықтық санасының, олардың құқықтық нормалар ұйғарымдардың орындалуына сенімдерінің деңгейлері.

5. Құқықтық мәдениет түсінігі -

- құқықты терең білу, түсіну, оның талаптарын саналы түрде орындау;
- құқық нормаларды жүзеге асыру нәтижесінде қалыптасатын қоғамдық тәртіп;
- ғылыми-теоретикалық деңгейдегі құқықтық сана;
- қоршаған құқықтық болмыстың әсерінен қалыптасатын құқықтық сананың бастапқы тәжірибелік сатысы;
- құқықтың теоретикалық негіздерін көрсететін идеялар, түсініктер, конструкциялар.

15-тақырып. Құқықтық мінез-құлық және құқық бұзушылық.

Заңды жауаптылық

Сабақ мақсаты: Құқықтық мінез-құлық ұғымы мен түрлері, құқық бұзушылық ұғымы, белгілері және оның түрлері, құқық бұзушылық құрамының тақырып мәселелерін жете зерделеу.

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық мінез-құлық ұғымы және түрлері.
2. Құқық бұзушылық ұғымы, белгілері және оның түрлері.
3. Құқық бұзушылық құрамы.
4. Заңды жауаптылық ұғымы, белгілері және оның түрлері.
5. Заңды жауаптылықтан босату негіздері.

Дәріс тезісі:

Құқықтық мінез-құлық. Адам әрекеті заң тұрғысынан үш түрлі болуы мүмкін: құқықтық, құқыққа қарсы, заңды бей-жай /құқықтық салдары болмайды, құқық тұрғысынан бағаланбайды/. Құқықтық мінез-құлық - құқық нормасында көрсетілген, мемлекетпен кепілдендірілетін және қорғалатын, қоғам мүддесі тұрғысынан қажетті және мүмкін болатын құқық субъектілерінің әрекеті.

Белгілері: 1/ Әлеуметтік маңыздылығының болуы, қоғамдық мақсат, мүдделерге сай келеді /мазмұндық жағы/; 2/ Жеке тұлғаның санасы мен еркіне бағынышты /субъектілік жақ/; 3/ Заңмен белгіленген көлемде болады /формалды жағы/; 4/ Мемлекетпен қорғалады; 5/ заңдық салдар туындатады.

Құқыққа сай әрекеттердің түрлері:

- Әлеуметтік белсенді, пайдалы әрекет /құқықтық сана мен мәдениеттің, жауапкершіліктің және еріктіліктің ең жоғарғы дәрежеде болуы/.

- Конформистік әрекет /тұлғаның сыртқы жағдайлар мен өзгелерге бейімделуінің нәтижесі; терең және жан-жақты сезінусіз орындау/.

- Маргиналды әрекет /қорқынышқа немесе жеке есепке негізделген әрекет/.

Құқық бұзушылық және заңды жауапкершілік. Құқық бұзушылық - заңды жауапкершілік тудыратын деликт қабілетті адамдардың кінәлі, құқыққа қарсы әрекеті. Белгілері: іс-қимыл /әрекет немесе әрекетсіздік/; кінә; құқыққа қарсылық; қоғамға зияндылық, зиянды нәтиже; іс-қимыл мен зиянды нәтиженің арасындағы себепті байланыс; заңды жауапкершілік.

Құқыққа қарсылық пен қоғамға зияндылық - негізгі объективті белгі болып табылады. Құқық пен құқыққа қарсылық ажыратады. Қоғамға зияндылық - адамзат қоғамының құндылықтарына қол сұғады, жеке және қоғамдық мүддеге зиян келтіреді. Ол типтілігі, кең таралғандығымен де қоғамға зиянды.

Қоғамдық қарсылық 2 жақты: 1/ қоғамға зиянды /қауіпті/ әрекет заңмен ресми түрде құқыққа қарсы деп танылуы керек. Құқыққа қарсылық қоғамға зиянды әрекеттің объективті формасы /сыртқы жағы/; 2/ құқыққа қарсылық құқық бұзушылықтың объективті жағы. Объективті болу себебі: құқық бұзушылық құқықтағы мәндікке зиян келтіреді, яғни қоғамдық құрылым негіздеріне, адам және азамат құқықтарына қол сұғады. Заңдық форма мен әлеуметтік мазмұн арақатынасы мынадан көрініс табады:

1/ заңдық форма құқық бұзушылық ретінде қоғамға аса қауіпті және зиянды әрекетті бекітеді. Бұнда қоғамға қауіптілікпен зияндылықпен қатар тікелей топтық - саяси мүдде де үлкен роль атқарады. Сондықтан әлеуметтік

мазмұнға сәйкес; 2/ заңдық форма қылмысты анықтау барысында салыстырмалы дербестік көрсетеді; 3/ экономикалық саладағы әлеуметке қарсы көріністерді бекітуде заңдық форма үлесі аз. Бірақ ол оның әлеуметтік мәніне сай келеді; 4/ Мемлекеттік-саяси, әкімшілік қатынастар аймағында заңдық бекітілуге тиісті билікті қолдау міндеті жатады.

Құқық бұзушылық 4 құрамдас бөліктен тұрады: субъект, объект, субъективті жақ, объективті жақ.

Құқық бұзушылықтың объектісі – құқыққа қарсы және қоғамға зиянды әрекет бағытталған қоршаған ортаның құбылыстары. Объект үшке бөлінеді: текті объект, онда қоғамдық қатынастардың барынша үлкен тобы қарастырылады; түрлі объект /адам өмірі, денсаулығы, мүлкі, намысы т.б./ және тікелей объект болады /ол қылмыс нақты бағытталған құбылыс/.

Құқық бұзушылықтың объективті жағы құқыққа қарсы және қоғамға зиянды әрекеттің анықталған актісі ретінде сипаттайтын элементтерінен құралады. Оған үш түрлі элемент кіреді: әрекет немесе әрекетсіздік; зиянды нәтиже; әрекет немесе әрекетсіздіктің зиянды нәтижемен себеп салдарлы байланысы.

Құқық бұзушылықтың субъективті жағын оны жасаудың әлеуметтік-психологиялық механизмін сипаттайтын, жеке тұлға санасының элементтері құрайды. Субъективті жақ кінә ұғымымен анықталады. Ол қасақана және абайсыздық болып бөлінеді. Қасақана тікелей кінә - тұлға өз әрекетінің қоғамға қауіптілігін біледі, зиянды нәтиже туындау мүмкіндігін немесе тиістілігін көре біледі, соны қажет етеді. Жанама қасақана кінә - субъект өз әрекетінің қоғамға қауіпті сипатын алдын ала біледі, зиянды нәтиже болу мүмкіндігін көре біледі, тілемейді, бірақ заңда көрсетілген зиянды нәтиже туындауын саналы түрде мүмкін етеді немесе оған бейжай қарайды.

Абайсыздық өз алдына екіге бөлінеді: қылмыстық өз-өзіне сенушілік немесе менмендік және қылмыстық немқұрайдылық немесе салғырттық. Қылмыстық өз-өзіне сенушілік тұлға өз әрекетінің қоғамға зиянды нәтижесін алдын ала біледі, бірақ негізсіз өзін-өзіне сену арқылы оның алдын аламын деп ойлайды. Қылмыстық салғырттық тұлға өз әрекетінің қоғамға зиянды нәтижесін көре білмейді, бірақ тиісті және көре білуі мүмкін болады.

Құқық бұзушылықтың субъектісі деликт қабілетті жеке тұлғалар мен әлеуметтік ұйымдар. Құқық бұзушылық әлеуметтік қауіптілігі /зияндылығына/ байланысты екі топқа бөлінеді: қылмыс және теріс қылық.

Қылмыс қылмыстық заңда көрсетілген және қылмыстық жазалау шараларын қолдануды тудыратын қоғамға қауіпті әрекет. Ол заңда толық түрде беріледі, кеңейте талқылауға болмайды.

Теріс қылық – заңда қылмыс деп танылмаған, қылмыспен салыстырғанда қоғамға қауіптілігінің төменділігімен сипатталатын өзге де Құқық бұзушылықтар. Теріс қылық

- азаматтық /мүліктік және жеке мүліктік емес қатынастар аймағында жасалатын, ұйымдар мен жеке азаматтарға мүліктік зиян келтірудегі т.б. көрінетін әрекет;

- әкімшілік /заңмен тағайындалған қоғамдық тәртіпке, мемлекеттік органдарды атқару жарлық ету әрекеті аймағындағы қатынастарға қызметтік міндетті жүзеге асырумен байланыссыз/ зиян келтіретін Құқық бұзушылықтар;

- еңбектік /еңбектік қатынастар аймағында жасалатын кәсіпорын мекеме, ұйым әрекетіндегі ішкі тәртіпке қол сұғатын Құқық бұзушылықтар;

- іс жүргізушілік /әділсотты жүргізудің заңда тағайындалған үрдісіне қол сұғатын құқық бұзушылықтар болып бөлінеді.

Заңды жауапкершілік жасалған Құқық бұзушылыққа сәйкес қолданылатын, кінәлі жанның жеке, мүліктік немесе ұйымдастырушылық сипаттағы айырылушылықтарымен байланысты болатын мемлекеттік мәжбүр ету шаралары.

Заңды жауапкершілік шаралары: жеке, мүліктік, ұйымдастырушылық сипатында болуы мүмкін. Заңды жауапкершілікке тән белгілер:

1) құқықтық нормаларда мемлекетпен тағайындалады;

2) мемлекеттік мәжбүрлеумен негізделеді;

3) арнаулы өкілді мемлекеттік органдармен қолданылады;

4) жаңа қосымша міндет жүктеумен байланысты болады;

5) жеке, мүліктік, ұйымдастырушылық сипаттағы белгілі теріс нәтиже түрінде көрінеді;

б) құқық норма санкциясын жүзеге асыру нысаны, нақты жағдайда нақты адамға қатысты қолданылады;

7) іс жүргізу нысанында жүктеледі;

8) жасалған қылмыс үшін және соның деңгейіне сай қолданылады.

Заңды жауапкершіліктің фактілі негізі - Құқық бұзушылық; заңды негізі - құқық нормасы және тиісті құқық қолдану актісі /мәжбүрлеу шаралар көлемі, нысаны/. Мақсаты - субъективті құқықтар мен бостандықтарын қамтамасыз ету, қоғамды тәртіпті қорғау.

Заңды жауапкершілік әртүрлі негіздер бойынша жіктелінеді. Құқық салаларына байланысты:

- қылмыстық /құқыққа сәйкес қолданылады, ешкім сот үкімінсіз жауапқа тартылмайды; ең ауыр жаза/

- әкімшілік /қоғамдық тәртіпті бұзу немесе атқарушы органдардың қызметіне кедергі келтіруге қатысты қолданылады

- азаматтық /шарт бұзғандық үшін немесе шарттан тыс міндеттемелерді орындау барысында қолданылады.

- тәртіпшілік /еңбек, оқу, қызмет ету, әскери тәртіптерді бұзғандық үшін қолданылады; түсініктеме талап етіледі; әкімшілік немесе тәртіпшілік алқамен салынады; - материалдық /еңбектік міндеттерін атқару барысында қызметкер, жұмысшыға келтірілген кәсіпорын, мекеме, ұйым зияны үшін туындайды

Әдебиеттер: 1-21; 31-32; 39; 42; 57; 86; 105; 147-155; 156-168

15-тақырып. Құқықтық мінез-құлық және құқық бұзушылық. Заңды жауаптылық

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық мінез-құлық ұғымы және түрлері.
2. Құқық бұзушылық ұғымы, белгілері және оның түрлері.
3. Құқық бұзушылық құрамы.
4. Заңды жауаптылық ұғымы, белгілері және оның түрлері.
5. Заңды жауаптылықтан босату негіздері.

Әдістемелік ұсыныс:

Аталмыш сабаққа дайындық барысында курсанттар, дәріс материалдары мен тәжірибелік жұмыстан алынған білімдерін пайдаланулары қажет. Бірінші сұраққа дайындалғанда курсанттар құқықтық мінез-құлық ұғымы, құқық бұзушылықтан кері екенін еске алып оның белгілерін нақты ұғуы қажет. Содан соң құқықтық мінез-құлықтың негізгі түрлерін қарастырулары тиіс. Құқықтық мінез-құлық құқық нормасында көрсетілген, мемлекетпен кепілдендірілетін және қорғалатын, қоғам мүддесі тұрғысынан қажетті және мүмкін болатын құқық субъектілерінің әрекеті ретінде оның басты белгілеріне көңіл бөлген абзал. Құқықтық мінез-құлық мына негіздер бойынша әлеуметтік маңыздылығы дәрежесіне қарай: қажетті, қалаулы, рұқсат етілген және себептеріне, яғни, субъективтік жағына, байланысты: әлеуметтік белсенді; конформисттік; әдетті; маргиналды. болып түрлерге бөлінетінін ажырата отырып, түрлі мысалдармен дәлелдемелер қажет.

Тындаушы екінші сұраққа дайындалғанда құқық бұзушылық ұғымын, белгілерін және құқықтың зерттеу пәні бойынша қоғамға қауіпті дәрежесі негізінде топтасатын оның негізгі түрлерін білулері керек. Құқық бұзушылық қоғамның, мемлекеттің, тұлғаның мүдделеріне нұқсан келтіруші, тұлғаның кінәлі, құқыққа қайшы, қоғамға қауіпті әрекеті ретінде оның басты белгілеріне тоқталып, мәнін ашып өткен жөн. Әлеуметтік қауіптілігіне қарай барлық құқық бұзушылықтар қылмыстарға және теріс қылықтарға бөлінетінін ескере отырып, Құқық бұзушылықтардың барлық түрлері үшін құқықты қалпына келтіруші және айып-пұлдық санкциялар көзделгендігіне тоқтала кеткен жөн. Құқықты қалпына келтіруші санкциялар міндетті мәжбүрлі түрде орындатуға, бұзылған құқықты мәжбүрлі түрде қалпына келтіруге бағытталған, ал айыппұлдық санкциялар құқық бұзушының белгілі бір құқықтарын шектеуді, оған арнайы міндеттерді жүктеуді немесе оны ресми түрде сынға алуды көздейтінін түрлі мысалдармен дәлелдеу.

Құқық бұзушылық құрамы туралы үшінші сұрақта, сіздерге сол құқық бұзушылықтың мәнін ашатын төрт элементінен тұратынын біліп және оның әр бір түріне сипаттама жүргізу қажет. Құқық бұзушылықты заңды жауапкершілікке тарту үшін қажетті және жеткілікті белгілерінің жүйесі Құқық бұзушылықтың құрамы болып, құқық бұзушылықтың субъектісі (осы әрекетті немесе әрекетсіздікті жасаған құқық әрекет қабілетті жеке тұлға немесе әлеуметтік ұйым), Құқық бұзушылықтың субъективтік жағы (тұлғаның өз әрекетіне және оның салдарына деген субъективтік қатынасын сипаттайтын белгілердің

жиынтығы), құқық бұзушылықтың объектісі (осы Құқық бұзушылықтың неге бағытталғанын көрсетеді), Құқық бұзушылықтың объективтік жағы (Құқық бұзушылықты сипаттайтын сыртқы белгілердің жиынтығы) туралы жан-жақты талдаулар жасай отырып, ҚР ҚК баптарына сүйену керек. Бұл жерде басты категория тұлғаның өзі жасаған құқыққа қайшы әрекетіне психологиялық қатынасы кінәге анықтама бере отырып, оның түрлеріне көп көңіл бөлген абзал. Құқық бұзушылық құрамы туралы үшінші сұрақта, сіздерге сол құқық бұзушылықтың мәнін ашатын төрт элементінен тұратынын біліп және оның әр бір түріне сипаттама жүргізу қажет.

Құқық бұзушылықтың заңды салдары болып заңды жауаптылық болып табылады. Заңды жауаптылық туралы сұрақты айқындау барысында, оны белгілі бір құқық бұзушылықты жасаған адам мен мемлекет арасындағы өзгеше бір құқықтық қатынас ретінде қарастырған жөн. Заңды жауаптылық мемлекетпен, құқық нормасымен, құқыққа қарсы әрекетпен және міндеттермен тығыз байланысты, мемлекет құқық нормасын қабылдай отырып, субъектілердің ықтияр-тілегінен тыс заңды жауаптылықты бекітіп, мемлекеттік-мәжбүрлеу сипатта болатынын көрсетіңіз. Жасалған Құқық бұзушылық үшін тұлғаға белгілі айыруларға төзетін міндеті жүктелетін және мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы болып табылатын, заңды жауаптылықтың шараларын атап өтіңіз. Бұл құқықтық қатынаста мемлекет атынан шығатын тиісті мемлекет органдары, құқық нормаларында белгіленген әсер ету шараларын қолдануға құқығы бар және де міндетті. Ал құқық бұзушы өз кезегінде мемлекет органымен белгіленген әсер ету шарасын мойындап оны орындауға міндетті. Сонымен қатар, құқық бұзушы, өзінің кінәлілігін қарастыру барысында, заңдылықтың және де сол мемлекет азаматы ретінде оның барлық заңды кепілдіктерінің сақталуын талап етуге құқығы бар. Сонымен құқық бұзушының заңды жауаптылығы мен заңды міндеті, оған қатысты айқындалған субъективтік құқықтардың бар екендігін болжалайды. Заңды жауаптылықтың мақсаты мен функцияларын терең тануға мүмкіндік беретін, осы құқықтық құралдың көмегімен жететін нәтижелерді ескере кету керек. Субъектілердің құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету, қоғамдық тәртіпті сақтау мен қорғау заңды жауаптылықтың негізгі мақсаты болып табылатындықтан, құқық субъектілерінің мүддесін қанағаттандыру, әлеуметтік байланыстарды әділ реттеу үшін осы құқықтық аспапты бекіту, заңды жауаптылықтың функциялары мақсатты анықтау үшін туындайтын бөліністерді атап өткен жөн. Осы міндеттерді жүзеге асыруға заңды жауаптылықтың қағидаларын да ескеру.

Келесі сұрақты қарастыру барысында құқық бұзушылықтың түрлеріне сәйкес заңды жауаптылық негізін анықтап, олардың: қылмыстық, әкімшілік, азаматтық, тәртіптік, материалдық түрлерінің мән-мағынасын ұғынып, мысалдар ойлап тауып, оны Қазақстан Республикасының қылмыстық, әкімшілік, азаматтық кодекстері және Қарулы Күштердің әскери жарғысын қолдана отырып тиісті санкциялар жасау. Соңғы кездері заң ғылымында ретроспективтік (өткенді шолатын) және перспективтік жауаптылықтардың ара-жігін ажыратып қарастыру. Ретроспективтік — жасалынған құқық

бұзушылық үшін жауаптылық, перспективтік - бұл құқық субъектілерінің заң талаптарына сәйкес әрекет ету міндеті ретіндегі болашақ әрекеттері үшін жауаптылықтарға мысалдар келтіру.

Заңды жауаптылық белгілі бір құқықтық және де шың мәніндегі негіздердің бар болғанын да ғана туындайды. Сондықтан оның негізі болып құқық нормасы, құқық бұзушылықтың жасалуы, қолдану актісі болып табылады. Бұл аталмыш негіздер теориялық және ғылыми тұрғыда қалыптаспақ. Заң шығарушы болса, заңды жауаптылықтың негізі ретінде тек құқық бұзушының құрамын таниды. Кез келген заңға қайшы іс-әрекет заңды жауаптылықты туғызады, бір-ақ, мән-жайлар жауаптылықты тудырмайтындығы заңдарда арнайы қарастырылғандығын да айта кету абзал. Мемлекет және құқық теориясында іс-әрекеті заңды қайшылығын жоққа шығаратын жалпылыма түрде қарастырылатын жағдайлар: есі дұрыс еместік, қажетті қорғаныс, қоғамға аса қауіптілігі жоқ Құқық бұзушылық, казус (жағдай), қылмыс жасаған тұлғаны ұстау, аса қажеттілік, физикалық және психологиялық мәжбүр ету, орынды тәуекел, бұйрық немесе өкімдерді орындау, қоғамға қауіп төндірмейтін елеусіз Құқық бұзушылықтарды және т.б. Қазақстан Республикасының қазіргі қолданыстағы заңдарында (ҚР ҚК, ҚР ӘҚ, т. б.) тиісті заңды жауаптылық түрлерінен босататын нақты негіздерін тауып конспектілеу. Заңды жауаптылық түрлерін қарастыра отыра, салалық белгілерге зейін қою.

Әдебиеттер: 1-21; 31-32; 39; 42; 57; 86; 105; 147-155; 156-168

15-тақырып. Құқықтық мінез-құлық және құқық бұзушылық. Заңды жауаптылық

КОӨЖ – 1 сағат

Тапсырма: Кесте толтырыңыз

Құқық бұзушылық құрамы	
Элементтері	Мазмұны
СУБЪЕКТИ: а/ теріс қылық; б/ қылмыс	
ОБЪЕКТИ	
СУБЪЕКТИЛІК ЖАҒЫ	
ОБЪЕКТИЛІК ЖАҒЫ	

1. Заңды жауаптылықтың негізі. Заңды жауаптылық түрлері.
2. Заңды жауаптылықтан босату негізі.

КОӨЖ өткізу нысаны: кесте толтыру жазбаша, сұрақтарға жауап ауызша.

Әдістемелік ұсыныс:

Курсант тәжірибелік жұмысты жасау барысында заңсыз жүріс-тұрыс көрінісі ретінде құқық бұзушылық ұғымын, оның түрлері мен құрамын нақты ұғынуы қажет.

Нақты кестені басшылыққа ала отырып, Қазақстан Республикасы ҚК-нің 103-ші бабының 1-ші тармағын және Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің 330-шы бабының құрамы бойынша талдау жүргізіп, ол жұмыс дәптерінде көрсетілуі тиіс.

Әдебиеттер: 1-21; 31-32; 39; 42; 57; 86; 105; 147-155; 156-168

15-тақырып. Құқықтық мінез-құлық және құқық бұзушылық. Заңды жауаптылық

КӨЖ – 3 сағат

Тапсырмалар:

1. Сөздікке мына ұғымдарды жазыңыз құқық бұзушылық, кінә, объекті, субъекті, объективтік, субъективтік жақтары, заңды жауапкершілік.
2. Қылмыстық кодекстен 96 бапты талқылаңыз.
3. Сөздікке мына ұғымдарды жазыңыз құқық бұзушылық, кінә, объекті, субъекті, объективтік, субъективтік жақтары, заңды жауаптылық.
4. Қылмыстық кодекстен 120 бапты талқылаңыз,

Өзіндік бақылау материалдары:

1. Заңды мінез-құлық дегеніміз –
 - құқықтық нормалардың талаптарына сәйкес мінез-құлық;
 - құқықтық нормаларды аздап бұзатын мінез-құлық;
 - құқықтық нормаларды бұзбайтын мінез-құлық;
 - діни нормаларды бұзбайтын мінез-құлық;
 - этикалық нормаларды бұзбайтын мінез-құлық.
2. Төменде аталған белгілердің қайсысы заңды мінез-құлықтың басты заңдылық белгілеріне жатпайды –
 - пайдалы әрекеттерден жалтару;
 - саналылық;
 - еріктілік;
 - жаппайлық;
 - қоғамдық пайдалылық.
3. Қылмысты жасамау түріндегі қылмыстық заңның нормаларын жаппай ұстану анықтамасының дұрыс ұғымы -
 - қылмыстық-құқықтық заңды мінез-құлық;
 - еңбек заңды мінез-құлық;
 - әкімшілік заңды мінез-құлық;
 - қылмыстық-процессуалдық заңды мінез-құлық;
 - азаматтық-құқықтық заңды мінез-құлық.
4. Қылмыстық істерді қозғау, тергеу, қарау тәртібін ұстану анықтамасының дұрыс ұғымы -
 - қылмыстық-процессуалдық заңды мінез-құлық;

- азаматтық-құқықтық заңды мінез-құлық;
- қылмыстық-құқықтық заңды мінез-құлық;
- еңбек заңды мінез-құлық;
- әкімшілік заңды мінез-құлық.

5. Жеке тұлғаның құқықтық реттеуге қамтылу дәрежесі бойынша классификацияланатын заңды мінез-құлықтың жоғары типі анықтамасының дұрыс ұғымы -

- әлеуметтік белсенді заңды мінез-құлық;
- еңбек заңды мінез-құлық;
- қылмыстық-құқықтық заңды мінез-құлық;
- қылмыстық-процессуалдық заңды мінез-құлық;
- азаматтық-құқықтық заңды мінез-құлық.

Рефератты орындау және рәсімдеу үшін қажетті әдістемелік нұсқау:

Рефераттың көлемі 15 беттен кем болмауы керек. Ол басты беттен, жоспары мен негізгі бөлімнен және әдебиеттер тізімінен тұрады. Мәтін алынған әдебиеттерге сілтемелер сілтеме жасалған беттің төменгі жағында 10 кегль көлеміндегі шрифте жазылады. Беттің параметрлері: жоғары және төменгі – 2 см; сол жақ- 3 см; оң жақ – 1,5 см; қызыл жол 0,8 см. Колонтитул жоғарғы және төменгі – 1,25 см. Жол арасындағы интервал – 1,5. Студент реферат тақырыбының біреуін таңдап алуға тиіс. Рефератты жазу үшін ең алдымен деректер мен оқулықтарды мұқият оқып шығу қажет. Рефератты теориялық ойлармен және тақырыпқа байланысты дәуір мен мемлекет және құқық туралы жалпы мәліметтерден таныстырудан бастаған жөн. Содан кейін тақырыпты ғылыми тұрғыда негіздеп жазу үшін құқықтық деректерге талдау жасап, қалыптасқан механизмді сұрыптап, мәселеге байланысты өзіндік тұжырым жасау керек.

Қолдануға ұсынылатын әдебиеттер: Курс бойынша жазбаша жұмыстарды орындау барысында таңдап алынған тақырыптың сипатына байланысты тиісті нысандарда берілген әдебиеттер тізімін қолдану ұсынылады.

3.10. Пәнді оқыту бойынша әдістемелік ұсыныс:

Мемлекет және құқық теориясы іргелі, әдістемелік жалпы заң пәні болып табылады, ол барлық мемлекеттік-құқықтық құбылыстарға қатысты алғашқы базалық білім береді, салалық заң ғылымдарымен қолданылатын негізгі түсініктер мен санаттарды, құқықтың тиімділігі мен жалпы құқықтық тетікті жетілдіруге қатысты қорытындылар мен ұсыныстарды қалыптастырады. Заң ғылымдары мен пәндер арасында олар үшін белгілі бағыт беруші және онымен жалпы теориялық және әдістемелік функцияларды жүзеге асырушы болып табылады. Мемлекеттің және құқықтың рөлі қоғамның ауыспалы кезеңдерінде, қазіргі экономиканы реформалау жағдайдағы Қазақстандық қоғамның басынан өткеріп жатқан кезде ерекше байқалады. Мемлекеттік ұйымдастырылған қоғамдағы құқықтық қатынастар адамдардың барлық қызметіне енеді, ал мемлекет оның белсенді мүшесі болып табылады. Мемлекеттің маңызды

проблемаларын жаңаша түсінуіге бағытталған қазіргі заманғы әдістемелік базаны қалыптастыру қажеттілігі туындап отыр.

Отандық мемлекет және құқық теориясы өзінің даму кезеңінде көптеген қиындықтарды басынан өткерді, қоғам тұғырын идеалдандырып және саясиландырып терең дағдарыстық күйге түсірген партиялық қағиданы жүктеді, енді соның ықпалынан шығуға тырысып жүрміз. Қазіргі қабылдап жатқан шаралар, әзірше оны толық сауықтыруға жеткіліксіз, оның дәлелі қазіргі қоғам деңгейі. Алдымызда кеңес дәуірінің мұрасынан толық құтылу және қоғамның мемлекеттік-құқықтық өмірінің қазіргі болмысымен сусындалған ережелерімен мемлекет және құқық теориясын байыту міндеті тұр. Бұл ғылыми зерттеу мазмұнымен, әдістері, әдістемесімен және өмірлік процесс нәтижелері және байлам түйіндерімен де жанасады. Мемлекет және құқық теориясын жаңарту мен сауықтыруда қолданып жатқан шараларға Курсант қауымын кеңінен қатыстырған жөн, оларды жетістіктерге сыни тұрғыдан қарауға жетелеу және дағдарысты жылдам жою жолдарын табуға бағыттау керек. Курсанттар қауымы ғылымның болашағы: біздің үмітіміз де, келешігіміз де олармен байланысты; олардың еңбегі тезірек дербес ғылыми жұмыс қатарын толтырса, солай олардың көзқарасы белгілі орынға ие болады. Курсанттарды юридикалық білімге қосу процесінде белгілі кезектілікті сақтау қажет: бастапқы құқықтық ұғымдар мен түсініктерді меңгеруіне үйретуді мақсатына сай бастау керек, содан кейін күрделілірек кешендік ұғымдар мен түсініктерге көшу, содан соң тұжырымдар мен ғылым саласындағы теорияларды зерттеуге кірісуі қажет. Басқа да юридикалық (сонымен қоса, философиялық, әлеуметтік және т.б.) пәндерді паралельді және кезектілікпен зерттеу жоғарғыдағыдай тәртіппен жүруі тиіс, Курсанттардың юридикалық дүниетаным процесінің қалыптасуы, олардың құқықтық сана, құқықтық мәдениет, азаматтылықтың қалыптасуы күшейеді.

3.11. Курстық жұмысты орындау және рәсімдеу үшін қажетті әдістемелік нұсқау:

Мемлекет және құқық теориясы пәнін оқыту болашақ заңгерлерді дайындау бағытында атқарылатын қызметке қосатын үлесі орасан. Себебі аталмыш оқу пәні аясында заңгерлерде мемлекет пен құқық; олардың пайда болуы; әлеуметтік тағайындалуы, әлеуметтік топтағы орны; даму барысында өзгеріске ұшыраулары туралы жалпы түсініктерді қалыптастырады. Сонымен қатар мемлекет және құқық теориясының теориялық қана емес, тәжірибелік маңызы бар ғылым сала ретінде де оқытады.

Жоғарыда айтылғанның негізінде курсантның Курстық жұмысы оның Академия қабырғасында алған біліміне негізделуі керек. Ол курсанттардың дербес ғылыми жұмысының аяқталған кезеңі болып табылады. Осыған сәйкес жазылған тақырып көлемінде мемлекет және құқық теориясының жалпы және салалық бөлімдері бойынша жеке зерттеулер нәтижелерін көрсетуі қажет.

Курстық жұмыс тақырыбы ғылыми және тәжірибелік деңгейде өзекті болуы керек. Мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасы Курстық жұмыстың дайындалуы мен жазылуы барысында жетекшілік пен бақылауды жүзеге

асырады, сарапшылық баға береді. Кафедра отырысының шешімімен кафедраның профессорлық-оқытушылық құрамынан курсантқа ғылыми-консультативтік және әдістемелік көмек көрсететін ғылыми жетекші тағайындалады. Курстық жұмыстың дайындығы туралы ғылыми жетекшінің қорытындысы бойынша жұмыс қорғау үшін ұсынылады.

Жұмыс жоспарын таңдау және құру

Курстық жұмыс тақырыбын кафедрада бекітілген оқытушымен анықталады. Курсант кафедра ұсынған жоспар аясында жазуға міндетті, егерде жоспарды өз қалауынша өзгертетін жағдайда, сол сұрақтар аясында жұмыс мазмұнының толық ашылу дәрежесіне курсант жауап береді.

Жоспарға сәйкес тақырыптың мазмұнын міндетті түрде логикалық ашу керек. Бұл жағдайда ақпаратты үстіртін құрастырудан аулақ болу керек, яғни кітап сөзімен, пайдаланылған деректерді дәл көшірмеу керек. Өйткені **курстық жұмысты** орындау кезіндегі шығармашылық қасиеті жоғалады. Мәтіннің жұмысын құрастыра отырып, бөлек қаулыларды декларациялаумен шектелуге болмайды, олардың әрқайсысын дәлелдеу және нақты фактылық ақпаратпен бекіту қажет.

Жалпы орташа есеппен Курстық жұмысты жазуға 50 күн шамасында керек (15 қолданылатын әдебиеттерді зерделеу, 20-25 күн жұмыс мазмұнын дайындау, 15 күн жазбаша жұмысты безендіру).

Курстық жұмыстың құрылымы

Курстық жұмыстың көлемі 20–25 беттен компьютерлік текстен аспау керек.

Курстық жұмыстың элементтерінің құрылымы мыналар болады:

- Бастапқы бет (титулды парақ)
- Курстық жұмыстың жоспары
- Кіріспе
- Негізгі бөлім
- Қорытынды
- Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

Курстық жұмыстың, элементтердің құрылымына талаптар:

Титулды бет

Титулды бет курстық жұмыстың бірінші парағы болып табылады және ақпарат жүйесіне қызмет етеді, қайта қарау және ізденіс құжаттарымен қамтамасыз етеді және А қосымшамен сәйкесінше безендіреді.

Титулды бет курстық жұмыстың жалпы беттерінің нөмірлерін көрсетеді. Беттің нөмірі титулды параққа қойылмайды. [А қосымша «*Титулдық парақ*»].

Курстық жұмыстың мазмұны.

Курстық жұмыстың жоспарын кіріспе, нөмірлердің тәртібі және барлық бөлімдердің және параграфтардың аты, қорытынды, пайдаланылған әдебиеттер тізімі, беттердің нөмірлерімен көрсету және бұдан жұмыс элементтердің құрылымы басталады. [В қосымша «*Мазмұны*»].

Кіріспе (1-2 бет)

Кіріспеде таңдалған тақырыптың өзектілігі, мақсаты, зерттеу есебі, зерттеудің пәні және объектісі, **курстық жұмыстың** құрылымы көрсетіледі. Кіріспенің көлемі 1-2 бетті құрайды.

Негізгі бөлім (15-20 бет)

Негізгі бөлім мәселенің мазмұнын, орындалған жұмыстың қорытындысын және әдістерін көрсету қажет. Әрбір параграфта ақпараттың қорытындысы болуы тиіс.

Қорытынды (2-3 бет)

Қорытынды жалпы зерттеген мәселені қорытындылауы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі. Тізім курстық жұмысты жазу барысында алынған ақпараттардың тізімін қамту керек. Пайдаланылған әдебиеттер тізімін жазғанда, мынандай кезектілікті сақтау керек:

- Заң шығарушы және нормативтік-құқықтық актілер
- Жалпы теориялық деректер
- Арнайы деректер
- Статистикалық көрсеткіштер мәліметі
- Периодтық деректер
- Ведомствалық-әдістемелік ақпарат.

Деректер тізімі алфавит бойынша, тегі, автордың аты-жөні, шығарылған жылы, орны, беті көрсетіледі.

Курстық жұмысты безендіру ережесі

Курстық жұмыстың беті, тексті, кестесі, иллюстрациясы А4 форматына сәйкес келуі керек. Терілген мәліметтер ЭВМ-нің (Microsoft Word редакторы, шрифті «Times New Roman» , кегль №14) бірлік интервалда болуы керек.

Курстық жұмысты шығарғанда келесі тәртіпке сүйену керек: сол жақ – 30 мм. кем емес, оң жақ – 15 мм. кем емес, төменгі жақ – 20 мм. кем емес, жоғарғы жақ – 20 мм. кем емес. [Б қосымша «Құжат кодының шифрін ашу»]

Курстық жұмыс жазғанда нақтылық, біркелкілік болуы керек.

Курстық жұмыста негізгі бөлімге және параграфқа бөлу керек. Осы бөлімдердің аттары нақты және қысқа мазмұнын қамту керек.

Негізгі бөлімді және параграфты жаңа жолдан бас әріппен, асты сызылмай жазылуы тиіс.

Егер бөлімдердің атаулары бірнеше сөйлемнен тұрса, олар нүкте арқылы жазылады. Әрбір бөлім жаңа беттен бастауы керек.

Курстық жұмыстың беттері араб цифрларымен нөмірленеді, оны барлық бетке бірдей қолдануы керек. Беттің нөмірі төменгі оң жақ бөлімді нүктесіз жазылуы керек. Кіріспе және қорытынды нөмірленбейді.

Иллюстрацияларды (сызбалар, графиктер, схемалар, диаграммалар) жазылған мәтіннің соңына түсіруі керек.

Иллюстрациялар әртүрлі түсте, компьютердің болуы мүмкін. Әрбір иллюстрациялар жұмыста ссылка берілуі тиіс. Қажетті болған жағдайда иллюстрацияларға арнайы атаулар берілуі мүмкін.

Иллюстрациялар араб цифрымен нөмірленеді және барлық жұмысқа бірдей қолданылады.

Кесте. Цифрлы ақпарат кесте түрінде көркемделеді. Кесте міндетті түрде айтылған мәтіннің соңына немесе келесі бетке түсіріледі. Кестелерді араб цифрларымен нөмірлеп, бүкіл жұмысқа қолдану керек. Кесте атауын жоғары сол жаққа, азат жолсыз сызықша арқылы жазу керек. Кесте атауы оның мазмұнын нақты, дәл көрсету керек. Жұмыстың барлық кестесіне сілтеме берілуі керек. Сілтемеде оның нөмірі және кесте деген жазу көрсетілуі керек.

Кестенің бағаналары мен жолдарының тақырыптары бірінші жақта жазылуы керек, ал тақырыпшалары кіші әріппен жазылуы керек, егер олар бір сөйлемнен тұрса немесе бас әріппен егер ол өз мағынасына ие болса. Тақырып және тақырыпшалар соңында нүкте қойылмайды.

Сілтеме. Сілтеме қолданылған әдебиеттің бетінің нөмірін мәтін соңының төменгі бөлімінде міндетті түрде көрсету арқылы, әдебиеттерді орналастыру ережесіне сәйкес орындалады.

Курстық жұмысты қорғау

Курстық жұмыс оқытушыға арнайы хаттамаға тіркелу үшін және оқытушымен рецензиялану (сын пікір жазу) үшін тапсырылады.

Баға орындалған жұмыстың сапасына және оны қорғаудағы нәтижеге байланысты қойылады.

Рецензия кезінде болжамды баға курсантға курстық жұмысты қорғауға рұқсат беріледі. Егер курстық жұмыста ескертпелер берілсе, курсант оған түзетулер енгізеді.

Қорғауға жіберілмеген жұмыс қайта қаралып, талқыланады. Қорытынды баға ауызша қорғаудан кейін қойылады.

Курстық жұмысты қорғау күні және уақыты емтихандық сессияның уақытымен бекітіледі. Курсант Курстық жұмысты сессияның уақытымен бекітіледі. Курсант курстық жұмысты қорғағаннан соң, қорытынды емтиханға жіберіледі. Курстық жұмысты орындау барысында және ескертпелер алған жағдайда да курсант кеңестер алуға құқылы.

КУРСТЫҚ ЖҰМЫСТЫҢ ТАҚЫРЫПТАРЫ

1-тақырып

Мемлекеттің шығу тегі

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Алғашқы қауымдық қоғамның жалпы сипаттамасы.
2. Мемлекеттің пайда болуының негізгі себептері және нысандары.
3. Мемлекет түсінігі, мәні және басқа ұйымдардан ерекшеленетін белгілері.
4. Мемлекеттің пайда болуы туралы негізгі теориялар.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14, 15,16, 17,18,19,20,21,50,66,70,71,72,31,32,103,112,125,128,

2-тақырып

Мемлекет: түсінігі, мәні және типологиясы

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Қоғам және мемлекет, мемлекеттің түсінігі және мәні.
2. Мемлекеттік билік әлеуметтік биліктің ерекше түрі ретінде.
3. Мемлекет типологиясының түсінігі, түрлері.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16, 17,18, 19,20,21,44,46,47,51,57,91,98,100,101,136,142.

3-тақырып

Мемлекет нысаны

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Мемлекет нысаны: түсінігі және оның құрылымы.
2. Басқару нысаны және оның түрлері.
3. Мемлекеттік құрылым нысаны және оның әртүрлілігі.
4. Мемлекеттік (саяси) режим және оның түрлері.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12, 13,14, 15,16, 17,18,19,20,21,22.

4-тақырып

Мемлекет функциялары және міндеттері

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Мемлекет функциялары және міндеттері түсінігі.
2. Мемлекет функцияларының жіктелуі (ішкі және сыртқы).
3. Мемлекет функцияларын жүзеге асырудағы құқықтық нысандар.
4. Қазақстан Республикасы ПО-ның мемлекет функцияларын жүзеге асырудағы орны.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13, 14,15, 16,17,18,19,20,21,46,91.

5-тақырып

Мемлекет аппараты

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Мемлекет аппараты түсінігі, құрылымы және оның функциялары.
2. Мемлекет аппаратын ұйымдастыру және қызмет жасау қағидалары.
3. Қазақстан Республикасындағы мемлекет аппаратының құрылымы.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15, 16,17, 18,19,20,21,22,27,28,34,39,44,80,85,89,95,113,115,122,129,131-134,140,147.

6-тақырып

Мемлекет органдары

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Мемлекет органдары түсінігі, белгілері және түрлері.
2. Мемлекет органдары қызметін ұйымдастыру және қызмет жасау қағидалары.
3. Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15, 16,17, 18,19,20,21,22,27,28,34,39,44,80,85,89,95,113,115,122,129,131-134,140,147.

7-тақырып

Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекеттің орны

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

Кіріспе

1. Саяси жүйе түсінігі, құрылымы және оның субъектілері.
2. Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекеттің орны.
3. Саяси жүйедегі мемлекет және жеке тұлға.
4. Қазақстан Республикасының саяси жүйесі.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17, 18,19,20,21,22,36-39,41,44,83,124,126-127,141.

8-тақырып

Құқықтық мемлекет

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Құқықтық мемлекет түсінігі, белгілері және қағидалары.
2. Құқықтық мемлекеттің құрылуының шарттары.
3. Қазіргі отандық теориядағы құқықтық мемлекет туралы қалыптасқан теориялар.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17, 18, 19, 20,21,22,24,25,36-40,41,19,50,59,64,67,76-79,82,84,89,92,111,130,135,144-147.

9-тақырып

Азаматтық қоғам

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Азаматтық қоғам түсінігі, белгілері және құрылымы.
2. Азаматтық қоғамның пайда болу шарттары.
3. Қазіргі отандық теориядағы азаматтық қоғам туралы қалыптасқан теориялар.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22,24,25,36-40,41,19,50,59,64,67,76-79,82,84,89,92,111,130,135,144-147.

10-тақырып

Қоғамдық қатынастарды нормативтік реттеу жүйесіндегі құқық

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Құқық түсінігі, белгілері және оның мәні.
2. Қазіргі замандағы құқықты түсінудің жалпы сипаттамасы.
3. Қазақстан Республикасындағы құқықтық реформалардың негізгі бағыттары.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16, 17,18,19,20,21,50.

11-тақырып

Құқық туралы ілімдер

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Құқықтың пайда болуының негізгі теориялары (табиғи-құқықтық, теологиялық, нормативистік, марксистік, психологиялық).
2. Объективтік құқық және субъективтік құқық.
3. Қазақстандық заңгер ғалымдардың құқық туралы ой-пікірлері.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16, 17,18, 19, 20,21,45,46,51,55-56,73,86,88,96,110,133,136.

12-тақырып

Әлеуметтік нормалар жүйесіндегі құқықтың орны

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Әлеуметтік нормалар түсінігі, және оның негіздерінің жіктелуі.
2. Әдет-ғұрып, дәстүр, салт, іскерлік ережелер, адамгершілік нормалар, қоғамдық ұйымдардың нормалары.
3. Әлеуметтік нормалар жүйесіндегі құқықтың орны.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:
1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,35.

13-тақырып

Құқық нысандары (қайнар көздері)

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Құқық нысандары ұғымы және түрлері.
2. Нормативтік-құқықтық актілер түсінігі және түрлері.
3. Заңдардың түсінігі, белгілері және түрлері.
4. Нормативтік-құқықтық актілердің кеңістікте, уақытта және тұлғаларға әрекет етуі.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14, 15,16, 17,18, 19,20,21,35,42,45,48,51-52,54,61-62,97,99,107,109,116-117,128,142.

14-тақырып

Құқық нормасы

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Құқық нормасы түсінігі және белгілері. Әлеуметтік нормалар жүйесіндегі құқық нормасының орны.

2. Құқық нормасының құрылымы: гипотеза, диспозиция және санкция.

3. Құқық нормасы мен нормативтік-құқықтық актілердің баптарының арақатынасы.

4. Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының қолданылатын құқық нормасы.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17, 18,19,20,21,35.

15-тақырып

Құқық шығармашылығы.

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Құқық шығармашылық түсінігі, түрлері және қағидалары.

2. Құқық шығармашылық субъектілері.

3. Қазақстан Республикасындағы заң шығару процессі.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1-21,22,27-31,34-35,42,53-54, 68, 74,85,94,97,104-105,107-108,116,117,139.

16-тақырып

Құқық жүйесі

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Құқық жүйесі түсінігі, элементтері және құқықтық жүйеден айырмашылықтары.

2. Құқықтық реттеу пәні және әдістері. Құқық салалары.

3. Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесін реформалау.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13, 14, 15, 16,17, 18,19,20,21,53-54,117-118,121,124,143.

17-тақырып

Нормативтік-құқықтық актілерді жүйелендіру

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Нормативтік-құқықтық актілерді жүйелендірудің түсінігі және мақсаты.

2. Жүйелендіру түрлері және олардың сипаттамасы.

2. Заңгерлік техника.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17, 18,19, 20,21,22,27-31,34-35,42,53-54,68,74,85,94,97,104-105,107-108,116,117,121,124,139,143.

18-тақырып

Қазіргі замандағы құқықтық жүйе

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Құқықтық жүйелер түсінігі, белгілері және жіктелуі.

2. Дүниежүзіндегі негізгі құқықтық отбасылар:

а) Мұсылмандық құқықтық отбасы;

ә) Роман-германдық құқықтық отбасы;

б) Ағылшын-саксондық құқықтық отбасы;

в) Дәстүрлік құқықтық отбасы.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15, 16,17, 18, 19,20,21,53-54,117-118,121,124,143.

19-тақырып

Құқықтық қатынастар

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Құқықтық қатынастар түсінігі және құрылымы.

2. Құқықтық қатынастың субъектілері, олардың құқық қабілеттігі мен әрекет қабілеттігі.

3. Құқықтық қатынастың мазмұны.

4. Занды фактілер және олардың жіктелуі.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17, 18,19,20,21,50.

20-тақырып

Құқықты жүзеге асыру

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Құқықты жүзеге асырудың түсінігі және нысандары.

2. Құқықты қолдану құқықты іске асырудың ерекше нысаны ретінде.

Құқықтық норманы қолдану процесінің негізгі кезеңдері.

3. Құқық нормаларын қолданудың актілері және оның түрлері.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15, 16,17, 18,19,20,21,50,60,75,81.

21-тақырып

Құқық нормаларына түсінік беру

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Құқық нормаларына түсінік берудің ұғымы және қажеттілігі.

2. Түсінік беру әдістері (тәсілдері). Құқық нормаларына көлемі бойынша түсінік беру.

3. Құқық нормаларына субъектілер бойынша түсінік беру.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13, 14,15, 16, 17,18,19,20,21,50,60,75.

22-тақырып

Құқықтық сана

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Құқықтық сана түсінігі, құрылымы және түрлері.

2. Құқықтық сана - құқықтық ықпал етуді қамтамасыз ететін құрал.

3. Қазақстан Республикасы ІІО қызметкерлерінің құқықтық мемлекетті қалыптастыру бағытындағы құқықтық сананы арттыру жолдары.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15, 16,17,18,19,20,21,22,55,63.

23-тақырып

Құқықтық мәдениет

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Құқықтық мәдениет: түсінігі, функциялары және түрлері.
2. Құқықтық мәдениет және құқықтық тәрбие.
3. Құқықтық мәдениеттің құқықтық мемлекет қалыптастырудағы маңызы.
4. Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары қызметкерлерінің құқықтық мәдениеті.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16, 17, 18,19,20,21,22,55,63,67,90,109.

24-тақырып

Құқықтық мінез-құлық

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Құқықтық мінез-құлық түсінігі, белгілері және құрамы.
2. Құқықтық мінез-құлықтың түрлері.
3. Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары қызметкерлерінің құқықтық мінез-құлығы.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15, 16,17, 18,19,20,21,22,50.

25-тақырып

Құқық бұзушылық

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Құқық бұзушылықтың түсінігі және белгілері.
2. Құқық бұзушылықтың заңды құрамы.
3. Құқық бұзушылықтың түрлері: қылмыс және теріс қылық.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1-22,32-33,40,43,58,87,106.

26-тақырып

Заңды жауаптылық

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

Кіріспе

1. Заңды жауаптылық түсінігі, белгілері және қағидалары.

2. Заңды жауаптылықтың негізі және түрлері.

3. Заңды жауаптылықтан босату негіздері.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1-22,32-33,40,43,58,87,106.

27-тақырып

Заңдылық

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Заңдылық түсінігі, белгілері және қағидалары.

2. Заңдылық деформациясы (бұзылуы) және оның нысандары.

3. Заңдылық және озбырлық. Тоталитарлық мемлекеттегі заңдылықты бұзудың нысандары.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22,32-33,40,43,72.

28-тақырып

Құқықтық тәртіп

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Құқықтық тәртіп түсінігі, белгілері және қағидалары.

2. Құқықтық тәртіп пен қоғамдық тәртіптің арақатынасы.

3. Заңдылық пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз етудің әдістері мен кепілдігі.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22,32-33,40,43,72.

29-тақырып **Құқықтық мемлекеттегі билікті бөлу**

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Құқықтық-саяси ойлау тарихындағы биліктің бөлінуі.

2. Біртұтас мемлекеттік билік және оның тармақтары.

Қорытынды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22,32-33,40,43,72.

30-тақырып **Құқықтық реттеу механизмі**

Үлгілі жоспар

Кіріспе

Негізгі бөлім

1. Құқықтық реттеу механизмінің түсінігі және элементтері.

2. Құқықтық реттеудің тиімділігі.

Қорытынды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22,32-33,40,43,72.

3.12. Мемлекет және құқық теориясы бойынша тестілеу жаттығулары

1. Мемлекет және құқық теориясы пәнін мына анықтамалардың қайсысы дұрыс анықтайды?

- қоғамдық құбылыстардың түгелдей бәрін зерттеп-зерделеу және мемлекет, құқықтық, мәдениетті, дінді, моральды (өнегені) зерттеу;

- барлық мемлекеттік-құқықтық құбылыстарды және олардың қоғамдағы сан алуан көріністерін зерттеу, оқып білу;

- мемлекет болмысының белгілі бір аясын және құқық пен заңдардың нақты саласын зерттеп-зерделеу;

- мемлекет және құқықтың пайда болуының, дамуы мен қызмет атқаруының жалпы заңдылықтарын, олардың қоғамдағы мәні, мағынасы, сондай-ақ саяси және құқықтық сананың ерекшеліктері мен заң арқылы реттелуін зерттеп-зерделеу;

- нақты мемлекеттер мен құқықтық жүйелердің пайда болуы мен дамуының бүкіл өзіндік тарихи ерекшеліктерін, оған мемлекеттік-құқықтық сипаттағы кездейсоқ кездесіп отыратын үрдістері мен құбылыстарын қоса отырып зерттеп-зерделеу.

2. Мына аталған ғылымдардың қайсысы салалық заң ғылымдарына жатады?

- криминалистика, сот психиатриясы, сот медицинасы;

- қылмыстық құқық, конституциялық құқық, азаматтық құқық;

- мемлекет және құқықтың жалпы тарихы, мемлекет және құқық теориясы;

- криминология, бухгалтерлік есеп және сарап;

- саясаттану, логика (қисын).

3. Мемлекет -

- қоғамдағы саяси биліктің ұйымдастырылуы;
- ұлттық белгісі бойынша азаматтардың бірлесуі;
- қан құғына байланысты азаматтардың бірлесуі;
- бір аумақпен бірлескен азаматтардың қауымы;
- бір құқықпен бірлескен адамдардың қауымы.

4. Мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық теория бойынша пайда болуының негізгі себебін анықтаңыз

- мемлекеттің билік пен бағынушылыққа қарсы рулық құрылыстың қоғамдық қатынасының күшеюуінің нәтижесінде пайда болды;
- мемлекет қоғамның объективті дамуы нәтижесінде болған еңбектің жіктелуі, артық өнімнің шығуы, жеке меншіктің, таптардың туындауды негізінде пайда болды;
- мемлекет Рим империясын жаулап алу нәтижесінде пайда болды;
- мемлекет билік пен бағынушылықты тікелей жақтап, рулық құрылыстың қоғамдық қатынасының күшеюуінің нәтижесінде пайда болды;
- ру мүшелерінің арасындағы келісімшарт.

√

5. Мемлекет типін анықтау негізіне жатқызылатын халықтың материалдық және рухани дамуының белгілі-бір деңгейдегі ғылыми-көзқарасының аталуы -

- цивилизациялық;
- формациялық;
- социологиялық;
- хронологиялық;
- тарихи.

6. Мемлекеттерді түрлерге бөлуде өркениеттік тәсілді пайдаланғанда қандай айырымдық белгілер мен факторлар негізгі (қаперге) алынады –

- қоғамның өндіргіш күштерінің даму деңгейі;
- климаттық және географиялық жағдайлар;
- таптық қайшылықтар мен таптық күрестер;
- ұлттық ерекшеліктер мен үрдістер;

- әлеуметтік-экономикалық жағдайлар кешені, оның ішінде этникалық (халықтық), діни негіздер, адам мен табиғаттың үндесу дәрежесі, жеке тұлға бостандығының барлық көріністерінің жайы.

7. Мемлекет механизмінің (құрылысының) ұйымдастырылуы мен қызмет атқаруының басты принциптерін атаңыз?

- халықтың билігі принципі;
- ізгілік принципі;
- билік бөлінісі принципі;
- заңдылық принципі;
- аталған принциптердің бәрі.

8. Басқарылуы бойынша дара басшылыққа жататын мемлекеттік органды атаңыз -

- Үкімет;
- Парламент;
- Жоғарғы сот;
- Президент;
- Конституциялық кеңес.

9. Монархия басқару нысаны ретінде -

- жоғарғы басқарушы билік белгілі бір мерзімге сайланатын сайлау органына берілген басқару нысаны;
- басқарушы билік таққа мұра бойынша немесе өмірбақи сайланбалы түрде берілген басқару нысаны;
- биліктің қайнар көзі ретінде халыққа негізделген мемлекеттің қоғамдық билігінің нысаны;
- диктатураның элементі бар антидемократиялық мемлекет;
- мемлекеттердің жеке сұрақтары бойынша уақытша және тұрақты одағы.

10. Мемлекеттік құрылыстың негізгі нысандарын атаңыз?

- монархия, республикалар және империялар;
- монархия, республикалар және шектелген империялар;
- монархия және республикалар;
- монархия республика және деспотия;
- монархия республика және тирания.

11. Мына ұғымға анықтама беріңіз “мемлекеттік, қоғамдық және басқа да мемлекеттік өзара-байланысқан жиынтық, және олар арқалы азаматтар саяси өмірге қатысады және саяси билікті жүзеге асырады” -

- саяси партия;
- қоғамдық ұйым;
- мемлекет;
- қоғамның саяси жүйесі;
- дұрыс жауап жоқ.

12. Құқық қызметі бойынша құқықтық нормалар бөлінеді -

- реттеуші және қорғаушы;
- императивті және диспозитивті;
- тыйым салушы және құзыреттеуші;
- тұрақты және уақытша;
- материалды және процессуалды.

13. Құқық әдет-ғұрыптардан айрықшаланады -

- егер әдет-ғұрып бүкіл қоғаммен құрылса, ал құқық бақылау астында тікелей мемлекетпен немесе басқа да әлеуметтік ұйымдардың (қоғамдық, корпоративтік) қатысуымен құрылады;
- егер әдет-ғұрып жалпы ерікті сипаттар жалпы мүддені қорғаса, ал құқық қоғам мүшелелерінің еркінің және қоғамдық, корпоративтік және жеке мүдделердің балансының сипаты болып табылады;
- егер әдет-ғұрыптар ауызша нысанда сипатталса, ал құқықтық нормативтік актілер түрінде жазбаша нысанда сипатталады;
- егер әдет-ғұрыптар бұзушылықтан бүкіл қоғаммен қорғалса, ал құқық арнайы құрылған мемлекеттің мәжбүрлеу аппаратымен;
- барлық аталған белгілермен.

14. Құқықтың негізгі принциптерін атаңыз?

- әлеуметтік әділеттілік;
- азаматтардың заң және сот алдында тең құқықтылығы;
- құқықтар мен міндеттердің біртұтастығы;
- ізгілік (адамгершілік), демократизм;
- аталғандардың барлығы.

15. Құқық нормалары – бұл ...

- қоғамдық қатынастардың барлық қатысушыларымен заң және заң негізінде жасалған актілерін дәл сақтауы;
- азаматтардың барлық жалпы құқықтары, бостандықтары және міндеттерінің жиынтығы;
- заңға кіргізілген халықтың еркі;
- мемлекетпен бекітілген, санкцияланатын және қорғалатын мінез-құлықтың (мінез-құлықтың) жалпы міндетті ереже;

- жақсылықты, зұлымдықты, әділеттілікті, борышты, ар-намысты танудың осы салада қабылдауды сипаттайтын және қоғамдық пікірлердің күшімен сүйемелденетін мінез-құлықтың (мінез-құлықтың), қатынастың, қылықтың ережелері.

16. Құқықтық норманың санкциясының анықтамасы -

- құқықтық норманың әрекет ету шартына (жағдайын- сілтейтін құқықтық норманың бөлігі);
- құқық субъектілерінің жүріс-тұрысының (мінез – құлқының) ережесі;
- құқық нормаларын бұзғаны үшін жауапкершілік шарасы;
- құқықты іске асыру нысандарының бірі;
- құқық нормаларын орындамағаны үшін жауапкершілік шарасы.

17. Құқық беру және міндеттерін жүктеу жолымен жүретін ережені бекітетін, құқықтық норма элементтері -

- преамбула;
- диспозиция;
- санкция;
- гитопеза;
- бап.

18. Мораль нормасы – бұл ...

- барлық қоғамдық қатынастарға қатысушылардың заңдары мен заң күшіндегі актілерді дәл сақтау;
- азаматтардың барлық жалпы ережелері, бостандығы мен міндеттерінің жиынтығы;
- заңға енгізілген, халық еркіндігі;
- мемлекетпен белгіленетін, рұқсат етілетін және күзетілетін, жалпыға міндетті мінез-құлық тәртібі;
- мінез құлық ережесі, қатынастар, қылықтар, аталмыш салаға тиістілігін жақсылыққа, намысқа көзқарасты және қоғамдық пікір күшімен ұсталынуын баяндайды.

19. Диспозициясының баяндалу түрлері бойынша ерекшеленетін құқық нормаларын табыңыз -

- императивтік, диспозитивтік, көтермелеу (мадақтық), ұсыныстық нормалар;
- заңдық және заң негізінде жасалған нормалар;
- жалпы сипаттағы және шектеулі сипаты бар нормалар;
- материалдық және іс жүргізу нормалары;

- өкілеттікті білдіретін, міндеттейтін, тыйым салатын нормалар.

20. Құқықтық шығармашылық субъектілерін ажырататын құқық нормаларын атаңыз?

- императивтік, диспозитивтік, марапаттау, ұсыныстар;

- заңшығарушы нормалар мен заң күшіндегі нормалар;

- жалпы әрекет нормалары мен шектелген әрекет нормалары;

- материалдық нормалар мен процессуалдық нормалар;

- басқарушы, міндеттеуші, тыйым салушы.

21. “Құқық нормасы – құқықтық норма принциптері ретінде” -

- жалпы ережелері бар нормалар;

- құқық нормасының элементтерін анық білдіретін нормалары жоқ нормалар;

- қоғамдық қатынастарға қатысушылардың мінез-құлық ережелерін нақтылайтын нормалар;

- тыйым салатын нормалар;

- міндеттейтін нормалар.

22. Заңның жоғарғы заңдық күшін білдіреді -

- заң жоғарылыққа (верховенство) ие, қалған нормативтік актілер оған қатаң сәйкес келуі керек;

- заңының өзгертілуі мүмкін емес;

- заңының кері күші жоқ;

- заңға мемлекеттің басшысымен қол қойылады;

- заң халықаралық шарттарға сәйкес болуы керек.

23. ҚР-сы аумағында ең жоғары заңдық күші бар құқықтық актілерді шығаруға қандай органның құқы бар -

- ҚР-сы Үкіметінің;

- ҚР-сы Парламентінің;

- ҚР-сы Президентінің;

- министрліктердің;

- комитеттер мен ведомстволардың.

24. ҚР-ның Конституциясы бойынша (1995ж.) мына аталған субъектілердің қайсысының заң шығару бастамасына құқығы бар -

- ҚР-ның Президентінің;

- Үкімет пен Парламент депутаттарының;

- Бас прокурордың;

- халықтың және қоғамдық ұйымдардың;

- аталған субъектілердің бәрінің де.

25. Қатысушыларына субъективтік құқықтар берілген және заңдық міндетте болатын, құқық нормаларына сәйкес пайда болатын ерікті қоғам қатынастың аталуы

- құқықтық қатынас;

- заңдық факт;

- заңды мінез-құлық (жүріс-тұры-;

- реттеу механизмі;

- заңдық жауапкершілік.

26. Заңдылық дегеніміз -

- күші бар заңдардың талаптарын барлық субъектілердің қатал түрде және мүлтіксіз орындауы, сақтауы;

- заңдар және басқа да нормативтік нұсқаулар;

- азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының жүзеге асырылуының қамтамасыз етілуіндегі объективтік және субъективтік жағдайларының құралдары мен тәсілдері.;

- құқықтық нормаларды жүзеге асыру нәтижесіндегі қоғамдық қатынастар жүйесі;

- заң қабылдауға құқықтары бар мемлекеттік органдар жүйесі.

27. “Қоғамдағы және мемлекеттегі объективті жағдайлар, арнайы құралдар, субъективті факторлар, олардың көмегімен заңдылық режимі қамтамасыз етіледі” деген түсінікке анықтама -

- заңдылық әдісі;

- құқықтық тәртіп;

- қоғамдық тәртіп;

- заңдылық кепілдіктері;

- құқықтық тәрбие.

28. Құқық бұзушылықтың құқықтық норманың талаптарын бұзу, құқықпен тікелей тыйым салынған әрекеттер жасау түріндегі белгісі -

- құқыққа қарсылық;

- қоғамдық қауіптілік;

- сыртқы көрінісі;

- зиян;

- ішкі көрінісі.

29. Заңды жауапкершіліктің пайда болу негіздері -

- Құқық бұзушылық жасаудың заңды фактісі;

- кез келген бұзу фактісі;

- этикалық нормаларды бұзу фактісі;

- моральдық нормаларды бұзу фактісі;
- азаматтардың өз құқықтарын білмеуі.

30. Заңды жауапкершіліктің әрбір жасалған айыпты құқық бұзушылық үшін мемлекеттің заңды жауапкершілік /жаза/ түріндегі теріс реакциясының

міндетілігі принципі -

- құтылмаушылық;
- мақсатқа лайықтылығы;
- гуманизм;
- әділеттілік;
- заңдылық.

3.13. Пән бойынша емтихан сұрақтарының тізімі:

1. Мемлекет және құқық теориясының пәні мен әдісі. Мемлекет және құқық теориясының қоғам және заң ғылымдары арасындағы орны.
2. Құқық нормаларына түсінік беру.
3. Қазақстан Республикасы құқықтық саясатының Тұжырымдамасындағы мемлекет және құқық мәселелері.
4. Мемлекет пайда болу теорияларының жалпы сипаттамасы: әлеуметтік-экономикалық, патриархалдық, шарттық, зорлық, психологиялық және т.б.
5. Құқықтың нысандары (қайнар көздері).
6. Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан-2050» Жолдауындағы мемлекет және құқық мәселелері.
7. Мемлекет түсінігі және оның белгілері.
8. Құқық нормасы және нормативтік құқықтық акт бабының ара қатынасы.
9. Романды-германдық (континенталдық) құқықтық отбасы.
10. Мемлекет формасының түсінігі және оның элементтері.
11. Құқықтық реттеу пәні.
12. Құқықтық нигилизмнің түсінігі мен нысандары.
13. Басқару нысаны: түсінігі мен түрлері.
14. Құқықтық реттеу әдісі.
15. Құқық нормаларын қолдану актілері: түсінігі, түрлері.
16. Мемлекеттік құрылыс нысаны (формасы): түсінігі мен түрлері.
17. Нормативтік құқықтық актілердің жүйеленуі.
18. Заңдылыққа әсерін тигізетін факторлар.
19. Мемлекеттік (саяси) режим: түсінігі мен түрлері.
20. Субъектілер бойынша түсінік беру түрлері.
21. 1994 жылдан қазіргі кезге дейінгі Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарының реформалануы.
22. Мемлекеттің мақсаты мен қызметі: түсінігі, мазмұны мен топталуы.
23. Құқық салалары.
24. Жеке адамның құқықтық мәртебесі.
25. Мемлекеттік қызметті жүзеге асыруда Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының ролі.
26. Заң шығару процесі: түсінігі мен сатылары.
27. Құқыққа қарсы әрекеттерді болдырмаушы жағдайлар және заңды жауапкершілік.
28. Мемлекеттің ішкі қызметі.
29. құқық институты.
30. Заңдық жауапкершіліктің түрлері.
31. Мемлекеттің сыртқы қызметі.
32. Құқық нормасының құрылымы.
33. Құқықтық мінез-құлық түсінігі және оның түрлері.

34. Мемлекеттің пайда болуының әлеуметтік-экономикалық теориясы..
35. Құқықтық қатынасы субъектілері.
36. 24 наурыз 1998 ж. «Нормативтік құқықтық актілер туралы» 23.10.2001 ж. және 06.03.2002 ж. өзгертілер мен толықтырулар енгізілген Қазақстан Республикасы Заңы.
37. Мемлекеттік аппарат түсінігі. Қазақстан Республикасының мемлекеттік аппарат құрылымы.
38. құқықтың іске асырылуы: түсінігі мен нысандары.
39. Мұсылман құқығы.
40. Мемлекет органдары: түсінігі мен белгілері.
41. Құқық шығару: түсінігі мен түрлері.
42. Құқықтағы сабақтастық және жаңартылу. Құқық рецепциясы.
43. Қазақстан Республикасы мемлекеттік аппаратының қызметі және ұйымдастырылу принциптері.
44. Заңды фактілер және олардың топталуы.
45. Құқықтағы кемістіктер және олардың орның толтыру тәсілдері.
46. Мемлекет аппаратындағы Қазақстан Республикасы ішкі істер органының орны.
47. Құқық нормалары: түсінігі мен белгілері.
48. Құқықтық сана, құқықтық тәрбие және құқықтық мәдениет.
49. Құқықтық мемлекет: түсінігі мен негізгі тұжырымдамалары.
50. Құқықтық қатынас мазмұны құқықтық қатынас құрамының элементі ретінде.
51. Англо-саксондық (жалпы құқықтық отбасы) құқықтық отбасы.
52. Қазақстандағы азаматтық қоғам және мемлекет.
53. Құқық бұзушылықтың түсінігі, оның белгілері мен түрлері.
54. Қазақстан Республикасының заң шығару билігі.
55. Құқықты қолдану.
56. Құқықтық жүйе; түсінігі мен құрылымы. Құқықтық отбасы.
57. Қазақстан Республикасының Президенті Н.А.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2014 ж.
58. Қазақстан Республикасындағы атқарушы билік.
59. Құқықтық қатынас түсінігі.
60. құқықтың мәні, оның қоғам мен мемлекет өміріндегі ролі.
61. Мемлекеттің пайда болуының экономикалық және әлеуметтік алғы шарттары.
62. Қазақстан Республикасының қолданыстағы құқығының түсінігі және оның белгілері.
63. Қазақстан Республикасындағы сот билігі.
64. Азаматтық қоғам: түсінігі, құрылымы.
65. Құқық нормаларының топталуы.
66. құқық бұзушылық құрамы.
67. Саяси жүйе: түсінігі мен құрылымы.
68. Заң: түсінігі, белгілері, түрлері.
69. Заңдылықтың түсінігі және белгілері.
70. Демократия: түсінігі және белгілері
71. Нормативтік құқықтық акт: түсінігі мен түрлері.
72. Түсінік беру тәсілдері, көлемі бойынша түсінік беру түрлері.
73. Қазақстан республикасы ішкі істер органдары қызметінің нормативтік құқықтық негізі.
74. Шарт құқықтың қайнар көзі ретінде.

75. Құқық жүйесі: түсінігі мен элементтері.
76. Мемлекет мәні. Мемлекет мәніндегі таптық және жалпы әлеуметтілік.
77. құқықтық қатынас объектілері.
78. Заңды жауапкершіліктің түсінігі мен белгілері.
79. Мемлекет типологиясына формациялық және өркениеттік көзқарас.
80. Құқықтық әдет-ғұрып.
81. Құқықтық сананың түсінігі, құрылымы және түрлері.
82. Мемлекет және құқық, олардың ара қатынасы.
83. Соттық (әкімшілік) прецедент.
84. құқықтық тәртіп және қоғамдық тәртіп түсінігі, олардың ара қатынасы.
85. Әлеуметтік және техникалық нормалар. Әлеуметтік нормалардың түрлері.
86. Материалдық және іс жүргізу құқығы.
87. Заңдылық және тәртіп. Тәртіптің түрлері.
88. Құқықты түсінудегі негізгі тұжырымдамалар.
89. Құқықтық қатынастар құрамы (элементтері).
90. Нормативтік актілердің уақыт, кеңістік және тұлғалар бойынша әрекеті.

3.14. Құрастырған: мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы полиция подполковнигі Түсіпбеков Серғазы Сейтқазыұлы.